

MARJA KASKISAARI

*Kyseenalaiset
subjektit*

Marja Kaskisaari

KYSEENALAISET SUBJEKTIT

*Tutkimuksia omaelämäkerroista,
heterojärjestyksestä ja performatiivisuudesta*

SoPhi

Jyväskylän yliopisto 2000

SoPhi 56

Jyväskylän yliopisto

Yhteydet:

Juha Virkki

JY/YFI

PL 35 (MaB)

40351 Jyväskylä

puh. 014-260 3123, fax 014-260 3101

e-mail jutavi@dodo.jyu.fi

<http://www.jyu.fi/sophi>

SoPheja myy:

Kampus Kirja

PL 377, 40101 Jyväskylä

puh. 014-2603157, fax 014-611143,

e-mail kirjamyyni@kampusdata.fi

sekä tasokkaat kirjakaupat.

ISBN 951-39-0787-2

ISSN 1238-8025

Copyright © Marja Kaskisaari ja SoPhi 2000

Paino Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä 2000

Kansipaino ER-Paino Ky, Laukaa 2000

SISÄLLYS

1 Oman elämän tunnustaminen	5
Outoja puheita	11
Toistava lausuma	15
Lainaa heterojärjestyksestä	16
Ruumiillinen kerronta	19
Kyseenalainen kirjoitus	22
2 Omaelämäkerrallinen subjektius	29
Emansipatorinen subjektius	32
Toimeksiannettu subjektius	36
3 Lukutavoista	48
Realistinen perusta	53
Omaelämäkertasopimus	56
Omaelämäkertatutkimuksen dialogisuus ja ruumiin resonointi	58
Narratiivinen ja retorinen omaelämäkertojen lukutapa	61
Diskursiivinen omaelämäkertojen lukutapa	66
4 Omaelämäkerran performatiivisuus	75
Rakkauden performatiivi	79
Kirjallisuus	88
Väitöskirjan artikkelit	99
Kiitokset	100

1

OMAN ELÄMÄN TUNNUSTAMINEN

Omaelämäkerran kiinnittyminen itse elämään ja elämän kokemuksiin on moniselitteinen prosessi. Yhtäältä voimme sanoa, että omaelämäkerta myötäilee elämää. Anni Vilkkoa (1997, 134, 140, 146) tulkiten omaelämäkerta pukee elämää sanoiksi ja siinä tiivistyvät sekä elämä että minuus. Toisaalta omaelämäkerta voisi olla se muoto, joka tekee tilaa itsen rakentamiselle, tuottaa itseyttä ja jopa itse elämää. Tietoisena kerrontatapahumana omaelämäkerta on yksi monista subjektiksi tulemisen tavoista, joka peilaa kulttuurista kerrontaa ja jatkuvassa muutoksen tilassa olevaa omaelämäkerrallista "minää". Tämän ajatuksen siirtäminen teoreettiselle ja käsitteelliselle tasolle tarkoittaisi sitä, että omaelämäkerrassa on kysymys diskurssista, joka tarjoaa paikan subjektille. (Foucault 1998; Jagose 1994, 4; Gullestad 1996.)

Omaelämäkertaa voi juhlia kertomuksena, jossa yksilö itse rakentaa elämänsä merkitysyhteydet. Sillä on vahva emansipatorinen vaikutus. Omaelämäkerta ei kuitenkaan ole yksinomaan vapautuksen tila, vaan myös kontrollin ja tarkoitushakuisuuden paikka, joka on

usein tuotettu vastauksena omaelämäkerran esittämiskutsuun. Samalla kun omaelämäkerran suosio laajenee ja omaelämäkertaa kirjoitetaan vastauksena erilaisiin kirjoituspyyntöihin ehkä useitakin kertoja, omaelämäkerta ja sen tutkiminen on muuttunut yhä hienovaraisemmaksi subjektia koskevan tiedon tuotannon muodoksi. Omaelämäkerrassa mahdollistuva itsen tutkiminen ja itseyden tietoinen tuottaminen kääntyisi foucault'laisessa tulkinnassa tunnustamisen tietovallaksi, josta tuli tiedettä juuri itsetutkiskeluun yllyttämisen kautta. (Foucault 1998, 51-53.) Nykyinen omaelämäkertainnostus yhteiskuntatieteiden aineistonhankintatapana merkitsee osaltaan ihmisten yllyttämistä itsereflektioon ja -kontrolliin ja on siten myös eräänlaista modernin minuuden tuottamista ja välineellistämistä. Tässä kirjassa seuraan foucault'laista ajatusta siitä, että omaelämäkerrallinen toimijuus rakentuu tunnustusrituaaleissa. Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen – siten kun se on oleellisesti tunnustusten tekemistä omasta elämästä – sekä paljastaa että peittää subjektiuden rakenteita.

Foucault'n esittämä ajatus tunnustusten tieteellistämisestä tulkintojen avulla sopii omaelämäkertatutkimukseen. Tunnustukset, paljastukset ja "salaisuuden" esiintuominen ei sinänsä vielä riitä, vaan niiden lisäksi on luotava tulkinta siitä, mitä tunnustuksissa oikeastaan sanottiin. Tämä rooli on luontevin niille, jotka vastaanottavat tunnustukset, esimerkiksi juuri tieteenharjoittajille ja omaelämäkertatutkijoille. (Foucault 1998, 52-53.) Omaelämäkerta tulkintoineen on osa suurempaa tietovallan koneistoa, jonka tarkoitus on saada esille "totuus" ihmisyydestä. Omaelämäkerran kirjoittamisessa ja tutkimisessä on nähtävissä puhetaiposten moninkertaistuminen, diskurssien lisääntyminen, omaelämäkerta-

subjektia koskeva vallan jatkuva tuotanto, eräänlainen totuusväittäminen ylläpidetty itseyden instituutio. Foucault'n mukaan diskurssien monimuotoistuesssa myös valtaan pyrkivät elementit muuttavat muotoaan ja tulevat yhä hienovaraisemmiksi (Foucault 1998, 36, 40, 62-65; ks. myös Pulkkinen 1996). Omaelämäkerran lukutavat ovatkin riippuvaisia niistä diskursseista, joiden avulla pyrimme ymmärtämään omaelämäkertojen luonnetta ja joiden avulla pyrimme vastaamaan siihen, mitä omaelämäkerta on.

Vastaus siihen, mitä omaelämäkerta on ja miten sen kerronnallista subjektia voisi lukea riippuu paljolti siitä, mihin kohtaan omaelämäkertaa kysymys suunnataan. Omaelämäkerta koostuu kolmenlaisista aineksista ja sen kysymykset juontuvat sanasta oma-elämä-kerta (auto-bio-grafia). Kysymykset muodostavat omaelämäkertatutkimuksen teoreettisen ytimen vaatimalla vastausta kysymykseen miten ja millaisena omaelämäkertoja voisi lukea.

Ensinnäkin voidaan ajatella, että omaelämäkerta kertoo erityisesti jostain omasta, itseystestä, subjektista, kirjoittavasta minästä (autos) ja minuudesta – miten sitä kulloinkin halutaan nimittää. Omaelämäkerta herättää kysymyksiä omaelämäkerran "minästä": kuka minä olen ja mikä minua määrittelee. Minuuteen yleensä liitetään ajatus siitä, että yksilö kokee jonkinlaista ykseyttä tai identtisyyttä itsensä kanssa.

Toiseksikin herää kysymys siitä, millaista on "minän" elämä, millaista se on ollut ja millaista se on nyt. Vastavasti voidaan kysyä, millaiseksi elämä muuttuu tulevaisuudessa (esim. Hyvärinen & Peltonen & Vilkkö 1998, 13). Voidaan ajatella, että kysymys on elämästä (bios): mistä elämä koostuu, mikä on sen historia, millaiseen elämään tulisi pyrkiä ja millainen on "hyvä elämä".

Kolmanneksi kysymys on itsen ja elämän representaatiosta, siitä erityisestä kerrasta, jolloin elämä (kokonaisuudessaan) kerrotaan ja pistetään paperille (grafia). Voidaankin kysyä, miten tuo nimenomainen ja ainutlaatuinen elämä on kerrottu ja mikä silloin on omaelämäkerrallisen toiston mahdollisuus ja merkitys? Lainaavatko omaelämäkerrat pelkästään elämään, josta ne kertovat vai myös aikaisemmin kerrottuja minuuden merkityksiä? Millainen tunnustuskertomus omaelämäkerta oikeastaan on?

Jos omaelämäkerta on tunnustus tai suoranainen tunnustusrituaali, niin millaisia omaelämäkerran lukemisen tapoja siitä voi johtaa? Tunnustusten tekeminen on sosiaalista toimintaa ja siksi omaelämäkertoja ei ehkä pitäisikään lukea ilmaisuna todellisuudesta, vaan pikemminkin erilaisten todellisuuksien välisistä suhteista. Ei ole yhtä oikeaa lukutapaa, vaan aina kun puhutaan foucault'laisen tulkinnan mukaisesti omaelämäkertojen "totuudesta", tuon totuuden tuottaminen on yhteydessä erilaisten puhetapojen verkostoihin. Omassa luku-tavassani määrittelen omaelämäkerran niin, että se on ensisijaisesti kokemuksia toistava, todellisuuteen viittaava teksti, jossa kerronnallisuus korostuu. Omaelämäkerta on käypä esimerkki kerronnasta, jonka avulla tulemme subjekteiksi, koska se sijoittuu laajasti subjektin lausumien, itseyden, identiteetin ja sukupuolen ilmaisujen kenttään. Omaelämäkerta on yksi mahdollinen tapa esittää ja tuottaa subjektia, mutta toistavuutensa, todellisuuteen viittaavuutensa ja kerronnallisuutensa takia se on suhteessa myös muihin mahdollisiin subjektiuden representaatioihin. Omaelämäkerta ei ole pelkkä itsestä kertomisen pysyvä performanssi, vaan se liittyy *performatiivisesti* valtaan nimetä ja tuottaa subjekteja.

Tässä kirjassa, joka toimii myös väitöskirjatyöni yhteenvedoartikkelina, keskustelen *performatiivisuudesta* erityisenä tapana lukea subjektin kerrontaa. Performatiivisuus tulee ymmärretyksi poststrukturalistisena teorianä. Väljästi ajatellen poststrukturalismi viittaisi kielen määräävyyteen merkitysten tuotannossa ja valmiisiin rakenteisiin, jotka pakottavat yksilöä tietyntyyliin. Performatiivisuus on aktia ja toimintaa, joka subjektin ilmaisuna myös tuottaa subjektia. Performatiivilla, performatiivisuuden ilmaisulla, on aikaansaava, tuotava ja todeksi tekevä voima, joka mahdollistuu, koska se lainaa jo olemassa olevia subjektin rakenteita. Pakottavuus ei ole absoluuttista, vaan lähinnä lainaa, ja tutkimuksen mielekkyys piilee siinä, että pakottamista voi myös vastustaa. Esimerkiksi vastauksena kirjoituskehotukseen omaelämäkerran kirjoittaminen ei pakota, vaan ikään kuin toimeenpanee neuvottelun subjektia koskevasta vallasta. Puhun mieluummin juuri poststrukturalismista kuin esimerkiksi konstruktivistisistä käänteistä yhteiskuntatieteessä, koska poststrukturalismi painottaa mielestäni subjektin rakentumisessa sitä, että subjektille ei ole olemassa mitään alkuperäistä tai tiettyä merkitystä, eikä siis tiettyä tulkinnallista "totuuttakaan".

Tämän kirjan tehtävä on keskustella subjektin kerronnasta omaelämäkertoissa. Vaikka subjektia tuotetaan kielen avulla, tuottaminen edellyttää kuitenkin toimintaa ja toiminnan ruumiillisuutta. (Ks. Braidotti 1993, 245.) Tarkoitukseni on tuoda ruumiillisuus performatiivisuuskeskusteluun omaelämäkertojen avulla. Yhtäältä laajennan omaelämäkerran kysymyksiä seksuaalisten erojen performatiivisuuden suuntaan, toisaalta keskustelen kriittisesti omaelämäkerrallisen subjektin mahdollisista lukutavoista ja tarkastelen omaelämäkerta-

tutkimusta performatiivisuudesta käsin. Omaelämäkertatutkimuksessa Matti Hyvärinen (2000) on kritisoinut sitä, miksi kertomusta elämästä ylipäänsä verrataan ”oikeaan” elämään ja todellisuuteen. Miksei omaelämäkerta verrata muihin kilpaileviin esityksiin todellisuudesta? Tässä kirjassa aionkin keskusteluttaa omaelämäkerta muiden kerronnallisten subjektiksi tulemisen tapojen kanssa. Tarkoitukseni on teoretisoida, miten subjektiksi kirjoittautuminen ja muotoutuminen tapahtuu omaelämäkerrallisen performatiivin kautta.

Väitöskirjatyöni on moniääninen ja se näkyy myös tässä kirjassa. Väitöskirjatyön yhteenvetona tämä kirja viittaa viiteen vuosien 1996-2000 välillä kirjoitettuun artikkeliin. Kerronnan kohde, josta olen kiinnostunut on sukupuoli, seksuaalinen ja haluava subjekti, erityisesti homoseksuaalinen subjekti. Tuossa subjektissa on kiinnostavaa se, kuinka se tulee kerrotuksi marginaalisista lähtökohdista käsin osaksi laajempaa seksuaalisten erojen kontekstia. Artikkelit käsittelevät seksualisoidun subjektin rakentumista, halua ja rakkautta. Erillisartikkelit muodostavat näkökulmia omaelämäkertoihin ja heteroseksuaaliseen järjestykseen. Omaelämäkerta-aineistojen lisäksi tarkastelen subjektin kerronnallisuutta myös mielipidekeskustelussa ja fiktiossa. Teesini on, että heteroseksuaalisen järjestyksen luominen ja heteromatriisin lainaaminen tapahtuu kulttuuristen kerronnan tapojen kautta ja että yksilöt kirjoittavat omaelämäkertoissaan itsensä osaksi hallitsevaa sukupuolijärjestystä.

Luvussa 1 esittelen väitöskirjan erillisartikkeleiden sisällöt ja kysymykset, joiden kautta ne liittyvät väitöskirjan kokonaisuuteen. Luvussa 2 esittelen työni teoreettiset sitoumukset eli erityisesti performatiivisuuden. Luvussa 3 esittelen tarkemmin omaelämäkerran luku-

tapoja, jotka osaltaan tuottavat omaelämäkertasubjektia koskevaa tietoa tietynlaiseksi. Haastan tuotantotapoja performatiivisuudella ja samalla luen omaelämäkertatutkimusta ikään kuin vastakarvaan: performatiivisuuden avulla etsin synteesiä tai kolmatta tietä realististen ja konstruktivististen omaelämäkerran lukutapojen välille. Luvussa 4 palaan tunnustuksellisuuden ideaan ja käsittelen seksuaalisia eroja.

Väitöskirjaani liittyvissä artikkeleissa nousee esiin rakkauden tärkeys modernille seksualisoidulle subjektikertomukselle. Romanttisella rakkaudella on kaksinaimainen merkityksensä yhtäältä emansipaation ja vastarinnan paikkana, toisaalta lainauksen ja pakkoheteroseksuaalisuuden merkitsijänä (Liljeström 1999, 9). Rakkauden tunnustuksen voi tulkita performatiivina, subjektia aikaansaavana tekona. Viimeisessä luvussa pohdin, millainen olisi lausuma ”minä rakastan sinua” todellisuuteen viittaavana omaelämäkerrallisena tunnustuksena ja subjektia aikaansaavana performatiivina. Tulen työlläni ehdottamaan, että omaelämäkerta kertoo sekä elämästä (vaikkakin vain viittaamalla siihen) että omaelämäkerrallisen subjektin tunnustuksellista tuotantotavoista.

Outoja puheita

Väitöskirjani ensimmäinen artikkeli, *Kyseenalainen teoria – homo- ja lesbotutkimuksen tila* (Kaskisaari 1996) käsittelee queer-tutkimuksen visioita. Artikkelin on syntynyt kriittisessä suhteessa perinteisen homo- ja lesbotutkimuksen. Se kritisoi ”omaelämäkerrallista” homo- ja lesbotutkimuksen identiteettipolitiikkaa, jossa kärjistäen homoseksuaalisuus määrittää sekä tutkijoita,

tutkimuksen kohteita että yleisöä, jolle tutkimusta kirjoitetaan. Queer-teoria purkaa homo- ja lesbotutkimuksen omaelämäkerrallisuuden asetelmaa ja avaa tutkimuksen marginaalista sosiaalisen konstruktion vaikutteille. Se kyseenalaistaa homo- ja lesbosubjektin itsensä selvän radikaalisuuden ja vallankumouksellisuuden leiman (Grosz 1995a, 217). Queer kysyykin subjektin radikaalisuutta ensisijaisesti toiminnan kautta. Queer ikään kuin ruumiillistaa keskustelun homoseksuaalisesta subjektista korostamalla subjektin toimintaa ja toistuvia tapahtumia yhtenäisen (homo)identiteettiker-
tomuksen sijaan.

Poliittisessa ja käytännöllisessä mielessä queer-termi viittaa ihmisoikeusaktivismiin. Historiallisesti se on syntynyt siellä, missä "homopuhetta" on pyritty rajoittamaan, erityisesti konservatiivisissa angloamerikkalaisissa maissa kuten Britanniassa ja Yhdysvalloissa. Act Up ja Queer-nation -liikkeet ovat esimerkkejä sen toiminnasta. Act Upin tarkoitus on erilaisia näyttävin mielenosoituksin kiinnittää huomiota terveydenhuollon puutteisiin AIDS-ongelman hoidossa. (Ks. Berlant & Freeman 1993.)

Queer-politiikka on utooppinen strategia ja niin kuin kaikki hyvät utopiat se herättää huomiota ja kriittisiä kysymyksiä, luo apuvälineitä ajattelulle ja suhtautuu epäortodoksisesti myös itsensä määrittelyyn. Queer-politiikka on pohja queer-teorialle, joka on syntynyt marxilaisen tradition, dekonstruktion, radikaalifeminismin ja poststrukturalismin vaikutuksesta, joten akateemisessa mielessä se ei ole mikään irrallinen ilmiö (Lather 1991, 7). Queer-teoria on yksi monista kriittisen teorian muodoista ja siksi hyödyllinen väline haluttaessa tehdä tutkimusta marginaaleista käsin. Queer-teoria lainaa homo- ja lesbopolitiikan aineksia, mutta

pyrkii samalla ylittämään perinteiset rajat ja kysymyksenasettelut liikkumalla sekä periferiassa että kulttuurin valtakeskuksissa. Tuija Pulkkinen (1998), joka analysoi moderneja ja postmoderneja poliittisia strategioita sijoittaa queerin teoriaksi postmodernista. Queer-vivahteisilla teorioilla – tai kuten olen kääntänyt queerin suomeksi kyseenalainen – on käytännöllinen, emansipatorinen, mutta myös ajattelun muutokseen tähtäävä, dekonstruktiiivinen, intressi. Queer-puheelle on tyypillistä epäyhtenäisyys syyn ja seurauksen, merkitsijän ja maailman välillä tai yllättävien syy- ja seuraussuhteiden etsiminen. (Parker & Sedgwick 1995.)

Queer-sanan merkitykset ovat omituinen, outo, poikkeava, ainokainen. Queer siis irrottautuu identiteetistä, ryhmäidentifikaatiosta ja vallan keskuksista samalla kun se säilyy kaksisuuntaisessa, tuottavassa ja vallalle alisteisessa suhteessa heteroseksuaalisuuteen. Queer-teorian anti onkin se, että sen avulla voi kysyä, kuinka subjekteista on tullut sellaisia, millaisina me ne tänä päivänä ymmärrämme: sukupuoliutettuja ja seksuaalisoituja subjekteja – kysymys, jonka esitän seksielämäkertojen subjekteille. Kaiken kaikkiaan queer-teorian avulla on mahdollista kyseenalaistaa subjektin identiteetti itsensä ja muiden kanssa (eli identiteetin perustat) liittyivätpä ne sitten sukupuoliin, seksuaalisuuteen tai muihin ryhmäominaisuuksiin. Kyseenalaistamalla yhteiskunnan keskeisten alueiden kuten itseyden, yhteiskuvuuden ja ryhmien heteronormatiivisuutta kyseenalaisen teorian avulla voi keskustella näiden samaisen vallan keskittymien ”toisin ajattelemisesta” ja moninaisista merkityksistä. Toisin sanoen queer-teoriaan sisältyy kyseenalaistamisen ja dekonstruktion taso, joka koskee sekä yhteiskunnan rakenteita että tutkimusta itseään.

Lainaan queer-tutkimuksen kentältä tutkijoita, jotka keskustelevat osittain foucault'laisin ottein sekä nais-tutkimuksen että homo- ja lesbotutkimuksen kysymyksistä. Näitä ovat esimerkiksi Elspeth Probyn (1995; 1996) ja Elizabeth Grosz (1994; 1995a; 1995b). Queer-teoria on vahvasti vaikuttanut Michel Foucault'n ja Judith Butlerin teksteistä. Foucault'n käsitys vallasta on, että se pikemminkin tuottaa kuin yksisilmäisesti alistaa subjekteja. Valta tuottaa "totuutta" itseystensä, vaikkakaan ei yksipuolisesti, eikä alistavasti, vaan monimutkaisessa suhteessa ristiriitaisiin ja institutionalisoituihin puhetapoihin (Foucault 1998, 67). Judith Butler jatkaa Foucault'n ajatuksia väittäen, että valta tulee näkyväksi siinä "toistamisen prosessissa, jonka avulla sekä subjektit että toiminnot tulevat olevaksi". (Butler 1993, 9.)

Väitöskirjan kokonaisuudessa ensimmäinen artikkeli toimii teoriapohjanani niille ajatuksille, joita tulen myöhemmissä artikkeleissa käyttämään. Queer-teoria, kyseenalainen tai pikemminkin kyseenalaistavat teoriat, ovatkin lukutapojen tai metodologisten välineiden verkkoa, joiden avulla subjekti näyttäytyy osana vallan jakoa. Judith Butlerin kautta performatiivisuus on vaikuttanut queer-teoriasta ja päin vastoin. Molemmissa teorioissa on kysymys subjektin todeksi tekemisestä lainaamalla jostain, joka on tehty jo aikaisemminkin. Kyseenalaistava teoria auttaa ymmärtämään haluavaa ruumiillisuutta, sen pakottamista tietynlaiseksi ja toisaalta tästä väkivallasta syntyvää vastarintaa. Sen avulla voi puuttua erityisesti subjektin tuotannon väkivaltaisuuteen, koska se auttaa kysymään, miten eletty/elävä ja haluttu/haluava ruumis tuotetaan pakotettujen ja vapaaehtoisten toistojen avulla. Kyseenalaistava teoria herättää kriittisiä kysymyksiä siellä, missä ruumiilliset subjektit kohtaavat materiaalisia ja tekstuaalisia käytäntöjä.

Toistava lausuma

Väitöskirjani toinen artikkeli, *Homoparisuhdekeskustelu – diskurssi ja performatiivi* (Kaskisaari 1997) on jatkoa queer-tutkimukselliselle otteelle ja tuo teorian lähemmäksi empiriaa. Artikkelin aineistona on mielipidekeskustelu, jota käytiin suomalaisessa lehdistössä keväällä 1996 homoparisuhteiden virallistamisesta. Artikkelini esittelee lukutavan, jota kutsun performatiiviseksi lukutavaksi Judith Butleriin (1990; 1993; 1997) viitaten. Suhteessa väitöskirjani kokonaisuuteen artikkeli haastaa pohtimaan subjektin kerronnan omaelämäkerrallisuuden rajoja.

Homoparisuhdetta puolustavat ja vastustavat mielipiteet tulevat ilmaistuksi ikään kuin omaelämäkerrallisina subjekteina: mielipidekirjoittelu on usein minämuotoista kerrontaa, jossa kertoja, päähenkilö ja kirjoittaja ovat usein yksi ja sama henkilö ja jossa saataan viitata retrospektiivisesti menneisyyden kokemukseen (vrt. omaelämäkerran määritelmä Kosonen 1995, 180).¹ Mielipidekirjoittelussa kuten omaelämäkerrassakin viitataan kokemuksiin ja kertojan (mielipiteen esittäjän) elämäkokemuksen luomaan auktoriteettiin. Vaikka homoparisuhdekeskustelun subjektit ilmaistaan ikään kuin omaelämäkerrallisina, niiden ilmaisuvoima tulee jostakin muualta kuin omaelämäkerran vetovoimasta. Mielipidekirjoituksissa subjekti lainaa itseään laajempia ja vaikutusvaltaisempia keskusteluyhteyksiä luodakseen vakuuttavuutta ja uskottavuutta sanomalleen. Mielipidetekstin tarkoitus on nimenomaan vakuuttaa ja vaikuttaa. Samaa voisi sanoa myös omaelämäkerrasta (ks. Vilkkonen 1997, 182).

Artikkeli problematisoi homoparisuhdesubjektin suhdetta performatiiviseen jatkumoon, jossa homosek-

suaalista subjektia tuotetaan kulttuuristen odotusten mukaisesti parisuhteeseen sopivaksi. Homoparisuhdekeskustelussa tuotetaan homosubjektisuuden rajoja – siten kuin mielipidekirjoittelussa määritellään, millaisia ovat subjektit, jotka kelpaavat homoparisuhteeseen. Näyttäisi siltä, että rakkaus ja avioliitto ovat sekä homoparisuhteen vastustajien että puolustajien keskeisiä lainauksen kohteita. Toisin sanoen homoseksuaalista subjektia tuodaan esiin, tuotetaan ja performoidaan romanttisen rakkauden diskurssissa. Vastustajat toistelevat avioliiton ja rakkauden heteroseksuaalisuutta. Puolustajat taas lainaavat rakkautta siltä osin kuin se ilmaisee ihmisten tasa-arvoisuutta. Homoparisuhdetta puolustavien lainaamia diskursseja ovat ”samanlaisuus”, ”oikeudenmukaisuus”, ”sitoutuminen”, ”pitkäaikaisuus”, ”kiintyminen” ja ”uhrautuva rakkaus”.

Homoparisuhdekeskustelussa tuotetaan subjektia, joka täyttää rakkauteen perustuvaa parisuhteen performatiivisia. Artikkelijohdattelee pohtimaan lausetta ”minä rakastan sinua” yhtäältä konventionaalisenä, heteroseksuaalista järjestystä vahvistavana tekona ja toisaalta vastarinnan paikkana. Onko niin, että rakkaus lausuttuna homoseksuaalisessa yhteydessä vakuuttaa ja kykenee kyseenalaistamaan heteroseksuaalisuuteen perustuvaa parisuhteiden järjestystä? Palaan kysymykseen tämän kirjan viimeisessä luvussa.

Lainaa heterojärjestyksestä

Väitöskirjan kolmas artikkeli *Rakkauden täyttymys. Seksuaaliset erot ja romanttinen rakkaus* (Kaskisaari 1998) perustuu *Suomalainen seksi* -aineiston seksiomaelämäkertoihin (Kontula & Haavio-Mannila 1995; 1997).

Siinä analysoidaan seksuaalisuudesta kertomista homo-seksuaalisia mainintoja sisältävien naisten ja miesten omaelämäkertojen avulla. Artikkelisiin liittyy monia haasteita: ensinnäkin aineiston käsittely kokonaisuena 25 kirjoittajan joukkona; toiseksi omaelämäkertojen lukutapojen – narratiivisen, metaforisen ja teemoittaisen – soveltaminen aineistoon; kolmanneksi seksuaalisen eron käsitteen liittäminen omaelämäkertoihin.

Omaelämäkeroista löytyy eroja niissä tavoissa, joilla sosiaalinen sukupuoli ja seksuaalisuus, seksuaaliset orientaatiot ja halut leikkaavat. Erot näkyvät parhaiten kerronnan tavoissa, joiden kautta omaelämäkerran kirjoittaja asettaa itsensä suhteessa seksikokemuksiinsa. Esimerkiksi tarinatyypit, joita löysin aineistosta, ”homo-seksuaalisuus omaelämäkerran pääasiana”, ”homoseksuaalisuus vapauden saarekkeena”, ”homoseksuaalisuus toiseutena”, ”seksuaalisuus elämän perusrakenteena”, kuvastavat sitä, millaisessa suhteessa homo- ja heteroseksuaalisuuteen seksualisoitu subjekti syntyy. Yksittäisistä seksikokemuksista kertominen ei kuitenkaan luo selviä luokkia naisten ja miesten, homojen ja heteroiden, nuorten ja vanhojen omaelämäkertojen välillä, koska esimerkiksi iäkkäämpään sukupolveen kuuluva saattaa puhua seksistä samankaltaisin sanakääntein kuin nuorempi kirjoittaja. Myös metaforat luovat yhteyksiä omaelämäkertojen välille ja ne välittävät kulttuurisesti ymmärrettäviä kertomuksia seksuaalisuudesta, esimerkiksi verrattaessa seksiä polttoaineeseen, tuhoavaan demoniin tai vaaralliseen tuleen. Seksiomaelämäkeroissa metaforat yhtäältä selittävät seksuaalisuutta ja toisaalta konkretisoivat ja ruumiillistavat seksuaalisuuden merkityksiä.

Väitöskirjatyön kokonaisuuden kannalta on mielekästä pohtia, miten ”tuntemattomat” suomalaiset oma-

elämäkerturit (termistä Norkola 1998, 167-169), homo- ja heteroseksuaalisia kokemuksia omaavat naiset ja miehet, kirjoittavat itsensä seksuaalisten erojen diskursiivisiin käytäntöihin. Artikkelit tuo performatiivisuuden lähemmäs omaelämäkertojen empiiristä tutkimusta, koska siinä painottuvat kysymykset heteroseksuaalisesta matriisista ja vallasta määritellä seksuaalisuuden merkitykset. Kiinnostavia ovat ne omaelämäkertojen kohdat, joissa subjektin kokemukset liittyvät institutionalisoiutuihin puhetapoihin, erityisesti romanttisen rakkauten ja intohimon diskursseihin.

Seksiomaelämäkeroista voi lukea viittauksia heteroseksuaaliseen järjestykseen ja erityisesti romanttiseen rakkauteen. Romanttinen rakkaus rakentaa sekä heteroseksuaalista että homoseksuaalista subjektiutta erityisesti kolmessa eri kontekstissa, joissa mahdollistuvat ruumiin nautintojen liittäminen kulttuurisiin yhteyksiinsä. Ensinnäkin romanttinen rakkaus selittää intohimoisten tunteiden olemassaoloa, irrationaalista halua ja himoa. Se on kulttuurisesti ymmärrettävä muoto puhua seksuaalisuuden eläimellisimmistä ja vaistonvaraisimmista puolista. Toisin sanoen romanttisen rakkauten diskurssi kertoo osaltaan siitä, kuinka intohimo on sivilisoitunut ja sivistynyt vähitellen sellaiseksi, että siitä voidaan puhua kulttuurin pikemminkin kuin luonnon osana.² Toiseksi romanttinen rakkaus selittää ihmisen identiteettiä ja paikkaa yhteisössä: sisäisten tunteiden ilmaisua on pidetty osoituksena siitä, että ihmisellä on jokin syvin itse, "sisäisyys", jota hän tunteilla ilmaisee (Taylor 1989, 185-186). Taustalla on psykoanalyttinen ajatus siitä, että rakkauden kohteella ja identiteetillä on yhteys, eli se, ketä rakastat määräisi sen, millaisessa kehitysvaiheessa olet (Roof 1991; Martin 1992, 93-96). Identiteetin kautta romanttisen rakkauten diskurssi

määrittää mieheyttä ja naiseutta, homoseksuaalisuutta ja heteroseksuaalisuutta. Kolmanneksi romanttinen rakkaus selittää parisuhdeinstituution olemassaoloa. Haave siitä, että ihmiset löytävät elämässään tosirakkauden, legitimoivat ajatusta siitä, että tuo ainutlaatuinen suhde tulisi vakinaistaa ja siten vahvistaa subjektin oikeuksia ja velvollisuuksia suhteen kautta. Romanttisen rakkauten diskurssin avulla suurin tunteisiin ja intohimoon perustuva puhetapa muuntautuu legitiimiksi rakenteeksi. (Jallinoja 1984, 104; Haavio-Mannila & Roos 1998; Haavio-Mannila & Roos 1999.) Sen lisäksi romanttinen rakkaus on se konkreettinen väylä, jonka kautta keskustelua heterojärjestyksen kanssa käydään ja jonka avulla heteroseksuaalinen matriisi muokkaa subjektejaan.

Ruumiillinen kerronta

Väitöskirjan neljäs artikkeli, *Taidehalu – ruumiilliset kokemukset ja arjen järjestys naisten taideomaelämäkertoissa* (Kaskisaari 1999), perustuu *Elämysten jäljillä* taideomaelämäkerta-aineistoon (Eskola 1998a). Artikkelissa ei ole kyse seksuaalisista eroista kuten edellisessä artikkelissa, vaan taide-elämysten ruumiillisuudesta. Siinä tutkitaan, mitä taide-elämykset merkitsevät ja millaisia kokemuksia ne rakentavat. Erityisesti pohdin sitä, mikä on taiteen tekemiseen kohdistuva intohimo ja miten sitä voi tulkita halun käsitteen avulla. Halun problematisointi taas liittyy artikkelin väitöskirjan kokonaisuuteen ruumiillisena näkökulmana performatiivisuuteen.

Halun käsite on työssäni peräisin queer-teorioista, jotka sukupuolen lisäksi käsitteellistävät seksuaalista halua. Elspeth Probyn (1991; 1995; 1996) ja Elizabeth

Grosz (1995a; 1995b), joiden tutkimuksia käytän artikkelissani, liikkuvat psykoanalyysin feministisen kritiikin ja queer-teorian välimaastossa. Perinteisen psykoanalyysin mukaan halu kohdistuu poissaolevaan tai muuten saavuttamattomissa olevaan. Psykoanalyysin feminististä kritiikkiä voisi luonnehtia niin, että se kyseenalaistaa ajatuksen siitä, että lapsuus olisi paikka, johon halut viimekädessä palautuvat. Se kyseenalaistaa pakotetut menneisyyden toistot. Toisaalta on oleellista, että halu säilyy käsitteenä, joka pystyy kuvaamaan subjektin tiedostamatonta puolta (Braidotti 1993, 60). Halu on tiedostamatonta, ja siksi myös sattumanvaraista ja ennalta suunnittelematonta. Siitä huolimatta ja ehkä juuri siksi sen vaikutukset ovat erityisiä ja ruumiin materiaalista todellisuutta tuottavia. Probyn ja Grosz pyrkivät osoittamaan halun todellisuuden eli sen, kuinka halussa on kysymys todellisista tarpeista ja halu myös tuottaa suhteita ja nuo suhteet ovat todellisia. Halun käsite paikantaa ruumista, koska halu on toimintaa ja halut ovat aina erityisiä, paikallisia, eivätkä koskaan yleistettävissä olevia. (Grosz 1994, 77-79; Grosz 1995a, 214). Psykoanalyysin feministinen kritiikki on hyödyllistä juuri siksi, että se osoittaa halun ruumiillisuuden.

Ruumiillinen subjektikäsite on kantautunut työhöni Rosi Braidottin (1994) ja Elizabeth Groszin (1994; 1995a) tulkinnoista naissubjektin erityisyydestä ja suomalaisessa naistutkimuksessa Eeva Jokisen (1996; 1997a; 1998) ja Soile Veijolan (1992; 1997a; 1998) teksteistä. Ruumis on konkreettinen asia, jonka kanssa elämme samalla kun sillä on asema epistemologisena, tietopillisena objektina. Tästä johtuen ruumiin voisikin ymmärtää kahtalaiseksi: yhtäältä ruumis on käsite, toisaalta taas se on lausumisen ja ilmaisun väline. (Probyn 1991, 111; Jokinen 1997a.) Toisin sanoen ruumiillisuus

viittaa elävään organismiin, empiiriseen havaintoon, joka toimii kokonaisuutena ja osana materiaalista todellisuutta (elävään ruumiiseen), mutta myös ennen kaikkea siihen, että yhteiskunnalliset rakenteet, hierarkioiden, sukupuoliset ja seksuaaliset erot koetaan ruumiillisina ja eletään kokemuksissa. (Husso ym. 1994.) Ruumis on universaali ilmiö, sillä kaikilla ihmisillä on ruumis ja samalla se on yksikkömuotoinen toimija ja ainutlaatuinen kokonaisuus. Taina Rajanti (1996; 1999) havainnollistaa ruumiillisuuden ideaa: ruumis on jakamaton, se on yksi ainutlaatuinen, materiaallinen ja singulaarinen kokonaisuus. Samalla hän huomauttaa, että ruumis ei sekään sijaitse pelkästään singulaarisessa. Eri-laiset ruumiin toiminnot, kuten näkeminen, koskettaminen, hyväily, kurottautuvat ja ylittävät rajan yksityisestä jaettuun todellisuuteen. (Rajanti 1999, 45.) Ruumiit eivät muutu historiattomasti, vaan nimenomaan toistensa avulla ja ruumis on keskeinen subjektuuden konstruktio. (Probyn 1991, 120; Braidotti 1993, 171).

Oman työni kannalta on mielekästä kysyä, mitä uutta ruumiillinen halun käsite tuo subjektin kerrontaan ja omaelämäkerrallisten kokemusten ymmärtämiselle. Käyttämäni omaelämäkerrat kertovat lähinnä välähdyksiä taiteen ja omaelämäkerran kontekstiin kudotuista kokemuksista, joissa naiset myös rakentavat ja tuottavat elämänsuunnitelmiaan. Omaelämäkerran kirjoittajat kuvaavat koskettavia tapahtumia, elämyksiä, jotka ovat kokonaisvaltaisia ja siten perustaltaan ruumiillisia kokemuksia: kokonaisvaltaisena ne koskettavat myös inhimillisen kokemisen ja toiminnan alueita, joita olemme perinteisesti tottuneet pitämään "mielen" ilmaisuina, kuten tuntemista, ajattelemista ja analysoimista (ks. Lakoff & Johnson 1999, 3).³ Halun ymmärtäminen ruumiillisuuden ja tiedostamattoman järjestäjänä tuo

laajennetun näkökulman omaelämäkertojen haluihin. Kuvaan omaelämäkertojen ruumiillisia yhteyksiä käsitteen *taidehalu* avulla. Se viittaa kahtaalle: yhtäältä omaelämäkertoista luettavaan haluun tai intohimoon tai detta ja sen tekemistä kohtaan, niihin henkilökohtaisiin merkityksiin, joita omaelämäkertoissa annetaan taidekokemuksille. Toisaalta se viittaa lukutapaani, laajempaan teoreettiseen kontekstiin, jonka valossa luen omaelämäkertoja. Tuo lukemisen kehys on nimenomaan subjektiivisuuden rakentuminen ruumiillisuuden kautta ja halujen suhde todellisuuden tuottamiseen. Väitöskirjan kokonaisuudessa artikkeli haastaa ajattelemaan performatiivisuuden toteutumista ruumiillisissa kokemuksissa. Singulaarisuuteen viitaavana ja nykyisyyttä tuottavana ruumiillisuus myös osaltaan kyseenalaistaa performatiivisesti pakotetut toistot.

Kyseenalainen kirjoitus

Väitöskirjan viimeinen artikkeli ”*Kullatuin huulin ja tulisin kielin*” – *identiteetti ja ruumis Jeanette Wintersonin teksteissä* (Kaskisaari 2000) on kirjoitettu lesbotutkimuskontekstiin ja lesbotutkimusta käsittelevään kokoomateokseen. Artikkelin poikkeaa muista väitöskirjan artikkeleista, koska sen aineisto on kaunokirjallisuutta. Väitöskirjan kokonaisuudessa artikkelin tehtävä onkin *kyseenalaistaa, venyttää ja viruttaa* subjektin kerronnan ja omaelämäkerrallisuuden rajoja. Wintersonin henkilöhamot ovat fiktiivisiä kaikissa muissa hänen teoksissaan paitsi omaelämäkerraksi nimetyssä *Oranges are not the only fruit* -romaanissa. Wintersonia käsittelevän artikkelin syntyhistoria pohjautuu keskusteluun siitä, onko Wintersonin romaani *Oranges are not the only fruit*

omaelämäkerta vai ei, ja kuinka omaelämäkerrallinen se on. Jeanette Winterson nimeää teoksen omaelämäkerralliseksi, mutta vastustaa sitä, että kirja sopisi yks' yhteen hänen lapsuuden kokemustensa kanssa. Samalla hän vastustaa kirjailijanimen "luonnollisuuden" oletusta ja vaatimusta siitä, että lesbona ja kirjailijana hänen tulisi kirjoittaa nimenomaan lesbokokemuksista.⁴

Erilaiset kuvitteelliset kokeilut ja minuuden performanssit onnistuvat oletetusti fiktiossa paremmin kuin vakavassa ja realistisessa omaelämäkerrassa. Olemme tottuneet ajattelemaan, että fiktio mahdollistaa todellisuuden rajojen kyseenalaistamisen. (Braidotti 1993, 51.) Hyvä fiktio kuitenkin lainaa todellisuutta, olemassaolon kokemusta siitä, miten luomme itseämme kertomalla kokemuksistamme, ja sen uskottavuus on siten riippuvainen realistisesta kerronnasta. Tämä jatkuva kokemusten lainaamisen ja uudelleen lainaamisen mahdollisuus osoittaa, kuinka keskeisestä kulttuurisesta oletuksesta on kysymys, kun puhumme itseyyden rakentumisesta kokemusten kerronnan kautta (ks. myös Pulkkinen 1998, 216). Fiktiivinen teksti ei ole kokemuksellisen tekstin vastakohta, vaan kielen luova muoto ja edellytys kaikenlaiselle kokemuksen ilmaisulle. Omaelämäkerta siis osaltaan lähestyy fiktiota: omaelämäkerrassa elämä ja sen luova esittäminen kohtaavat (Vilkkö 1997, 54-55). Fiktiivisten kysymysten liittäminen omaelämäkertaan mahdollistaa omaelämäkerrallisen kerronnan dekonstruktion, jossa omaelämäkerta on riippuvainen fiktiivisestä ilmaisusta ja fiktio omaelämäkerrasta.⁵

Oletan siis, että omaelämäkerrassa on jotain samankaltaista fiktiivisen tekstin kanssa, koska myös omaelämäkerrassa esitetään, tehdään kokemuksia näkyviksi ja siten olemassa oleviksi. Artikkelissa kuljen performatiivisuuden suuntaan omaelämäkerrallisuuden käsit-

teen avulla. Omaelämäkerrallisuus ei ole pelkkää omaelämäkertaa, vaan kuvaa laajemminkin omaelämäkerrallista toimintaa, joka liittää subjektin kokemukset kielellisiin identiteetteihin. Käsitteenä omaelämäkerrallisuus on hyvin samankaltainen sille, miten Sidonie Smith (1993) puhuu *omaelämäkerrallisesta manifestista* (autobiographical manifesto). Omaelämäkerrallisessa manifestissa subjekti rakentaa tietoisesti itseään suhteessa kielen konventionaalisiin muotoihin (identiteetteihin) ja omaelämäkerran konventioihin. Tai vastavasti omaelämäkerrallisuus tulee lähelle sitä, miten Rosi Braidotti (1994, 166) puhuu subjektiudesta tietoisena poliittisena projektina. *Omaelämäkerrallinen* muodostuisi silloin siitä, kuinka uskottavasti subjektin kokemukset vastaavat kirjoittavan subjektin (tämänhetkistä) identiteettiä/subjektiutta (emt, 168-172). Kirjailija-omaelämäkertoihin liitettyinä termi viittaisi esimerkiksi siihen, miten uskottava suhde kirjailijan elämällä ja identiteetillä (teoksista muodostuneesta kirjailijan ”nimellä”) on keskenään (Derrida 1985, 6-8).

Wintersonin herättämä keskustelu omaelämäkerrallisen romaanin viittaussuhteista on keskustelua performatiivisuudesta. Se osoittaa, että omaelämäkerran määrittelyssä on kysymys vakavasta asiasta, eikä se populaarinen genrenä juurikaan siedä fiktion väliintuloa (ks. Rojola & Laitinen 1998, 9). Omaelämäkerraksi ei kelpaa huiputus tai huijaus, vaan lukijoilla tulee olla varmuus siitä, että he ovat lukemassa omaelämäkertaa, eikä esimerkiksi fiktiota, joka pohjautuu kirjoittajan lapsuudenmuistoihin (Rojola 1998, 259-260). Wintersonin teksteistä voi kuitenkin lukea perustavaa laatua olevaa omaelämäkerrallisen identiteetin kyseenalaistamista. Wintersonin kertojainä tunnustaa jatkuvasti kertovansa tarinoita ja kehottaa juuri siksi lukijaa uskomaan

häneen.⁶ Wintersonin henkilöhahmojen ruumiilliset muutokset ja toisaalta kokemukset ilman ajallisia rajoja herättävät kysymyksen siitä, kuka meistä voi ylipäänsä täyttää omaelämäkerralle esitetyn vaatimuksen elämän ja kertomuksen identtisydestä. Performatiivisesti tulkituna samalla kun omaelämäkerta luo subjektiaan (elämää), se on pakostakin jo kirjoitettu osin kulttuurisen koodin alaisuuteen. Kun joku esittää jotakin (tai jotakuta), esimerkiksi omaelämäkerran autonomista subjektia, hän sovittaa ylleen tuon esitettävän subjektin roolin tai paikan, joka on kulttuurissamme jo osittain valmiiksi kirjoitettu (ks. myös Veijola 1998, 5). Tulkitseen Wintersonin kyseenalaistavan omaelämäkerrallisen subjektin ja osoittavan, että omaelämäkerta on aina monimutkaisempi kulttuurinen konstruktio kuin pala mennyttä elämää ja sen esittäminen.

Kirjan otsikko *Kyseenalaiset subjektit* viittaa kahtaalle. Se tarkoittaa ensinnäkin subjektin kerrontaan kohdistuvia kysymyksiä, kysymyksiä toistoista, heterojärjestyksen lainaamisesta, kerronnan ruumiillisuudesta ja fiktiivisyydestä. Toiseksi se viittaa kyseenalaistaviin teorioihin eli queer-lähtöisten teorioiden ja performatiivisuuden käyttöön subjektin kerronnan luennassa. Queer-teorian avulla tarkastelen omaelämäkerrallisen subjektin tuotantoa ja lähestyn omaelämäkertaa diskursiivisesti. Olen suomentanut queer-teorian kyseenalaistavaksi teoriaksi, koska sen avulla paikannun kriittisesti omaelämäkerrallisen ja sukupuolitetun subjektin kerronnan luentaan. Kyseenalaistamisen avulla luon uudelleen jotain, joka on samalla kertaa sekä diskursiivista että todellista. Erityisen viehättynyt olen siitä, että queer-teorian avulla voi kirjoittaa sukupuolitetun ja omaelämäkerrallisen subjektin ulos marginaalista osaksi yhteiskunnallisen keskustelun keskustaa.

Omaelämäkerrat haastavat keskusteluun kokemuksen, identiteetin, ruumiillisuuden ja muistamisen ja kirjoituksen välisistä suhteista. Haasteellisuudessaan omaelämäkerrat vastaavat lähes kaikkiin mahdollisiin kysymyksiin, joita niiltä kysytään. Omaelämäkerta on mielekäs esimerkki subjektin kerronnallisuudesta juuri siksi, että sen avulla on mahdollista ylittää tieteellisiä rajoja ja sovittaa ristiriitaisuuksia. Vastaamalla moninasiin kysymyksiin omaelämäkerta tarjoaa siten myös ratkaisuja esimerkiksi ristiriitaan, joka vallitsee identiteettipoliittisen – tai kuten myöhemmin tulen nimeämään emansipatorisen – ja dekonstrukttiivisen lähestymistavan välillä.

Kuten Tina Parke-Suhterland (1998) on sanonut: omaelämäkerta marginaalisena yhteiskunnallisena voimana on tekemistä ja tehdyn tarkastelua, erojen juhlintaa ja niiden purkamista. Omaelämäkerrallinen minä on jatkuvassa muutoksessa tilan, ajan ja paikan suhteen. Omaelämäkertojen tutkiminen on näin ollen erinomainen väline osallistua keskusteluun subjektin diskursiivisuudesta ja omaelämäkerrallisen minän dekonstruktioista.

Viitteet

- 1 Omaelämäkerran eniten käytetty mutta myös kritisoitu määritelmä on Philippe Lejeunelta vuodelta 1973 (Lejeune 1989; käänös Kosonen 1995, 180). Sen mukaan klassinen omaelämäkerran määritelmä on: "Retrospektiivinen proosakertomus, jonka todellinen henkilö tekee omasta olemassaolostaan, kun hän korostaa yksilöllistä elämäänsä ja erityisesti persoonallisuutensa historiaa." Määritelmä pitää sisällään oletuksen omaelämäkerrallisen sopimuksen olemassaolosta ja kirjailijan nimen (omaelämäkerran kirjoittajan) ja

(omaelämäkerrallisen tarinan) henkilöahmon nimen vastaavuudesta.

- 2 Esa Sironen (1995) tuo esiin ruumiin sivilisoivia merkityksiä urheiluhistoriallisessa työssään, jossa hän tutkii ruumiinkulttuurin muotoutumista sivilisaation kulussa. Hänen analyysinsä koskee urheilun ajan ja paikan rakentumista kulttuurihistoriallisesti sekä eurooppalaisen sivistyneistön ajattelussa että paikallisesti jyvaskyläläisessä urheiluhistoriassa. Sivistymisen vaikutti ruumiin häveliäisyyteen – mutta vastaavasti myös se, mikä on ruumiin (liikkuma)tila vaikuttaa siihen, mitä lopulta ajattelemme sivilisaatiosta.
- 3 Georg Lakoffin ja Mark Johnsonin (1999, 3) mukaan voidaan ajatella niin, että ajatus, jota olemme tottuneet pitämään mielen ilmaisuna on olemukseltaan enemmän alitajuntainen, koska mieli on perustaltaan ruumiillinen.
- 4 Wintersonin luenta on analoginen kotimaiselle esimerkille Eva Weinin teoksista. Esimerkissä korostuu kirjailijan identiteetin tunnistamisen tärkeys. Eva Weinia ei ole ”oikeasti” olemasakaan, vaan romaanit on kirjoittanut Pirkko Saisio. Ennen kuin huijaus paljastui Finlandia-palkintoehdokkuuden takia, romaania *Kulkue* saattoi lukea omaelämäkertana. Lea Rojolan (1998, 259-260) mukaan Weinin kirjat sisältävät perinteisiä omaelämäkerrallisia aiheita kuten lapsuus, kasvaminen, juurten etsintä, identiteetti, perhe ja suku, joiden perusteella omaelämäkerrallinen lukeminen on mahdollista. Kirjoituksellaan Eva Wein toistaa yhä uudelleen länsimaisen naiseuden perusoletuksia. Rojola kuitenkin kysyy, onko tällaisessa performatiivisessa toiminnassa mahdollisuus todelliseen toimijuuteen ja sitä kautta kenties muutokseen? (Emt, 270.) Performatiiviin liittyvä jäljittely on todellista, se on todellista ”toisin jäljittelyä”. Toisin toistaminen osoittaa performatiivin ambivalentin luonteen ja on osoitus kaksoisartikulaatiosta. Se yhdistää toisiinsa omaelämäkertaa dominoivan diskurssin elementit ja samalla hajottaa tuota diskurssia. (Emt, 273.)
- 5 Päivi Kosonen (1995, 181) kritisoi kirjailijan nimen (omaelämäkerran kirjoittajan) ja (omaelämäkerrallisen tarinan) henkilöahmon nimen vastaavuuden välttämättömyyttä sille, että teos tulisi luettua omaelämäkertana. ”Onko riittävää todeta, että autobiografia on kertomus, jossa kirjoittava subjekti muo-

toilee kirjoituksessa oman elämänsä subjektiivisen ja myyttisen totuuden? Että kysymys on representaatiosta, esittämisestä tietyssä mielessä samalla tavalla kuin fiktiossa – jossa kokemuksen ja sen kielellisen formuloinnin välille jää aina kuilu, välimatka, etäisyys – mutta että autobiografi ottaa nimenomaiseksi tehtäväkseen oman myyttinsä paljastamisen.” (Emt, 185.)

- 6 Samankaltainen retorinen muoto toteutuu myös esimerkiksi Pentti Holapan (1998) omaelämäkerrallisessa romaanissa *Ystävän muotokuva*, jossa kertoja kieltää lukijaa uskomasta omaelämäkerrallista tarinaa totena. Ehkä ei ole mikään sattuma, että samana vuonna Finlandia-palkintoehdokkaaksi kivunnut Pirkko Saision (1998) omaelämäkerta *Pienin yhteinen jaettava* käyttää monia keinoja osoittaakseen, että omaelämäkerrassa on kysymys kerronnasta. Ensinnäkin Saisio kirjoittaa jo lapsena mielessään elämästään tarinaa, jossa päähenkilöminä on ”hän”. ”Minä” saa seurakseen hänet ja minän olemassaolo ei ole sen jälkeen enää niin yksiselitteinen. Toiseksi siirtyessään kertomaan elämästä aikuisena Saisio alleviivaa kerronnallista ajan kulkua esimerkiksi ”neljäkymmentä vuosikymmentä myöhemmin”. Kolmanneksi hän tuo esille identiteetin eroa lapsuuden ja nykyisyyden välillä esim. sukupuoleen liittyvää eroa: lapsena hän halusi olla kaunis, vahva poika, kun hän preesensissä on kuitenkin pyöreä, akateeminen nainen.

2

OMAEELÄMÄKERRALLINEN SUBJEKTIUS

”As a matter of common sense, where we start from greatly influences where we end up.”

(Probyn 1995, 6.)

Väitöskirjani on jatkoa liseniaatin työni (Kaskisaari 1993) ja sen pohjalta julkaistun *Lesbokirjan* (Kaskisaari 1995) nostattamiin kysymyksiin identiteetistä, subjektiudesta ja seksuaalisista eroista. Anne Herrmannin (1996) mukaan lesbosubjektuuden ymmärtäminen nojaa kahteen hallitsevaan paradigmaan, nimittäin epistemologiseen ja performatiiviseen. Oletan, että tämä pitää paikkansa erityisesti tarkasteltaessa omaelämäkerrallista lesbosubjektia. Seuraavassa pohdin, kuinka yhtäältä epistemologisesti ja toisaalta performatiivisesti ymmärretty subjekti perustuvat erilaisiin kerronnallisuuden lähtökohtiin ja kuinka ne siten myös johtavat erilaisiin havaintoihin omaelämäkerrallisesta subjektista. Omaelämäkerrallinen subjekti, josta olen kiinnostunut on ruumiillinen toimija ja sellaisena sukupuolitettu. Subjekti tulee määritellyksi sukupuolitettujen ja seksuaalisten erojen kontekstissa, olipa se toimijan oma tahto

tai ei. Näin ollen määrittelen ensin, mitä tarkoitan seksuaalisten erojen subjektilla.

Erot ihmisten välillä ovat jatkuvasti ajankohtaisia politiikan, filosofian ja etnisyyden näkökulmista. Myös monet feminismit perustuvat erojen analyysiin ja keskittyvät sukupuolten välisten ja sisäisten erojen poliittisuuteen. Vastakkaisuuksiin perustuvassa patriarkaalisessa järjestyksessä erot ja erilaisuus ovat tarkoittaneet määrällisesti vähemmän ja vähempiarvoisuutta. Rosi Braidottin (1994, 154) mukaan feministiset käytännöt kyseenalaistavat kaksijakoisuutta (esim. sukupuoli-jakoa) ja osoittavat että erot organisoivat vallan hierarkioita. Erojen poliittisuuden takia hän toteuttaa feminististä subjektiuden projektia, joka haastaa ajattelemaan eroja positiivisesti. Braidotti (emt, 158-167) käyttää termiä *seksuaaliset erot* (sexual difference), jolla hän viittaa erojen tuottamisen ja purkamisen välttämättömyyteen miesten ja naisten välillä, mutta myös naisten kesken ja jokaisessa naisessa itsessään. Ymmärrän erot nimenomaan seksuaalisoituina enkä pelkästään sukupuoleen liittyvinä eroina, koska seksuaalisuus ja siihen liittyvät halut ovat keskeisiä subjektin määrittelyyn ja itsemäärittelyyn liittyviä alueita. Seksuaalinen ero on ruumiillisen subjektin merkinä aina enemmän kuin pelkkä seksuaalisuus. Seksuaalisilla eroilla tarkoitan yhtymäkohtaa, jossa sukupuolen merkitykset leikkaavat kulttuurin reunoja, seksuaalisen orientaation ja halun alueita. Seksuaalisessa erossa on pikemminkin kysymys suhteista kuin staattisesta paikasta sukupuoli- ja seksuaalierojen kentässä. Omaelämäkerroissa se suuntaa huomiota eroihin, jotka merkityksellistyvät yksittäisten omaelämäkertojen sisällä, esimerkiksi toimijoiden välillä tai subjektin erilaisissa elämäntilanteissa.

Liitän seksuaalisiin eroihin Judith Butlerin (1993) käyttämän termin *heteroseksuaalinen matriisi* (heterosexual matrix), josta käytän myös nimitystä *heteroseksuaalinen järjestys*. Se tuo esiin, että seksuaaliset erot ovat muodostuneet heteroseksuaalisessa kulttuurissa ja hegemonisen järjestyksen mukaisesti. Heteroseksuaalinen matriisi tai järjestys on vallitseva (tosi)asia, mutta myös käsitteellinen apuväline, jonka avulla yritän ymmärtää omaelämäkerrallisuuden merkityksiä seksuaalisten erojen horisontissa. Useaan otteeseen työssäni onkin kysymys homoseksuaalisesta subjektista heteroseksuaalisessa matriisissa. Ajatus matriisista tarkoittaisi myös sen huomioimista, että ei ole vain yhtä matriisia, vaan monia erilaisia matriiseja, kuten sukupuoli-, seksuaalisuus-, etnisyy-, tai ikämatriiseja, joiden rajoissa minuuttamme tuotetaan (Butler 1993, 8). Käyttäydymme matriisin mukaan, emmekä esimerkiksi arjen rutii-neissa yleensä muuta käyttäytymistämme toisen etni-sen kulttuurin mukaiseksi. Omaelämäkerroista näkyy, kuinka ihmiset selittävät toimintaansa hallitsevien matriisien mukaiseksi, esimerkiksi seksiomaelämäkerroissa vedoten siihen, että heteroseksuaalisuus on ”oikein” ja homoseksuaalisuus on poikkeama siitä.

Subjekti viittaa toimijuuteen.¹ Subjektius taas viittaa subjektin ”tietynlaisuuteen” ja sen toiminnan (teoreettisiin) mahdollisuuksiin. Suvi Ronkainen (1999, 22, 81) puhuu subjektuudesta minuuden merkityksessä, mikä on käytännöllinen ja konkreettinen tulkinta teoreettiseksi luodusta käsitteestä. Hänen mukaansa subjektius muodostuu eleyistä kokemuksista ja tilanteisista subjektipositioista (emt, 11). Ronkainen ei kuitenkaan tee kovin selkeää käsitteellistä eroa identiteetin ja subjektuuden välille, koska molemmat näyttäisivät hänen tulkinnassaan perustuvan retrospektioon. Itse käytän iden-

titeettiä kuvaamaan tavoiteltuja tai annettuja subjekti-positioita, jotka ovat usein tiedostamattomien identifi-kaatioiden tuotosta (ks. Braidotti 1994, 166).² Silloin subjekti-positio tarkoittaisi subjekti-positioiden ja identiteet-ten kyseenalaistamista (vrt. myös Butler 1993, x). Täl-laisena muutosta mukanaan kuljettavana mahdollisuu-tena subjekti-positio kuvaa jonkinlaista välitilaa, epämääräistä ja lausumatonta, joka jää kokemuksen ja identiteet-ten väliin.

Subjekti-positio tulee ymmärretyksi yhteydessä hetero-seksuaalisen matriisin performatiivisuuteen: subjekti-positio on tilaa ja toimintaa, joka on performatiivisuuden kei-noin, lainaamalla ja toistamalla, työstettävissä, joskin se ei ole täysin vapaasti valittavissa, vaan tulee nimetyksi tuossa nimenomaisessa toistamisen prosessissa. Silloin subjekti-positio perustuu hieman toisentyypiseen toimin-tojen toistoon kuin mitä Ronkainen (1999, 66) esittää, koska toisto tuottaa tietoa nimenomaan kokemuksen ja identiteetin välisistä suhteista ja törmäyspinoista. Subjekti-positioiden tulkinta heteroseksuaalisessa matriisissa liittyy subjekti-positioiden toiminnan osaksi laajempia rakenteita, joissa on toisinaan mahdotonta erottaa tekijää teosta (Butler 1990, 25).

Emansipatorinen subjekti-positio

Patti Latherin (1991, 7) mukaan feministinen tieto on perinteisesti ollut subjekteja vapauttavaa, emansipato-rista tietoa, mikä tarkoittaa, että tietoa tuotetaan jotain tarkoitusta varten, jollekin ryhmälle (esim. lesboille) tai ryhmän puolesta (lesboista). "Itsen ja toisten puolesta puhumiseen" (speak for yourself) liittyvää subjekti-positioiden tulkintaa ja vapauttavaa tiedonintressiä on pohdittu empii-

risten tutkimusten yhteydessä (esim. Acker & Barry & Esseveld 1991; Alcoff 1995; Roof & Wiegman 1995). Emansipatorisen tutkimusotteen taustalla on käsitys siitä, että on olemassa ryhmä, jolla ei ole pääsyä yhteiskunnalliseen valtaan, ja oikeudenmukaisuuden nimissä näille ihmisille tulisi antaa puheenvuoro tai joidenkin tulisi puhua heidän puolestaan. Emansipatorisen subjektin luentaa voisi luonnehtia niin, että siinä "vapautetaan" tietoa, joka muuten jäisi pimentoon. Kokemuksilla on arvo sinänsä ja kokija itse (eli tutkimuksen kohde) tietää parhaiten kokemuksensa ja on niiden paras asiantuntija, usein myös tulkintojen tuottaja. Naistutkimuksessa emansipaatio on keskeisesti myös tiedostamista ja tutkimussubjektien äänen ja itseyymmärryksen vahvistamista ja valtauttamista (empowerment).

Tutkimus lesbojen kirjoittamista omaelämäkertoista, *Lesbokirja* (Kaskisaari 1995), edustaa perinteistä emansipatorista omaelämäkertasubjektin lukutapaa. Käytän kirjaa esimerkkinä siksi, että se kuvaa emansipatorista subjektikäsitystä laajemminkin omaelämäkertatutkimuksessa. Tutkimusta voi ymmärtää poliittisen tiedonintressin kautta, koska tietoisesti myös tuon näyttille tarinoita, jotka poikkeavat lesbosubjektia halventavista käytännöistä ja puhetavoista. Homo- ja lesbotutkimuksen perinteinen poliittinen tutkimusote onkin hyvin selkeästi vapautukseen ja emansipaatioon sitoutunutta toimintaa. Emansipatoriseen subjektiteuteen sitoutuneessa tulkinnassa pyritään julkistamaan "homoseksuaalisuuden salaisuutta" eli mietitään, millä keinoilla homoseksuaaliset subjektit olisivat näkyvämpiä ja toisaalta pyritään hillitsemään "homoseksuaalista paniikkia" taistelemalla homofobiaa vastaan. (Sedgwick 1990, 19-22.)³

Lesbokirja herätti kuitenkin kysymyksen siitä, millä oikeudella puhun ja tulkitsen lesbojen kokemuksia ja

sitä kautta muodostuvaa kuvaa lesboudesta laajemminkin. Vastaus kysymykseen oikeutuksesta, jonka työni yhteydessä annan, liittyy siihen, että itsekkin identifioidun lesboksi. Asento tai asema, josta käsin suuntaudun tutkimukseen on lesbon näkökulma. Valinta on tietoinen ei ainoastaan omien kokemusteni takia vaan siksi, että tiettyyn identiteettiin sitoutuminen mahdollistaa tiettyyn pisteeseen saakka toiminnan tuon identiteetin puolesta. Vastaus ei kuitenkaan tyydyttänyt minua, koska se herätti lisäkysymyksen siitä, millä perusteella ryhmään voi kuulua ja kenellä on oikeus puhua ryhmän puolesta. Kokemuksia esiin nostava tutkimus törmää representoimisen ongelmaan: millaisia lesbokokemuksia *Lesbokirja* oikeastaan edustaa? Millaisia ja kenen kokemuksia olen nostanut omaelämäkerroista esiin? En väitä esittäväni tulkintoja muista lesbokokemuksista kuin niistä, jotka ovat aineistonani, mutta siitä huolimatta tutkimukselle voi esittää kysymyksen, tuottaako se esimerkiksi samanmielisyyttä erojen kustannuksella. Se, että käytän lesboutta omaelämäkerrallisenä paikantumisenä, ei helpota identiteetin määrittelyyn liittyvää monimutkaisuutta.

Emansipatorista tiedonintressiä kohtaan voikin suunnata kysymyksiä siitä, miten homoseksuaalisista kokemuksista puhutaan, kuka voi puhua homojen ja lesbojen puolesta, kenellä on tieto siitä ja viimekädessä kenellä oikeus määrittellä lesbouden tai homoseksuaalisuuden olemus, sisältö ja merkitys. Äärimmilleen vietynä kysymys on siitä, mitkä kaikki kokemukset laskeetaan homoseksuaalisiksi kokemuksiksi ja lopulta, mistä yksilö ylipäänsä voi tietää olevansa homoseksuaali (homo tai lesbo). (Butler 1991, 14.) Kokemuksia vapauttavan lukutavan kyseenalaistumisessa onkin kyse kokemuksen emansipatorisesta merkityskriisistä, siitä

mitkä kaikki kokemukset tulevat huomioiduksi ja kuka voi edustaa ketä ja millä perusteilla (ks. Alcoff 1995; Roof & Wiegman 1995).

Lesbokirjassa ratkaisen yleisesti puhumisen ongelman puhuttelemalla lesboa yksikössä, yksittäisten omaelämäkertojen kautta. Toteutin tutkimuksen dialogin avulla, sijoittamalla minämuotoiset omaelämäkerrat yksikön toiseen persoonaan. Siirtyminen omaelämäkertojen puhuttelussa yksikön ensimmäisestä persoonasta toiseen persoonaan on jo eräänlaista performatiivista toimintaa, tietoista kokemuksen esittämistä ja subjektin aktiivista tuottamista sen tuotantoehtojen rajoissa. Se on siirtymistä autenttisen kokemuksellisen tiedon tarpeesta tiedon konstruktioon, tilanteiseen ja suhteelliseen tietoon joka syntyy ”sinun” (tutkittavan) ja ”minun” (tutkijan) välisessä tekstin kautta välittyneessä vuorovaikutuksessa. *Lesbokirja* tuotti tietoa lesbosubjektista suhteessa niihin diskursseihin, jotka olivat tuolloin mahdollisia lesbosubjektuudesta kertomiseen. Yksi keskeisistä diskursseista on viittaus siihen tietoon, jonka voi saavuttaa ainoastaan kuulumalla joukkoon, olemalla yksi ”meistä” (Probyn 1996, 116, 121). Dialogina omaelämäkerrallinen minäkertomus on tiiviisti sidoksissa tarinaan, jota lesbot kertovat toinen toisilleen.

Väitöskirjani ensimmäinen artikkeli *Kyseenalainen teoria* (Kaskisaari 1996) kertoo kriittisestä käänteestä suhteessa emansipatoriseen subjektuuteen. Kritisoin homo- ja lesbotutkimuksen perinnettä siksi, että ”jonkun puolesta puhuminen” ei ole vialonta, vaan valtaan kietoutunutta toimintaa. Siinä missä *Lesbokirjassa* uskoin lesbojen omaelämäkertojen tuovan esiin lesbouden ja lesbokokemuksen todellisuuden, aloin kiinnostua entistä enemmän omaelämäkerrallisen minän performatiivisesta esittämisestä ja kertomisesta. (Fuss 1991, 6-

7). *Kyseenalainen teoria* -artikkeli on ohjelmallinen artikkeli niistä ajattelutavoista, joiden kautta keskustelua kertomusten emansipaatiosta voisi jatkaa kohti diskursiivista subjektiuden ymmärtämistä. Väitöskirjani toisessa artikkelissa palaan lesbo- ja homoteemaan kirjoittamalla homoparisuhdekeskustelusta. Kysymys on jälleen siitä, kuka saa puhua kenenkin puolesta. Tiedon intressi on kuitenkin erilainen kuin kokemuksia esiin tuovassa tutkimustavassa, koska kysymykseni homoparisuhdekeskustelulle on, miten homoparisuhdekeskustelu tuottaa valtaa määrittellä keskustelun kohteena oleva subjekti.

Väitöskirjani onkin yhdistelmä subjektiuden emansipatorista ja performatiivista ymmärrystä. Emansipatorinen subjektiuus liittyy kysymykseen siitä, miten ihmiset elämänsä elävät eli millaisia kokemuksia heillä on ja miten he kertovat niistä omaelämäkerroissaan (vrt. Roos 1985, 5). Toinen lukemisen tapa liittyy kysymykseen ”entä sitten?”. Mitä kokemusten tulkinta oikeastaan saa aikaan ja mihin se johtaa? Tämän subjektiuden ymmärryksen nimeän performatiiviseksi eli tuottavaksi lukutavaksi. Siirryn seuraavassa käsittelemään performatiivisuutta hieman tarkemmin.

Toimeksiannettu subjektiuus

Subjektin performatiivinen ymmärtäminen on osittain seurausta emansipatorisen subjektiuden kriisiytymisestä. Lesbona kirjoittaminen, kuten edellä kuvasin, tai lesbona esiintyminen on paradoksaalisesti minän ilmentymä, joka ei tunnu oikealta eikä valheelliseltakaan. Lesbous on produktio, tuote, ja se on tuotettu, usein vastauksena kysymykseen kirjoittaa tai puhua lesbona, esi-

merkiksi juuri lesbo-omaelämäkerroissa. (Butler 1991; Parker & Sedgwick 1995.) Performatiivisessa näkökulmassa kysymys ei ole olemus- tai ei-olemus-ajattelusta tai siitä voiko identiteettiä tietää, vaan monimutkaisemmasta sosiaalisesta vaihdosta, jossa identiteetti on *toimeksianto*, Judith Butlerin (1991) sanoin *assignment*, johon yksilö menee tai ei mene mukaan ja jonka toteutus jää aina epätäydelliseksi ja vajaaksi.⁴ Siksi Judith Butlerin (emt, 14-16) mukaan lesbouden esiintuominen sekä hälventää rajoja että luo uusia rajoja välillemme. Butlerin mukaan väittämä ”minä olen lesbo”, identiteetin tunnustaminen, ei ole ratkaistavissa lausuman totuusarvon mukaan, koska toteamuksessa ei ole kysymys todesta tai epätodesta lauseesta.⁵ Nojaan seuraavassa sekä Judith Butlerin kirjoituksiin että omiin havaintoihini ja yrityksiini kirjoittaa toisten naisten omaelämäkerroista. Kokemuksen representaatioon liittyvä kriisi selviää (ainakin osittain) performatiivisen ajattelun avulla.

Performatiivisuuden idea on saanut alkunsa kielifilosofian puheaktiteorioista, joissa tutkitaan lausumien toimintaa tuottavaa arvoa. John L. Austinin (1975) mukaan kielessämme on rakenteita, jotka tuottavat toimintaa, joten kieltä ei voi ajatella niin, että se koostuisi yksinomaan tosista tai epätosista lauseista. Kielellinen ilmaisu sisältää myös väitteitä, oletuksia, suostuttelua, syytöksiä, kieltoja, viittauksia, hyväksyntää, toiveajattelua, arviointia, lupauksia jne. Ne eivät ilmaise totuutta jostakin, vaan sitoutumista johonkin. Performatiivisuus kiinnittääkin huomiota kielen tuottaviin rakenteisiin ja kielen käyttöarvoon. Puheakteilla eli performatiiveilla ilmaistaan siis muiden muassa tahtoa, halua, epäluuloa, antautumista, väitteitä ja vakuuttelua, jotka kaikki ovat myös erityisen tärkeitä omaelämäkerran raken-

tumisessa.⁶ Performatiivisuus onkin tuottamista kulttuuristen ja kielellisten tuotantoehtojen alaisuudessa (ks. Laitinen & Rojola 1998). Tuija Pulkkinen (1998, 214) mukaan performatiivisuudessa on kyse todelliseksi tekemisestä ja aikaan saamisesta.

Performatiivisten puheaktien vastaanotto ja toteutuminen riippuu kulttuurisesta ymmärryksestä. Judith Butlerin (1991) esimerkkinä tästä on avioliittoon lupautuminen. ”Tahdon” lausuminen alttarilla merkitsee avioliittoon lupautumista, mutta myös heteroseksuaalisuuden julkista tunnustamista. Avioliittoon vihkiminen tekee todeksi kulttuurin heteroseksuaalisuuden, jota vahvistetaan seremonioin (oletetusti) heteroseksuaalisen yleisön edessä. Kun pappi julistaa miehen ja naisen aviomieheksi ja -vaimoksi, hän osallistuu heteroseksuaalisen matriisin tuottamiseen toistamalla ja vahvistamalla heteroseksuaalista konventiota vihkimisen performanssissa. Vihkiseremonia tuottaa aviomiehen ja vaimon, se tuottaa heteroseksuaalista sukupuolijärjestystä. Performatiivi, jonka kautta performatiivisuus ja aviopuolisoiksi nimeäminen toteutuu, on siis läpensä kietoutunut valtaan, siten kun vallan voi ymmärtää Michel Foucaultiin (1998) viitaten myös subjekteja tuottavana, ei yksinomaan alistavana. Butlerin esimerkin taustalla on ajatus siitä, että olemme sääntöjä noudattavan, regulatiivisen regiimin instrumentteja. Sukupuolen performatiivisuus tässä sääntöjä noudattavassa toiminnassa tarkoittaa sitä, että ”tuotumme” samanaikaisesti kun toimimme sukupuolena. Kielellinen uskottavuus, johon valta osaltaan nojaa, on siis mitä riippuvaisin kulttuurisista konventioista eli hallitsevasta heteroseksuaalisesta matriisista ja järjestyksestä, jonka mukaisesti alttarilla ilmaistaan tahtoa toteuttaa heteroseksuaalista konventiota. Vihkiseremoniassa valta toimii kuitenkin molem-

piir suuntiin, ja vihkiytyvä pari myös anastaa valtaa "tardollaan" avioitumisen rituaalissa. (Austin 1975, 5-8; Butler 1991, 13.) Todeksi tekevä lausuma tai toiminta joko vahvistaa heteroseksuaalista järjestystä tai sitten parodioi sitä, mutta on aina kuitenkin suhteessa hallitsevan järjestykseen. Judith Butlerin yksi keskeisimmistä ajatuksista on, että konventioita toistavaan toimintaan liittyy myös tavan ja totumuksen rikkomisen mahdollisuus. (Butler 1993, 89, 109.)

Judith Butler käyttää sanoja toisto (repetition) ja lainaus (citation) keskenään jotakuinkin samansukuisina performatiivista toimintaa kuvaavina käsitteinä. Performatiivisuuteen liittyy myös koko joukko muita termejä, jotka osaltaan selittävät performatiivisuuden sitoumuksia. Butler käyttää Louis Althusserin terminologiaa välikysymyksestä (interpellation). Butlerin mukaan välikysymys muodostuu "jumalallisesta äänestä", jolla on valta nimetä ja ottaa subjekteja alaisekseen. Nimeämistä on melkein mahdotonta vastustaa. (Butler 1997, 5.) Tällainen ideologinen valta on esimerkiksi poliisilla, joka pysäyttää kulkijan liikenne rikkomuksen takia huutamalla "hei, sinä siellä!". Poliisi siis lainaa käskyttämisen perinnettä ja juuri tuon toiston ja hokeman (reiteration) konvention kautta ottaa vallan itselleen. Tämä siis edellyttää, että on joku, joka pysähtyy ja jää kuulemaan poliisin ohjeita, ja vaikka se tapahtuisi vain kerran, perustuu se silti toiston ja lainauksen olemassaoloon. Välikysymys siis rakentaa kyseessä olevan kohteen/subjektin/raumiin ja subjekti tulee konstituoiduksi kielessä ilman, että antaisi itse sille suostumuksensa. Näin ollen subjektin ei tarvitse olla paikalla sanomassa "täällä minä olen", vaan käskyttäminen voi tapahtua myös kolmannessa persoonassa. Käskyttämistä voi asettautua vastustamaan, kääntäjä ja sanoa "olet erehtynyt, en se ollut

minä”. Vastuksesta huolimatta määrittelevää lausumaa ei saada tekemättömäksi ja välikysymys jatkaa toimintaansa. Vastuksesta huolimatta diskurssi siis konstituoii subjekteja, vaikkakin vain etäisyyden päästä. Nimeltä kutsuminen voi toteutua myös papereiden välityksellä, esimerkiksi kirjeenä henkikirjoittajalta, pankista tai työttömyyspäivärahaa haettaessa. (Emt, 31, 33.)

Jacques Derridan sanasto vaikuttaa myös Butlerin käsitteisiin performatiivisuudesta, kun kyse on performatiivien ”tyylipuhtaudesta” tai ”onnistumisesta”. Derridalle toisto (irretability) on toimintaa, jossa tapahtuu muutosta. Suurin ero Austinin, puheaktiteorian isän, ja Derridan välillä onkin suhde fiktion. Austin kutsuu fiktiota parasiittiseksi kielen muodoksi ja sulkee pois fiktiiviset performatiivit anomaliana, poikkeuksena, eivakavana viittauksena tai sitaattina. Derrida taas pitää fiktiota viittauksellisuuden ja toistettavuuden muunteluna, jota ilman ei olisi ”onnistunutta” performatiivia (Derrida 1988, 17). Butlerille performatiivisuus on muuntelua ja hän on omaksunut Derridan fiktiivisen kuvittelun siitä, että performatiivisuus (impure performative) toimii oleellisesti juuri muuntuvuutensa eli epäpuhtauden kautta. Butlerin (1993, 109) mukaan toistot ”(...) uudelleenfiguroivat, jakautuvat ja merkityksellistävät symbolisen rakentumisen (...)” ja siksi performatiivisuus onnistuu aina jollain tapaa ja tuottaa jotain, vaikka ei välttämättä haluttua lopputulosta. Jos performatiivi onnistuu se ei tapahdu siksi, että teon tarkoitus (intentionaalisuus) onnistuneesti johtaisi toimintaan (Butler 1995, 205). Performatiivisuus ei siis ole niinkään mitään harkittua, tarkoitushakuista toimintaa, vaan tapahtumaa, joka on itsessään jo ritualisoitua. Butler osoittaaakin, että valta on kompleksisempi strate-

gia kuin mitä puheaktiteoriassa on perinteisesti tunnus-
tettu. Valtaa ei ole helppo tunnistaa tai paikantaa, vaika
tiedämme, kuka puhuu, koska valtaa lainataan.
(Butler 1997, 34-35.) Butlerin mukaan performatiivi
voi onnistua vain väliaikaisesti, ei kokonaan tai lopulli-
sesti. Performatiivi onnistuu ainoastaan siksi, että se on
kaiku aiemmille teoille ja se edellyttää historian henkiin-
herättämistä ja kartuttamista. Butler sanookin, että per-
formatiivi toimii vetäen esiin ja peittäen ne konstituivat
konventiot, joista se on saanut alkunsa. (Butler 1995,
205.) Esimerkiksi omaelämäkerrallinen lausuma saat-
taa palautua (return) puhujalle toisenlaisena kuin pu-
huja on sen itse tarkoittanut (Derrida 1985, 5-14).
Butlerin esimerkissä homouden tunnustaminen saattaa
kääntyä homotteluksi. (Butler 1997, 14.)

John Hood-Williamsin ja Wendy Cealeyn Harrisonin
(1998) tulkinnan mukaan Butlerin anti performatiivi-
suuskeskustelulle on, että toisin kuin Austin, joka pe-
rustaa ajattelunsa todenperäiselle performatiiville, Butler
osoittaa, että performatiivisuuden takana ei ole todelli-
suutta. Toisin sanoen vaikka performatiivisuus perus-
tuukin historiaan ja konventioihin, ei ole olemassa mi-
tään sellaista, jota voisi kutsua alkuperäiseksi tai autent-
tiseksi viittauksen kohteeksi. Tämä on pitkälti Derridan
ajatus, mutta verrattuna Derridan toistoihin Butler nä-
kee lainaamisen prosessin vielä enemmän todellisuutta
ja materiaalisuutta tuottavana toimintana. (Emt, 81-82.)
Butler kuitenkin painottaa Derridan tavoin toiston yl-
lätyksellisyyttä. Performatiivinen subjektius tulee ym-
märretyksi sen kautta, että subjekti on jatkuvassa tuotan-
toprosessissa eikä siis "vielä valmis", ja kun asiat palau-
tuvat ja toistuvat, ei vastaanottava subjektikaan ole enää
sama. (Derrida 1985, 7.)

Jatkan Judith Butlerin virittämää keskustelua performatiivisesti ymmärretystä subjektiudesta omaelämäkerrallisen subjektin suuntaan. Omaelämäkerrat ovat yksi monista tavoista tietää performatiivisesti toteutuvasta subjektiudesta. Omaelämäkerta on tulkinnassani laajasti ottaen eräänlainen performatiivi, koska omaelämäkerran keinot ilmaisulle ovat performatiivisia: omaelämäkerta on ilmaistu yksikön ensimmäisessä persoonassa, mitä performatiivit usein ovat.⁷ Omaelämäkerrassa kuvaillaan tapahtumia, mutta siinä ilmaistaan myös tahtoa, halua, antautumista, hyväksyntää, syytöksiä, väitteitä, vakuuttelua jne. Omaelämäkerrasta tekee performatiivin kaltaisen se, että siinä ovat keskeisiä henkilökohtaiset merkitykset ja uskottavuus, ei totuus sinänsä. Lisäksi omaelämäkerta on täynnä tunteiden ilmaisuja, joita lausutaan performatiivisesti. Suzanne Fleischman (1998) antaa esimerkin performatiivisista tunteiden ilmaisuista: ”kuolen kivusta”, ”murrun surusta”, ”hypin ilosta”.⁸ Omaelämäkerran lukija ei oleta, että kirjoittaja on oikeasti kuollut kivusta, vaikka lausumat asettavatkin subjektin aktiivisen toimijan asemaan: kuolemaan, murtumaan, hyppimään. Kysymys on siitä, että lause on metaforisella tasolla uskottava. Tämänkaltaiset lausumat ilmaisevat performatiivisuuden ruumiillisuutta eli kielen avulla ilmaistua kokemuksissa syntyvää liikettä.

Väitöskirjaani kuuluu kaksi artikkelia *Homoparisuhdekeskustelu* (Kaskisaari 1997) ja *Rakkauden täyttymys* (Kaskisaari 1998), joissa puhutaan rakkaudesta ja rakkauden teoista ja joissa analysoidaan romanttista rakkautta. Rakastamista tekona ja toteutuksena voi pohtia nimenomaan performatiivisesti toteutuvana subjektiutena. Austin ei rakastamista mainitse eikä myöskään Butler. Silti voisi olla hyödyllistä pohtia rakkautta perfor-

matiivisena lausumana, lauseena, joka ei ole tosi eikä epätosikaan. Erkki Vainikkalan (1998) mukaan performatiivi on sellainen, joka on yksinkertaisesti hyväksyttävä puhujan kokemuksena, johon muilla ei ole pääsyä. Esimerkiksi hän antaa lauseen: "Minulla on hammassaräkyä". Tämän lausuman yhteydessä ei ole mielekästä kysyä, onko puhuja varma, että kipu on juuri hänellä. (Emt, 440-441.) Rakkauden ilmaisuna "minä rakastan sinua" ilmaisee subjektin käsitystä omasta toiminnastaan. Rakkaus vaatii mahdollisesti jonkinlaista näyttöä rakkauden laadusta ja siinä mielessä se toteutuu vasta rakkauden teoissa. Toteutuuko rakkaus silloin, kun se lausutaan, voidaan kääntää kysymykseksi siitä, mitä rakkaus tuottaa, kun se lausutaan. Rakkauden lausuma siis tuottaa jotain, esimerkiksi läheisyyttä, yhteenkuuluvuutta, mielihyvää ja halua, mainitakseni vain muutaman asian, eivätkä tuotokset ole mitattavissa niiden totuusarvon mukaan (vrt. halusta Grosz 1995a, 182).

Rakkauden analysointi performatiivina on uskalias teko, koska se ylittää rajat, jotka performatiiville on olemassa kielellisenä ilmaisuna. Tarkoituksenani onkin korostaa performatiivisuuden ruumiillisuutta, mitä Butler ei omassa työssään juuri tuo esiin. Butlerille sukupuoli ja seksuaalisuutta ilmaisevat lausumat tulevat ymmärretyiksi lähinnä institutionalisoitujen rakenteiden kontekstissa kuten avioliittolupausesimerkissä. Avioliittolupauksenkin taustalta löytyy kuitenkin rakkaus, jonka lupaukseen heteroseksuaalinen pari sidotaan myötä- ja vastoinkäymisten kautta. Omaelämäkerrallisena lupauksena rakkaus edellyttää jonkinlaista "antautumista" tai "heittäytymistä", joka on oleellisilta osiltaan ruumiin liikettä. Rakkaus lausuu tahtovan subjektin ruumiillisuutta samankaltaisesti kuin esimerkik-

si lausuma ”minä haluan sinua”.

Ehkä esimerkki ”minä rakastan sinua” on marginaalinen kielellisenä lausumana, mutta kun rakkautta käytetään perusteluna niin homoparisuhteen virallistamisessa kuin parisuhteen onnistumisessakin, on kyse yhteiskunnan rakenteisiin sisään kirjoitetusta diskursista, joka myös tuottaa ”totuutta” rakentamastaan diskurssista. Performatiiviseksi ajatusrakennelman tekee juuri sen toistuvuus eri yhteyksissä. Romanttisen rakkauden diskurssi onkin yksi keskeisimmistä kehyksistä, joihin seksuaaliset erot kirjoittautuvat.

Performatiivin ja omaelämäkerrallisuuden suhde on vastavuoroinen. Ajatus omaelämäkerrallisen subjektin tunnistamisesta ja tuottamisesta, omaelämäkerrallisuudesta laajassa mielessä soveltuu myös muihin kuin omaelämäkerran minän lausumiin juuri performatiivisen, aikaan saavan ja todelliseksi tekevän ajatuskulun kautta. Esimerkiksi homoparisuhdekeskustelun performatiivit, subjektia rakentavat rakkauden lausumat, nousevat keskeisesti mielipidekirjoitusten kirjoittajien omista mutta myös muiden kokemuksista. Performatiivisuus homoparisuhdekeskustelussa viittaakin subjektin rakentumiseen tunnistusten kautta ja siihen omaelämäkerralliseen subjektin ristiriitaan, jonka universaalien ja singulaarisen subjektin yhteensovittaminen tuottaa.

Viitteet

- 1 Tuija Pulkkinen (1999) puhuu subjektin merkityksistä tieteellisissä puhetavoissa. Ensinnäkin subjekti tarkoittaa persoonaa, henkilöä ja sitä ykseyttä, jonka hän muodostaa itsensä kanssa. Toiseksi subjekti-objekti -erottelussa korostuu koh-

teena oleminen ja hallinta: subjekti on se, jolla on suvereeni hallinta itsestään. Kolmanneksi subjektilla tarkoitetaan abstraktiota näistä jommastakummasta. Neljänneksi subjektius sekoitetaan usein myös subjektiivisuuteen, joka tarkoittaa jonkinlaista omakohtaisuutta ja on siis objektiivisuuden vastakohta. Viidenneksi subjektista puhutaan juuri toimijuuden merkityksessä. Subjekti saa aikaan jotain maailmassa itsestään lähtien. Kuudenneksi subjekti voi viitata poliittiseen subjektiin, esimerkiksi naissubjekti viittaa naisten ryhmittymiseen toimijoiden joukoksi. Pulkkisen mainitsemaa kuumetta subjektin merkitystä, sen poliittista ryhmätoimijuuden ominaisuutta kutsun identiteetiksi.

- 2 Liitän identiteetin käsitteen nimeämiseen ja keskusteluun identtisyydestä ja ei-identtisyydestä. Identiteetti perustuu hierarkioihin ja oletuksiin asioiden tilasta ja siten usein myös väärinymmärrykseen ihmisten välisissä yhteenliittymissä. Identiteetti, esimerkiksi lesboidentiteetti, liittyykin siihen, mikä on ihmisten välillä tunnistettavissa ilman että tietäisimme toisen ihmisen kokemuksista sen enempää (Butler 1991). Psykoanalyttisesti ajateltuna identiteetti on rakentunut identifikaatioiden kautta ja sen oletukset ovat imaginaarisia. Identiteetti on siis sellaisenaan vajaa ja täytyy ulkopuoleltamme siten kuin kuvittelemme toisten näkevän meidät. (Esim. Hall 1999, 39.)
- 3 Eve Kosofsky Sedgwickin (1990) mukaan keskustelua homoseksuaalisuudesta säätelevät "homoseksuaalinen paniikki" ja "avoin salaisuus", jotka tekevät homoseksuaalisuudesta julkista. Homoseksuaalinen paniikki tarkoittaa kulttuurissamme vallalla olevaa tapaa syyttää homoja itseään heihin kohdistuvasta väkivallasta. Paniikki tulkitaan oikeutetuksi reaktioksi homojen julkisiin ehdotuksiin seksistä. Avoin salaisuus taas viittaa kulttuurin kaksinaismoralistiseen jakoon julkisen ja yksityisen välillä. Seksuaalista halua (homoseksuaalisessa kontekstissa) työnnetään marginaaliin ja yksityiseen samalla kun seksuaalisuus on keskeisellä ja julkisella paikalla yhteiskunnassamme. (Emt, 19-22.) Sedgwickin pohdinta osoittaa yhtäältä sen, että kokemus seksuaalisuudesta ei ole niin yksityinen asia kuin olemme tottuneet ajattelemaan, toisaalta sen, että ihmisten seksuaalisesta suuntauksesta ei voi julkisesti tie-

tää, ellei sitä erikseen lausuta ääneen. Sedgwick osoittaa, että juuri totuuden hämäryys tai tietämättömyyden sietämättömyys synnyttää väkivaltaa.

- 4 Assign-sanan suomenkieliset merkitykset ovat: a) antaa, jakaa b) antaa tehtäväksi, uskoa esim. tehtävä tai toimenpide c) osoittaa, määrätä tehtävään d) asettaa, määrätä esim. aika ja rajat e) ilmoittaa, mainita esim. syy f) lukea johonkin, jonkun tilille, viitata g) luovuttaa, siirtää esim. omaisuus, valita tai määrätä esim. virkaan.
- 5 Ulostulossa, lesbouden tunnustamisessa, ei paljastu minuuks, vaan paljastus tuottaa ainoastaan uuden läpäisemättömyyden kalvon ja siten lupauksen paljastuksista, joita ei koskaan voi tullakaan. ”On epäselvää mikä ulostulossa paljastuu, mikä manifestoituu ja tulee näkyväksi. Kun paljastan itseni lesbona, on epäselvää, mikä on tullut tiedetyksi, jos mikään, ja mikä säilyy pysyvästi sinetöitynä eli kuka tai mikä on ulkona.” (Butler 1991, 14-16.)
- 6 Performatiiveja ovat muiden muassa suostuttelu, kielto, kiitos, hyväksyntä, syytös, loukkaus, pahoittelu, onnittelu, toivotus, oletus, viittaus, vedonlyönti, testamenttaaminen, käsky, rukous, väite, kiros, sodanjulistus jne. Lausumat on useimmiten lausuttu yksikön ensimmäisessä persoonassa. Esimerkiksi ”Minä syytän sinua, onnittelenn, pahoittelenn”. (Austin 1975, 5-8.)
- 7 Performatiivit ilmaistaan yksikön ensimmäisessä persoonassa, mutta Judith Butler (1995, 198) artikkelissaan ”Burning Acts. Injurious Speech” kirjassa *Performativity and Performance* luetellee performatiivin viisi ominaisuutta, joita tulkitsemalla performatiivi voisi olla jokin muu kuin lausuma ensimmäisessä persoonassa. Ensinnäkin performatiivi on vaikuttavaa tekemistä, vakuutetaan joku jostakin asiasta; toiseksi on olemassa tietty alue asioita, joita todellakin tehdään, siihen liittyvät konkreettiset teot kuten anteeksipyyntö; kolmanneksi on olemassa tietty joukko sanoja, joita käytetään instrumentaalisesti kuten ”hei” (tervehdys) ”kiitos” (kiittäminen) ”anteeksi” (anteeksipyyntö); neljänneksi tekemistä edeltää tietoinen asian harkitseminen ja punnitseminen; viidenneksi sanat, joita performatiivissa käytetään toimivat myös irrallaan niistä asioista, joita sanat tuottavat, esimerkiksi kun sa-

non "kuolevani ikävään" sanat ovat siltikin erotettavissa kuolemasta.

- 8 "Väsyttää" tunteiden ilmaisuna on lausuma, joka ei tule ilmaistuksi erityisesti subjektin toimintana, pikemminkin se ilmaisee subjektin ominaisuutta "väsynyttä subjektia". "Minä" on väsymyksen objekti ja väsymys tulee lausumassa ikään kuin subjektin ulkopuolelta, vaikka väsymystä sinänsä ei voikaan objektiivisesti mitata. (Ks. Jokinen 1996; 1997b, 141.)

3

LUKUTAVOISTA

Omaelämäkerrat ovat rikkaita ja paradoksaalisiakin tutkimuksen kohteita ja siksi ne mahdollistavat monia lähestymistapoja, joita voi kutsua omaelämäkerran erilaisiksi lukutavoiksi. Lukutapa on empiiristä tarkastelua edeltävä alkuasento, jonka voi kirjoittaa auki joko ennen tutkimusta tai sen jälkeen. Se kuvaa tutkimusprosessia. Lukutapa asettaa raamit sille, mitä omaelämäkerrallisista teksteistä saadaan esiin, koska se ohjaa näkemään tekstin tietynlaisena. Matti Hyvärisen (1998, 311) mukaan lukutavalla tarkoitetaan yhtäältä sitä, miten tietoisia kysymyksiä aineistolle esitetään, toisaalta sitä, miten näihin kysymyksiin pyritään vastaamaan. Lukutapojen erilaisuudesta johtuen tulkintani rakkaudesta seksioamaelämäkerroissa on erilainen kuin esimerkiksi Elina Haavio-Mannilan ja J.P. Roosin (1998). Samoin tulkintani taideoamaelämäkerroista on erilainen kuin muut luennat ja niiden tuottamat tulkinnat samasta aineistosta *Elämysten jäljillä* -kirjassa (Eskola 1998b).¹ Ei ole olemassa oikeita tai väärinä lukutapoja, on ainoas-

taan lukutapoja, jotka näkevät omaelämäkerrat eri tavoin ja siksi myös löytävät niistä erilaisia asioita.

Tutkijan ja aineiston välistä vuorovaikutusta on vaikea rakentaa uudelleen ja osoittaa, kuinka keskustelu aineiston kanssa oikeastaan tapahtui. Eeva Peltosen (1997) esiin nostama kysymys tutkijan tietoisuudesta omien töidensä vaikuttimista on haastava, joskin tietoisuus jää tältä osin vajaaksi. Eeva Peltosen ja Katarina Eskolan (1997, 18) ajatus siitä, että havainnoimme muistia vasta silloin, kun huomaamme unohtaneemme, kuvaa hyvin myös tutkimusprosessin jälkien seuraamista. Jälkikäteen voin ainoastaan nimetä tekemiäni tietoisia valintoja jo olemassa olevissa artikkeleissa. Konkreettisen työprosessin kuvailun sijaan olen valinnut metatasoisen tutkijasubjektiuden tarkastelun, jota kutsun *sukeltajan subjektiudeksi*.

Performatiivisuuden voi muotoilla välineeksi ymmärtää tutkijan paikka aineistojen tulkitsijana. Pidän omaelämäkerran tutkijan työtä luonteeltaan samankaltaisena kuin toimintaa, jota tutkin (ks. Jokinen & Juhila & Suoninen 1999, 201; myös Vilkkonen 1997, 14). Tutkimustyö on puhetapojen lainaamista, esittämistä, performatiivisuutta, vaikka paljon tietoisempaa, järjestäytyneempää kuin omaelämäkerrallisessa tekstissä. Keskustelen omaelämäkerrallisen subjektin määrittelyistä ja samalla tuotan niitä. Koska ymmärrän omaelämäkerran todeksi tekevänä ja aikaan saavana kulttuurituotteena, vaikuttaa ymmärrykseni siihen, että määrittelen omaelämäkerran kokemuksia toistavana, todellisuuteen viittaavana tekstinä, jossa kerronnallisuus korostuu. Lukutapaani voi kutsua eräänlaiseksi tuottavaksi lukutavaksi: tuotan uusia kokemuksia lukijalle, tulkintoja omaelämäkerran kirjoittajille ja myös kokemuksia oman omaelämäkertani osaksi.

Tutkijapositioni on osaltaan eräänlainen paremman tietäjän positio (termistä Peltonen 1997, 133), koska melko omavaltaisesti nostan omaelämäkerroista esiin seikkoja ja tulkitsen niitä oman kulttuurisen viitekehyykseni näkökulmasta. Pidän ”paremman tietäjän” termistä enemmän kuin esimerkiksi ”analyytikon” nimestä, jota Kirsi Juhila käyttää *Diskurssianalyysi liikkeessä* -kirjassa (Jokinen & Juhila & Suoninen 1999, 203). Juhila nimeää myös tulkitsijan ja keskustelijan tutkija-asetat, jotka nekin näkyvät työssäni. Tutkija-aseman samankaltainen nimeäminen erityyppisissä tutkimuksissa kertoo siitä, että erilaisia diskursiivisia tutkijan paikkoja on kaikkiaan vain vähän tarjolla. Ennen kaikkea se kertoo akateemisen konvention performatiivisuudesta: valasta kutsua esiin keskustelijan ja tulkitsijan subjekti-positioita. Tutkija-aseman tai subjekti-position toisin nimeäminen on haasteellista. Otan haasteen vastaan nimeämällä tutkija-asemani toiminnan kautta, eräänlaisena *ruumiin resonanssina*.

Ruumiillisena ja toiminnallisena tutkijametaforani on sukeltajan toimi. Vaikka kyse on melko väljähtyneestä metaforasta, haluan kuitenkin käyttää sitä, koska se tuo esiin kaksinaisen lukutapani, emansipatorisen ja performatiivisen lukutavan. Emansipatorisen lukutavan avulla teen sukelluksia omaelämäkertojen kokemuksiin, jotka piirtyvät kirjoittajan henkilökohtaisilla merkityksillä. Valitsen kokemuksista ne, joiden kohdalle pysähdyn; toisten omaelämäkertoja lukiessani olen vieraassa elementissä, jossa en tavallisesti olisi ja jossa voin lopultaikin vain käydä. Toisaalta sukeltaja kiinnittyy maan päällä olevaan maisemaan, joka on enimmäkseen rakennettua, joka toimii esittämisen ehdoilla ja johon sopii performatiivinen, merkityksiä kierrättävä luenta.

Ennen kaikkea metafora tuo näkyväksi pinnan ja syvyyden kulttuuriset merkitykset. Pinta ja syvyys ovat hierarkkisessa suhteessa toisiinsa ja siten keskenään eriarvoisessa asemassa. Oletamme alkuperäisten autenttisten merkitysten löytyvän syvyydestä ja juuri omaelämäkerran oletetaan ilmaisevan jotain minuuden syvyyksistä. Metaforallani haluaisin kyseenalaistaa tämän kahtiajaon ja siten työni on osa feminististä projektia, joka kritisoi hierarkkista erottelujen järjestystä, esimerkiksi erottelua mielen ja ruumiin, subjektin ja objektin, sisäisen ja ulkoisen, miehen ja naisen välillä (esim. Grosz 1995a, 225-227). Feministinen projekti, joka on saanut vaikutteita erityisesti Gilles Deleuzen ajattelusta, ei tee eroa sisäisen ja ulkoisen tilan välille, eikä järjen tai ruumiin piiriin kuuluvan tai sen ulkopuolisen välille. Silloin järki ei määrää havaintoja, vaan se on oleellisilta osiltaan ruumiillinen. (Braidotti 1993, 64.) Silloin tietävä subjekti ei ole objekti orientoitunut, vaan ylittää kuilun sosiaalisen ja subjektiivisen välillä (Probyn 1996, 49).

Sukeltaminen on kyseenalaistava asento ja se muistuttaa kriittisyyden tarpeellisuudesta erityisesti sellaisessa kohdassa tutkimusta, jossa tulkinta perustuu ”toisen” valloittamiseen ja ryöstöön; useinhan sukeltaja etsii jotain arvokasta, jota hän voi pintaan uideksaan tuoda tullessaan (ks. Ferguson 1993, 48, 55). Tarkoituksenani on, että työssäni säilyy tuntemattomien kirjoittajien elämän kunnioitus ja ettei se ole kolonialistista eksoottisten alueiden riistoa. Sillä jos syvyys olisi vesi ja maa pinta, ei voi sanoa kumpi on arvokkaampi. Pikkemminkin ne edellyttävät toisiaan, koska järveä tai merta – jos järvi tai meri on se, mihin sukellaan – ei olisi ilman rantaa, joka ympäröi vesistöjä eikä rantakaan, ellei se rajautuisi veteen. Tietoisena siitä, että kult-

tuurissamme arvostetaan ilmiöiden syvärakennetta jotenkin autenttisempänä kuin pintaa, ajattelen ”syvyyksiin sukeltamisen” tuovan pintaan ja kyseenalaistavan kulttuurisia ajatusmalleja. Pinnan ja syvyyden kahtiajaon kyseenalaistaminen on osa heterojärjestyksen kriittistä luentaa (Butler 1993, 71, 235). Toisin sanoen sukellusmetafora kieltää performanssin ajatuksen: sen että yksilö esittäisi jotain tiettyä sukupuolta tai seksuaalista halua siksi, että se olisi heijastusta hänen syvimmästä olemuksestaan. Sen sijaan metafora suuntaa huomion performatiivisesti tuotettuihin järjestyksiin (ks. Butler 1990, 31).

Miten tällainen tutkija-asema sitten näkyy tutkimustekstissä? Veteen hyppääminen rikkoo veden pinnan ja kyseenalaistaa jaon pinnan ja syvärakenteen välillä. Lukemisen tapani on eräänlaista *performatiivista ruumiin resonointia*: tunnen veden paineen uidessani, mutta saan aktiivisesti aikaan myös aaltoja. Hyppy veteen muodostaa aaltoja, jotka laajenevat ja etenevät rengasmaisesti veden pinnalla. Sukellusmetafora tekee näkyväksi toiston ja lainattavuuden eli omaelämäkerran lukemisen performatiivisuuden. Performatiivisuus mahdollistaa ennen kaikkea heteroseksuaalisen matriisin huomioimisen tulkinnan kehyksenä sekä omaelämäkerran ja seksuaalisten erojen rajojen *viruttamisen*. Renkaat veden pinnalla ovat toistensa toisintoja, ne toistavat samaa aaltoa. Toistavat renkaat viittaavat tutkijan performatiivisiin sidoksiin ja edellyttävät tutkimustekstin tuottavuuden tunnustamista.

Edellisessä luvussa perustelin performatiivisuutta, tässä luvussa käyn läpi omaelämäkertatutkimusta performatiivisuuden valossa. Millainen olisi omaelämäkertojen ”performatiivinen lukutapa”? Millainen se olisi johdettuna omaelämäkertasopimuksesta, empaat-

tisestä lukutavasta, narratiivisuudesta ja diskursiivisesta lukutavasta?

Realistinen perusta

Yhteiskuntapoliittisessa tutkimustraditiossa omaelämäkertojen lukeminen sijoittuu elämäntapatutkimuksen laajaan kenttään. J.P. Roosin (1985, 5) mukaan tutkimusta on motivoinut yhtäältä kysymys siitä, miten ihmiset todella elävät, ja toisaalta tiedonsaanti yhteiskuntapoliittisen päätöksenteon edellytyksistä ja seurauksista. Molemmat kysymykset – miten suomalaiset elävät ja kysymykset elämisen ehdoista ja yhteiskunnallisista vaikuttimista – ovat tuottaneet omaelämäkertojen tutkimustarpeen ja samalla heijastuneet osaksi omaelämäkertatutkimuksen kysymyksiä. Väitöskirjatyöni yhteiskuntapoliittiset juuret paikantuvat tämänkaltaisiin tutkimuskysymyksiin, mutta toisaalta myös ”roosilaisen tutkimusperinteen” lukutapojen kriittiseen tarkasteluun. Roosilaista tutkimusperinnettä onkin kutsuttu realistiseksi yhteiskunnan, elämäntavan ja ikäpolven kuvaukseksi erityisesti *Suomalainen elämä* -tutkimuksen (Roos 1987) ansiosta (Haavio-Mannila ym. 1995, 9). Roos (1987, 29) sijoittaa omaelämäkerrat aineistoina eräänlaiselle vapauden saarekkeelle, joka ei häiriinny tutkijan toiminnasta, esimerkiksi sillä tavoin kuin haastattelussa tutkija vaikuttaa haastattelun kulkuun. Tämän takia hän pyrkii myös varjelemaan omaelämäkertojen ”autenttisuutta”. Roosin (1994b, 219) mukaan autenttisuus tarkoittaa sitä, että kirjoittaja pyrkii esittämään elämänsä mahdollisimman suorasti, luonnollisesti ja realistisesti ilman erityisiä pyrkimyksiä tulkintaan, perspektiivi- tai merkitystasomuutoksiin. Määritelmä edel-

lyttää kuitenkin kaikkietävän tutkijan, joka tietää kirjoittajan "suoruuden".

Yhteiskuntatieteellisessä omaelämäkertatutkimuksessa on käyty keskustelua siitä, kuinka realistisina omaelämäkertoja voi tai pitäisi lukea. Kyse on diskursiivisen totuuden tuottamisesta myös silloin kun omaelämäkertatutkimuksessa kiistellään siitä, pitäisikö omaelämäkertojen lukutavan keskittyä sen todellisuuden kuvaamiseen, johon omaelämäkerrat viittaavat, vai pitäisikö luennan keskittyä siihen, miten elämän todellisuutta omaelämäkerroissa kuvataan (ks. Hyvärinen 1998; Roos 1999). Suhtaudun kriittisesti omaelämäkertojen realistiseen luentaan, koska jokainen tutkija tulkitsee omaelämäkertoja omasta kulttuurisesta ymmärryksestään käsin, esimerkiksi suhteessa heteroseksuaaliseen järjestykseen. Kriittisyys on tarpeen siksi, että roosilainen realismi tarkoittaa paitsi realistista yhteiskuntakuvausta niin myös tietynlaisen totuuden tuottamista kuvausta kohteesta.

J.P. Roos (1994b) nostaa tärkeiksi omaelämäkerran tulkinnan kriteereiksi autenttisuuden lisäksi kontekstin ja referentiaalisuuden. Konteksti tarkoittaa "omaelämäkerran konkreettisia olosuhteita ja merkitysrakennetta sellaisina kuin kirjoittaja on ne eksplisiittisesti tarkoittanut", toisin sanoen kirjoittajan intentioita (emt, 218). Olen periaatteessa samaa mieltä siitä, että kirjoittajan esille asettamia merkitysyhteyksiä ja kontekstia tulee kunnioittaa, vaikka emme tietäisikään, mikä kirjoittajan intentio elämän kertomiselle on. Performatiivisesti ajateltuna omaelämäkerran kontekstia ei voi täysin määrittellä, mutta performatiivisissa, omaelämäkerran tapahtumien toistoissa, elämästä kertomisen intentio kuitenkin säilyy (ks. Derrida 1988, 3, 59). Roos muodostaa omaelämäkerralle eräänlaista normistoa sanoessaan, että omaelämäkerroissa tarvitaan yksinomaan referentiaa-

lisuutta, kertomusta siitä, mitä minulle on tapahtunut ja mitä olen kokenut. (Emt, 219.) Normiin verrattuna omaelämäkerran kokemukset muodostavat kuitenkin eron ollessaan katkelmallisia, fragmentaarisia, vain osittain kielellisesti selitettävissä olevia, tuotoksiltaan arvaamattomia ja ajallisesti eriaikaisia. Autenttisuus ja referentiaalisuus ovatkin tärkeitä omaelämäkerran kirjoittajalle, esimerkiksi Marja Saarenheimon (1997, 97-98) tutkimuksessa omaelämäkerran kertojat korostivat muistojen totuudellisuutta henkilökohtaisesti tärkeänä asiana. Sen sijaan tutkija katsoo totuutta oman lukutapansa kautta.

Realistinen lukutapa onkin eräänlainen alkuehto tai edellytys sille, että omaelämäkerta tulee luetuksi ja ymmärretyksi omaelämäkertana, koska se painottaa erityisesti omaelämäkerran biografian, elämästä kertomisen ulottuvuuksia.² Omaelämäkerran pitäminen toteana ja realistisena kertomuksena ei kuitenkaan asettaudu ristiriitaan muiden mahdollisten, konstruoivien, lukutapojen kanssa. Esimerkiksi Päivi Kosonen (2000) nimeää kaunokirjallisten omaelämäkertojen lukutapansa sekä analyttiseksi että paatokselliseksi luennaksi. Lukutavat elävät rinnakkain ja niitä havainnollistavat erilaiset suhteet omaelämäkerran labyrinttiin: analyttinen lukija näkee kuvan labyrintistä ikään kuin ylhäältä ja ulkoa päin, paatoksellinen lukija taas kulkee tekstin mukana labyrintin läpi, eläytyy kirjoittajan näkökulmaan ja kärsii yhdessä kirjoittajan kanssa. (Emt, 38-41.)

Tarkastelen seuraavassa lukutapoja, jotka suhtautuvat kriittisesti omaelämäkerran ja eletyn elämän suoran kuvauksen välisiin suhteisiin. Ne ovat lukutapoja, jotka kiinnittävät huomiota omaelämäkerran kerronnallisiin ulottuvuuksiin.

Omaelämäkertاسوبimus

Keskustelu omaelämäkertاسوبimuksen olemassaolosta on askel realistisesta omaelämäkertojen lukutavasta kohti omaelämäkertojen konstruktiota. Anni Vilkon (1997) mukaan omaelämäkerrassa on kyse aktiivisesta teosta, tuotantoprosessista, jossa omaelämäkerran kirjoittaja on vuorovaikutuksessa vastaanottajan kanssa.

Omaelämäkertاسوبimuksen kautta tutkimukseen avautuu naiivin realistista näkökulmaa kritisoiva luku-tapa. Vilkon mukaan omaelämäkertاسوبimuksen oletuksena on, että omaelämäkerralla on ihannelukija, joka ymmärtää kirjoittajaa täydellisesti. Kirjoittaja ehdottaa tämän perustavaa laatua olevan luottamuksen varassa lukijalle omaelämäkerrallista sopimusta. Sanattomalla tai julkilausutulla sopimuksella kirjoittaja pyrkii varmistamaan sen, että vastaanottaja ymmärtää kirjoittajan elämän merkitykset ja valintojen perusteet. Lukija vastaa omaelämäkertaan ”lukijateolla”, jota keskustelu omaelämäkertاسوبimuksesta osaltaan kuvaa. (Emt, 182.) Kyse on siis sopimuksesta, joka koskee totuudellisuutta, rehellisyyttä, avoimuutta ja ymmärrettäviä (ehkä rationaalisiakin) selityksiä elämän valinnoille. Sopimus edellyttää neuvottelua ja varmistuksia siitä, että lukija on nähnyt omaelämäkerran keskeiset kohdat ja ymmärtänyt niiden merkitykset. (Emt, 78-79.)

Tulkitsen omaelämäkertاسوبimusta siten, että omaelämäkerran luenta tapahtuu kulttuurisessa kehikossa (matriisissa), johon tutkija jatkuvasti peilaa tulkintojen oikeutusta. Ajatus omaelämäkertاسوبimuksesta tulee lähelle sitä, miten myös performatiivisessa lukutavassa omaelämäkerran voi tulkita aktiiviseksi subjektiksi tulemisen teoksi. Performatiivisesti ajateltuna peilaaminen ja toistuva tulkintojen vahvistaminen ovat osa tulkin-

tojen rakentumista, koska performatiivisuus perustuu toistoihin ja toistojen kautta tulkinnallisten ulottuvuuksien toteuttamiseen. Toiston tuottavuus toteutuu omaelämäkerran luennassa. Vilkkonen nimittäin toteaa, että jonkin yksityiskohdan toisto omaelämäkerrassa saattaa kiinnittää tutkijan huomion ja vaikuttaa siihen, miten tutkija nimeää päässään tuon kertomuksen ja lähtee tulkitsemaan sitä tietynlaisena. Tuo toisto tai oletettu toisto on niin voimakas kulttuurinen elementti, että siitä syntyvää mielikuvaa on myöhemminkin vaikea muuttaa sen paremmaksi tai ”oikeammaksi”. (Emt, 189.)³

Vilkon (emt, 182) tulkinnassa merkitys, jonka omaelämäkerta välittää, ei ole olemassa ”autenttisena” omaelämäkerrassa, vaan syntyy lukijassa lukuprosessin aikana. Lukijan lukuprosessi on intiimiä, ruumiillista vuorovaikutusta omaelämäkertakirjoituksen ja sen oletetun kirjoittajan kanssa. Vilkon tulkinnassa, siis eräänlaisessa dialogissa, omaelämäkerran kirjoittaja ja tutkija kohtaavat. Hän puhuu lukijakokemuksesta ruumiillisena kokemuksena: ”... hartioita pakottaa, saatan ahdistua, itken, nauran ääneen, tunnen voimattomuutta tai riemua, joskus tyhjiyttäkin” (emt, 183). Ruumiillinen osallistuminen omaelämäkertojen lukemiseen on emotionaalista sitoutumista ja tunneperäistä vastakaikua, joka on irrottamaton osa ajattelutoimintaan. Se auttaa luetun ymmärtämisessä ja merkitysyhteyksien kutomisessa eli se auttaa luomaan tulkinnallisia näkymiä.

Vilkon (emt, 182) mukaan omaelämäkerran tarkoitus on sekä vakuuttaa että liikuttaa. Lisään tulkintaan sen, että omaelämäkerran tarkoitus on vakuuttaa ja liikuttaa lukijaa, mutta myös saada asioita tapahtumaan sekä omaelämäkerran kirjoittajan että mahdollisen lukijan elämässä. Vilkon tulkinnan tavoin myös perfor-

matiivinen lukutapa huomioi kerronnan vastaanoton eli lukijalle mahdolliset asennot ja kulttuuriset matriisit, joiden avulla merkitykset välittyvät.

Hieman toisin kuin Vilkon kuvaama konkreettinen dialogi omaelämäkerran kirjoittajan ja lukijan välillä performatiivinen lukutapa toimii tulkinnassani enemmänkin yhteiskunnan diskurssien tasolla. Luennan suunta on kuitenkin sama: realistiseen omaelämäkerran lukutapaan verrattuna omaelämäkertasopimus ja performatiivisuus siirtyvät elämän (bios) kuvauksesta omaelämäkerrallisen minän (autos) kuvaukseen. Seksuaalisten erojen ja subjektiivisuuden tutkimiseen performatiivinen lukutapa sopiikin paremmin kuin realistinen omaelämäkertojen lukutapa.

Omaelämäkertatutkimuksen dialogisuus ja ruumiin resonointi

Sopimuksenvaraista keskustelua omaelämäkertojen kanssa voi kutsua laajasti ottaen dialogiksi. Dialogisuudella tarkoitetaan monia asioita ja sitä voi lähestyä omaelämäkertatutkimuksessa eri näkökulmista. Ensinnäkin sillä viitataan omaelämäkerran perustavanlaatuisen dialogisuuteen elämän kanssa. Sillä voidaan viitata joko kielen tai tutkimuksen dialogisuuteen eli esimerkiksi siihen, että aineistot avautuvat siten kun luku-prosessi on vuorovaikutusta ja tutkija tuottaa tietoa yhdessä omaelämäkertojen kanssa. Dialogisuus voi olla myös eettistä, jolloin keskustelu omaelämäkertojen kanssa edellyttäisi erityisesti toisen huomioimista ja kunnioittamista – näkökulma, josta olen itse erityisesti kiinnostunut (vrt. Hyvärinen 1998, 314.)

Dialogin voi halutessaan mieltää konkreettiseksi keskusteluksi aineiston kanssa. Esimerkiksi *Lesbokirjassa* (Kaskisaari 1995) dialogi on keskeinen aineiston esittämistapa, mutta ei ainoastaan sitä, vaan myös eettinen positio, josta käsin omaelämäkertojen *empaattinen lukutapa* on mahdollista. Anni Vilkkö (1997, 185, 187, 189) tuo esiin empaattista lukutapaa silloin kun huomion keskipisteenä on tutkijan kokemus empatiaa, joka tavoittaa omaelämäkertatekstin ja välittyy myös tutkimuksen lukijalle. Ruthellen Josselsonin (2000) mukaan empaattinen lukutapa ylittää erilaisten merkitysjärjestelmien erot. Empaattisen vuoropuhelun avulla on mahdollista jäsentää sekä tutkijan että tutkittavien kokemuksellista tietoa. Keskusteluasetelma onkin käyttökelpoinen joidenkin sellaisten asioiden selvittämisessä, jotka ovat syystä tai toisesta olleet vain vähän julkisesti keskusteltuja, esimerkiksi aiemmin lesbokokemukset.⁴

Väitöskirjassa en nimeä näkökulmaani erityisesti empaattiseksi lukutavaksi, vaikka käynkin keskustelua aineistojen kanssa ja usein juuri niistä teemoista, jotka resonoiivat myös minun ruumiillisissa kokemuksissani, ajatuksissani, muistoissani, tunteissani, mielikuvissani, impulsseissani ja niissä teorioissa, jotka ovat tulleet osaksi omaelämäkertani eli joita olen elämäni aikana lukeut. Tämän kirjan myötä ehdotan siirtymistä empaattisesta lukutavasta *ruumiin resonointiin*. Tämän kirjan luvussa "Ruumiillinen kerronta" esittämäni teoreettisten sitoumusten lisäksi ruumiillinen lukijapositio korostaa ruumiin singulaarisuuden kautta kokemuksellisten erojen lähtökohtaa omaelämäkertatekstien luennassa. Tutkija tuo tulkintatapahtumaan muistinsa, kokemuksensa ja ruumiillisuutensa, mutta ruumiillinen lukijapositio merkitseekin ennen kaikkea erillisyyttä ja eroa suhteessa omaelämäkerroissa kerrottuihin kokemuksiin, ei ym-

määräyksen syntymistä samuuden ja samanlaisuuden kautta. Ruumiin ainutkertaisuus ja yksilöllisyys johdattelevat näkemään dialogin eettisenä valintana.⁵

En kuitenkaan hylkäisi empaattista lukutapaa täysin, koska samoin kuin Vilkon kuvaama empaattinen lukutapa myös performatiivinen – subjektia tuottava lukutapa tuotantoehtojen alaisuudessa – on tietoisuutta siitä, että omaelämäkerran tulkitseminen vaatii erityistä valppautta, hienotunteisuutta ja hiljaisuuden kuuntelua, omaelämäkerran kirjoittajan kunnioittamista, eräänlaista hiljaisuuden diskurssia (hiljaisuudesta Koivunen 1997). Hiljaisuus on myös yksi diskursseista, koska ei ole binaarista eroa sen välillä, mitä joku sanoo ja jättää sanomatta (Foucault 1998, 15, 19). Eve Kosofsky Sedgwickin (1990, 3) mukaan problemaattista on juuri se, mikä lasketaan tuottaviksi lausumiksi, koska hiljaisuudet alleviivaavat ja läpäisevät diskursseja. Performatiivisuuden rajoitukset, hiljaisuudet ja hyminät tulisikin ajatella päin vastoin performatiivisuuden edellytyksinä ja tapoina *viruttaa* subjektuuden rajoja. (Butler 1993, 94-95.)

Olen samaa mieltä Josselsonin (2000) kanssa siitä, että empaattinen suhtautuminen omaelämäkerran kirjoittajiin ja suoranainen rakkaus heitä kohtaan auttaa ymmärtämään omaelämäkertojen merkityksiä (myös Vilko 1997, 183). Se ei kuitenkaan tee tutkittavien ja tutkijan merkitysjärjestelmistä samanlaisia tai edes välttämättä samankaltaisia, koska omaelämäkerran lukeminen tarkoittaa puhetta toisen ihmisen elämänsisällöissä. Olen sitä mieltä, että toiseus on keskeisessä roolissa tulkitessa omaelämäkertaa performatiivisuudesta käsin. Performatiivinen toiminta viittaa toiseuteen ja toiseuttamiseen mekanismeihin, vaikka ei voida ennustaa, tuottaako performatiivisuus juuri toiseutta. Toiseus ikään kuin rikkoo ja tekee särön performatiivisesti pako-

tettuihin toistoihin ja mahdollistaa uudelleentulkinnat.⁶

Marja Saarenheimoa (1997, 65, 73) tulkiten toiseus on jotain, joka tuotetaan menneisyydestä kerrottaessa. Ehkä yhtä lailla kun omaelämäkerta kertoo kirjoittavasta subjektista itsestään se ei voi välttyä kertomasta samalla jotain oleellista myös subjektin toisesta, poissuljetusta ja itselle vieraasta. Elspeth Probynia (1996, 116) mukaillen lapsuutta, jota omaelämäkerroissa paljolti kuvataan, tulisi tulkita tapahtumana (event), eikä yksilöllisenä totuutena itsestä, koska yksilöllinen näkökulma tarkoittaa menneisyyden toiseuttamista nykyisyydestä käsin. Esimerkiksi jos kirjoittaja sanoo olevansa homoseksuaali, homoseksuaalisuutta etsitään myös menneisyydestä (queer the past in present). Anni Vilkkö (1990, 85) huomauttaa, että myös se, mitä omaelämäkerran kirjoittaja sanoo sivuttaneensa omaelämäkerrassa, vaikuttaa omaelämäkerran tulkintaan. Esimerkiksi jos omaelämäkerturi mainitsee jättäneensä pois ahdistavat lapsuuden kuvaukset, mainittuina ne kuitenkin vaikuttavat luentaan. Omaelämäkertojen tulkinta onkin välttämättä toiseuksien tulkintaa ja tapahtuu toiseuden alueella, se on eräänlaista *ruumiin resonointia*, joka ei kerro niinkään totuuksista, vaan rajojen ylityksistä sekä aikaisempien merkitysten vahvistumisesta ja viruttamisesta.

Narratiivinen ja retorinen omaelämäkertojen lukutapa

Yhteiskuntatieteissä viime vuosien keskeisimpänä kehityssuuntana on ollut kielen käytön tarkasteluun keskittyvät tutkimussuuntaukset. Pirjo Nikanderin (1997) jaottelua lainatakseni puhuttuun ja kirjoitettuun kielen

analyysiin keskittyviä tutkimusotteita on kutsuttu joko narratiivisiksi, retorisiksi, diskursiivisiksi tai keskusteluanalyttisiksi. Yhteistä näille on "(...) kielenkäytön ymmärtäminen aktiiviseksi, yhteistä ja henkilökohtaista todellisuuttamme rakentavaksi toiminnaksi" (emt, 404). Seuraavassa tarkastelen erityisesti narratiivista ja diskurssianalyttistä lähestymistapaa, koska niillä on yhtymäkohtia hahmottelemalleni performatiiviselle luku-tavalle.

Omaelämäkerrat ovat tarinoita kertovasta minästä ja narratiivinen lukutapa korostaakin omaelämäkerran tarinan ja kerronnallisuuden näkökulmia, kerronnan rakennetta. Kertomus viittaa tarinan esittämiseen ja yksi kertomus saattaa sisältää useita tarinoita. Tarina on ajallinen ja juonellinen kokonaisuus, jolla on alku, keski-kohta ja loppu (Rimmon-Kenan 1991). Kerronta ikään kuin implikoi tarinan ja kokonaisuuden, joka siitä muodostuu (Riessman 1993). Vilma Hännisen (1999, 31) mukaan tarinalliselle tutkimukselle on yhteistä tapahtumaketjuihin liittyvien merkitysten analyysi. Matti Hyvärisen (1998, 319-320) mukaan kielen teorit auttavat lukijaa suhteuttamaan kertomuksen erillisiä osia toisiinsa, kuten esimerkiksi kertomuksen teemoja ja tapahtumia kertomuksen kokonaisuuteen. Narratologia on oma tieteenalansa, joka kiinnittyy kertomusten kieliopin etsintään muiden muassa käsitteiden ääni, sisäislukija ja näkökulma avulla. (Hänninen 1999, 16-20.)⁷

Väitöskirjassani olen hyötynyt omaelämäkertojen narratiivisista analysointitavoista. Syy siihen, miksi en kuitenkaan tee eksplisiittisestä kerronnan analyysiä, on ensinnäkin se, ettei ole olemassa jotain tiettyä menetelmää sille, miten narratiivista analyysiä tehtäisiin. Toiseksi vaikka tuollainen systemaattinen analyysitapa olisi-

kin olemassa, se ei ehkä oleellisesti muuttaisi sitä, millaisia "tuloksia" omaelämäkertojen lukemisesta saataisiin. Ruthellen Josselsonin (1999, xi) mukaan narratiivien tutkimista (narrative research) ei voi määritellä lineaarisin termein, koska se on prosessi, joka syleilee paradokseja. Narratiivisen tutkimuksen kenttä on hyvin laaja ja moninainen ja se sisältää myös sellaiset tutkimuksen painotukset, jotka analysoivat narratiiveja lineaarisesti.

Toteutan lineaarista, kokonaisen aineiston haltuunottoa narratiivisin keinoin *Rakkauden täyttymys* -artikkelissa, jossa käsittelen homoseksuaalisuuden kerrontaa kaikkien niiden omaelämäkertojen osalta, joissa homoseksuaalisuus kokemuksena mainitaan. Löydän aineistosta keskeisiä kulttuurisia tarinan kerronnan tyyppejä kuten tragedian, ironian ja komedian. Tarinatyyppit ovat samoja, joita löytyy yhtä hyvin myös muuntyyppisistä aineistoista kuten poliittisista omaelämäntarinoista, koulutuselämäntarinoista tai työttömyyden tarinoista (ks. Hyvärinen 1994; Komulainen 1998; Hänninen 1999). Tarinatyyppien soveltuminen kuvaamaan keskenään hyvin erilaisia aineistoja on esimerkki siitä, että yhteinen kerronnallinen matriisi on olemassa ja lainattavissa.

Kerronnan voi ajatella läpäisevän sekä aineistoja että itse tutkimusta. Hyvärinen (2000) kutsuu kaikessa inhimillisessä todellisuudessa läsnä olevaa kerronnallisuutta kerronnan ontologiseksi funktioksi: kertomukset eivät kuvaa elämää ulkoa tai jälkeen päin, vaan vaikuttavat sisältä ja etukäteen. Kokemuksissa sinänsä on siis jo jotain kerronnallista ja elämän merkityksen pohtiminen on juonellista toimintaa. Tarinan käsite voi jopa laajentua metaforiseen käyttöön, jolloin lähes kaikki inhimillinen ja toimiva voidaan nähdä tarinoina (Hänninen 1999, 19).

Kerronnallinen näkökulma omaelämäkertoihin nostaa esiin vakiokysymyksen siitä, missä suhteessa itse elämä ja kertomus ovat toisiinsa (esim. Saarenheimo 1994, 221). Matti Hyvärisen (1998; 2000) mukaan erilaiset postmodernit lukutavat ymmärtävät eri tavoin todellisuuden ja kertomuksen väliset erot. Osa postmodernisteista näkee kertomuksen ideologiana, rajoitettavana ja sulkeutuvana suoranaisena väkivaltaisena tilanteena, jossa kertomus on todellisuuden päälle liimattu muoto. Toiset taas juhlivat vapauttavaa kertomusta: todellisuus itsessään on rikkonainen, ja kertomus eheyttää ja tervehdyttää sitä. Kertomuksella on emansipatorista voimaa ja ennen kaikkea se antaa äänen sorretille ja vaietuille subjekteille. (Hyvärinen 1998, 317; ks. myös Vainikkala 1998, 438.) Näkökulma on koskettanut erityisesti niitä marginaalisuuksien tutkimisen alueita, joissa omaelämäkerran kirjoittaminen on merkinnyt oman äänen palauttamista subjekteille itselleen, esimerkiksi vaikkapa lesbo-omaelämäkerroissa (Kaskisaari 1995).

Hyvärisen jaottelusta käy ilmi, että retorisuus on yksi keskeinen suunta, johon omaelämäkerran narratiiviset lukutavat ovat kulkeneet. Retorisessa luennassa oleellista on tietoisuus siitä, että ”kaikki tekstit ovat kommunikaatiota ja siksi suunnatut jollekin yleisölle, ja myös tämän yleisön vakuuttamiseksi” (Hyvärinen 1998, 324). Retoriikka on tekstin keskeinen ja kaikkialla vaikuttava osa samalla kun kaikki ei ole retoriikkaa (emt, 316). Se osoittaa, että yksilölliset omaelämäkerrat liittyvät osaksi laajempia kulttuurisia kertomuksia.⁸ Performatiiviselle ja retorikalle lukutavalle näyttäisi olevan yhteistä suostuttelu ja jo aiemmin esitettyyn vetoaminen subjektin konstruktion välineinä. Molemmat kertovat tavoista ”suostutella” ja ”pakottaa” subjektia tietynlaiseksi. Performatiivisuuden kriittisyys perustuukin sii-

hen, että sen avulla on mahdollista tuoda esiin kokemuksellisia eroja pakkojen ja mahdollisuuksien välillä. Retoriikkaan verrattuna performatiivinen lukutapa painottaa kuitenkin enemmän subjektin ruumiillista toimintaa eli sitä, että ruumiillisuus on kokemusten keskeinen puoli – eikä ainoastaan puoli, vaan myös perusta niille kokemuksen muistijäljille, kuten ajatuksille, tunteille ja mielikuville, joita olemme tottuneet pitämään ”mielen” ilmaisuina. Performatiivinen lukutapa kiinnittää huomiota juuri tähän aktiivisen subjektuuden ja rakenteisiin sulautumisen vaihteluun.

Performatiivinen lukutapa haastaakin retorisia lukutapoja keskustelemaan yksittäisen tarinan ”alkuperästä”, toistavista tarinamalleista ja mahdollisista kerronnan variaatioista. Toistavien tarinamallien ja lainattavuuden idea liittyy keskeisesti poststrukturalismiin. Käyttämässäni merkityksessä poststrukturalistinen ajatus subjektin liikkuvuudesta, yhtäältä merkitysten ketjuuntumisesta ja toisaalta merkin sattumanvaraisuudesta ei itsestään selvästi oletta subjektin toiminnan alistumista kulttuurisille rakenteille. Sen sijaan subjektiksi rakentumisen alkuperäistä merkitystä ei poststrukturalistisen ajattelun mukaan voi löytää.⁹ Omaelämäkerran kirjoittajan alkuperäistä ”tarinaa”, jossa hän toivoisi omaelämäkertansa luettavan, ei ole olemassa, koska omaelämäkerta on jo liudentunut spesifeihin merkityksiin kun se on annettu tutkimuskäyttöön (Hänninen 1999, 32).

Lukutapa, jonka allekirjoitan, perustuu toistoon ja myös toistossa mahdollistuvaan muunteluun. Kertomukset eivät ole toistettavissa sellaisinaan, vaan toistojen myötä ne myös muuntuvat erilaisiksi ajan ja paikan muuttuessa. Omaelämäkerran toistavan kerronnan myötä voi tietoisesti myös etsiä uusia kerronnan tapoja elämäntarinoille.

Diskursiivinen omaelämäkertojen lukutapa

Omaelämäkerran diskursiivisuus yhdistää kerronnallisuutta ja performatiivisuutta. Yksi mahdollinen tutkimukseni nimeäminen olisikin diskursiivinen lukutapa, ainakin siltä osin kun diskurssi viittaa jonkin merkkijärjestelmän toistuvaan, säännönmukaiseen ja intentionaaliseen käyttöön (Jokinen & Juhila & Suoninen 1999) tai koherenttiin ja rationaaliseen puheen tai kirjoituksen kokonaisuuteen (Hall 1999). Stuart Hallin (1999, 98-100) mukaan diskurssi on tietty tapa representoida, esitys, joka mahdollistaa aiheen näkemisen jollakin tietyllä tavalla ja samalla rajoittaa muita mahdollisia tapoja. Diskurssin voi suomentaa puhetavaksi tai puhetapojen verkostoksi, joka toimii suhteessa valtaan olemalla osa sitä ja sen kyseenalaistamista, tai tavaksi ajatella ja ilmaista ajatuksia. Diskursseilla on aina käytännön vaikutuksia (emt, 105). Ne kuvaavatkin prosessia, jossa todellisuus ei näyttäydy sellaisenaan, vaan aina jostain näkökulmasta merkityksellistettynä (Jokinen & Juhila & Suoninen 1999, 39). Diskurssit eivät ole suljettuja järjestelmiä, vaikka niiden lausumat ovatkin systemaattisia ja säännönmukaisia, koska ne viittaavat toisiinsa ja ammentavat merkityksiä myös muista diskursseista. Diskurssin voikin ymmärtää joko suppeasti niin, että se merkitsee tiedon tuottamista kielen avulla tarjoamalla tietynlaisen kielen aihetta koskevalle tiedolle, tai sitten hieman laajemmin kuten Stuart Hall (emt, 44) sanoisi: "koska kaikki sosiaalinen käytäntö pitää sisälleen merkityksen ja merkitykset vaikuttavat ja muokkaavat tekojamme, kaikilla käytännöillä on diskursiivinen aspektinsa."¹⁰

Diskurssianalyysi ei ole yksittäinen lukutapa, vaan siinä on monia erilaisia haaroja ja koulukuntia, esimerkiksi Pirjo Nikander (1997) on vertaillut kriittistä Foucault-vaikutteista Manchesterin koulukuntaa individualisempaan Loughborough'n koulukuntaan. Vaikka sitoudunkin diskurssien kriittiseen luentaan, sosiaalisten käytäntöjen valtasuhteiden, väkivallan ja hierarkian tunnustamiseen, väitöskirjatyöni myös eroaa diskurssianalyysistä. Ero, jonka kautta työni poikkeaa diskurssianalyysistä, liittyykin diskurssien ruumiillisuuteen ja niiden realisoitumiseen teksteissä. Diskurssianalyysi niin kuin sitä on tuotu esiin diskurssianalyysin kanonisoidussa oppikirjassa *Diskurssianalyysin aakkoset* on eräänlaista diskurssin mikrotason tarkastelua, jossa keskitytään asioiden ja ilmiöiden nimeämiseen ja kielellisiin prosesseihin (Jokinen & Juhila & Suoninen 1999, 40-41; ks. mikrotason tarkastelusta Mills 1997, 116-117).¹¹ Itse en tee diskurssianalyysiä selkeästi kielen, nimeämisen kontekstissa, vaan analyysini on subjektiuden metatason tarkastelua, joka mahdollistaa myös ruumiillisen toimijuuden. Diskurssianalyysin tutkijoiden mukaan "tutkija on kiinnostunut ensisijaisesti tai pelkääntään teksteistä, ei tekstien laatijoista yksilönä" (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 60). Tekstilähtöisyys, joka työlleni on tyypillistä sisältää kuitenkin ajatuksen siitä, että nuo tekstit ovat lähtöisin joltain tietyltä yksilöltä, koska yksilöllisyyden ja ainutlaatuisuuden retoriikka ovat omaelämäkerralle ominaista. Silti en ole kiinnostunut kirjoittajien persoonasta tai henkilöllisyydestä. Oletan omaelämäkertoilla kuitenkin olevan materiaaliseen todellisuuteen, yksilöiden elämään, liittyviä vaikutuksia. Materiaalisen todellisuuden olemassaolon takia en myöskään oletta, että diskurssit olisivat yksioikoisesti olemassa ennen yksilöitä, vaan että yksilö tuot-

taa uusia diskursseja ja yhdistelee vanhoja. Kieli on eräs heteroseksuaalisen matriisin representoimisen tavoista, mutta kokemuksiä tutkittaessa olisi mahtipontista ajatella, että kaikki ymmärrettävä liittyy kieleen. Sukupuolen kokemusta tuotetaan myös ei-kielellisesti esimerkiksi pukeutumisen ja liikkumisen avulla. Stuart Hallin (1997) mukaan performatiivisuus on eräänlaista jatkoa Foucault'n ajattelulle minän teknologioista. Hallin mukaan minän teknologiat näkyvät itsensä tuottamisen käytännöissä ja näitä käytäntöjä olemme sittemmin alkaneet nimittää performatiivisuudeksi. (Emt, 266.)

Eroa voisi kuvata subjektiposition käsitteen avulla. Diskurssianalyysissä subjektipositio on perinteisesti ymmärretty valmiiksi annetuksi paikaksi, jonka avulla analysoidaan toiminnan rajoituksia – ”joskin sitä käytetään myös kuvaamaan toimijan aseman vaihteluita samallakin toimijalla” (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 39). Performatiivinen luenta korostaa subjektiposition määritelmässä subjektin liikkuvuutta ja ruumiillisuutta. Esimerkiksi heteroseksuaalinen matriisi, jota Judith Butler (1993, 95) kuvaa, toimii subjektista huolimattakin, se on siis ennalta asennettu, mutta subjektipositiot, joihin matriisi kutsuu subjektejaan, eivät ole yksinomaan alisteisia, vaan juuri niitä, jotka mahdollistavat subjektin toiminnan. Performatiivinen tarkastelu on siis eräänlaista mahdollisuuksien tarkastelua. Subjekti vaihtaa subjektipositiota juuri toistojen kautta, joten subjektipositio nimenomaan merkityksellistää, paradoksaalista kylläkin, sekä pakkoa että mahdollisuutta ja liikettä.

Diskurssianalyysin anti performatiivisuuden tarkastelulle on erityisesti siinä, että sen avulla tulee mahdolliseksi problematisoida suhde merkityksen muodostumisen tilanteisuuden ja kulttuurisen jatkumon välillä

(Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 57-60). Performatiivinen subjektin toiminta perustuu yhtäältä traditioon ja historialliseen jatkumoon ja toisaalta tilanteiseen toistoon ja siihen vaihteluun, joka on tilanteisuudelle tyypillistä. Painopiste tilanteisesta määrittymisestä kulttuuriseen jatkumoon vaihtelee tämänkin väitöskirjatyön sisällä.

Väitöskirjatyöhöni olen omaksunut performatiivisen tulkinnan kautta ajatuksen ruumiillisuudesta, mitä ei välttämättä korosteta diskurssianalyttisessä tutkimustavassa. Performatiivisuus on se diskurssianalyysin sovellutus, joka on eniten kiinnostunut siitä, mitä diskurssit tuottavat. Performatiivisuus tuo oleellisen lisän sukupuolitettun diskurssin lausumaan ruumiillisena käytäntönä, koska esitämme tiettyä sukupuolta ennen muuta ruumiillamme. (Ks. Foucault'n teoriaan kohdistuvaa sukupuoleettomuuden kritiikkiä esim. Lloyd 1997.)

Keskeinen teoreettismetodologinen kommenttini liittyykin siihen rajankäyntiin, jota käyn performatiivisen ja diskursiivisen omaelämäkertojen lukutapojen välillä. Itse suosin performatiivista lukutapaa, koska se viittaa heteroseksuaaliseen järjestykseen ja seksuaaliseen eroon. Diskursiivista ajattelua alleviivaten performatiivisuus sisältää poststrukturalistisen ajatuksen siitä, että merkitystä ei voi kiinnittää mihinkään tiettyyn yhteyteen, vaan merkitys tuottaa aina lisämerkityksiä.¹² Poststrukturalistinen ajattelu derridalaisittain tarkoittaisi sitä, että ei ole olemassa tekstin merkityksen absoluuttista ankkuroimista johonkin tiettyyn kontekstiin, on vain merkkien loppumatonta toistoa ja lainausta. Tämä on eräänlainen poststrukturalismin "totuus". Lainaus ei ole sattumanvaraista tai anomalista, mutta lainauksen ansiosta merkillä ei ole enää niin sanottua "normaalin" funktiota. (Derrida 1988; Elam 1995, 233.) Pelkistetty

diskursiivinen omaelämäkertojen tulkinta huomioi kyllä tekstin ja mahdollisesti myös sen tulkinnan kontekstin, mutta sitä kautta olisi ristiriitaista myöntää, että omaelämäkeroissa itsessään on jotain ruumiillista. Performatiivinen lukutapa tunnustelee subjektin ruumiillisuutta ja sen muotoutumista vallan käytännöissä. Se ikään kuin tuo ruumiin omaelämäkerran keskelle osoittaen, että omaelämäkerta on tuotettu subjektin lausumilla – ei omaelämäkerrallisia ilmaisuja vapaasti valiten, vaan juuri diskursiivisten ehtojen vallitessa.

Viitteet

- 1 Elina Haavio-Mannila ja J.P. Roos (1998) lähtevät liikkeelle siitä oletuksesta, että yksilöt muodostavat elämässään rakkauskartan tai seksuaalisen skriptin, jota he noudattavat. Tämän perusteella tukijat saavat suuren aineistonsa tyypiteltä rakkaustyylien mukaan, joista viisi tyypillisintä ovat rakkauksen etsintätyyppi, tosirakkaus, väljähtynyt rakkaus, peräkkäiset rakkaudet ja rinnakkaissuhdetarinat. Tarinoiden tyypittelyn sisällä he tarkastelevat sukupuolittaisia ja sukupuolten välisiä eroja. Oma lukutapani pikemminkin kritisoi psykologisoivaa näkökulmaa rakkauteen ja kontekstualisoi rakkauksen ja seksuaalisuuden kulttuurisiin kerrontatapoihin. Taideomaelämäkertojen tulkinnassa taas kiinnostuin taide-elämyksen luonteesta ja toisin kuin muut tutkijat keskustelen taidekokemuksen ruumiillisuudesta.
- 2 J.P. Roos (1994b) esittää, että "(...) omaelämäkertoja tulee käsitellä pohjimmiltaan todellisuuteen ja totuuteen tähtäävinä kertomuksina, joissa totuus nähdään ainutlaatuisesta, konkreettisesta kirjoittajan näkökulmasta, kirjoittajan joka on samanaikaisesti tarinan kertoja ja näkee itsensä sellaisena. Tarinassa ovat keskeisiä elämäntapahtumat, joista osa on käännekohtia tai muuten tärkeitä tapauksia, mutta suurin osa tavallisia tapahtumia. Tärkeintä on, että ne ovat tapahtuneet

- kertojalle (vaikka hän ei aina henkilökohtaisesti muistaisikaan niitä).” (Emt, 218.)
- 3 Anni Vilkon mukaan omaelämäkerran merkitykset välittyvät erityisesti metaforien, runojen, aforismien ja sananlaskujen avulla (esim. Ruth & Vilkkö 1996, 173). Kättelymetaforalla Vilkkö kutsuu lukijaa kohtaamaan kirjoittajan omaelämäkerran, vaikka se olisi vain kapea siivu elämän kokonaisuudesta (Vilkkö 1991, 115). Kättelyssä on kysymys performansista, uskottavuuden ja luottamuksen luomisesta ja synnyttämisestä kirjoittaja-lukija -suhteessa, mikä takaa omaelämäkerrallisen esityksen (eli minun tulkinnassani performatiivin) onnistumisen.
- 4 Eeva Peltonen (1997) käy dialogia ”meidän”, sotasukupolven jälkeisen sukupolven, johon hän itsekin kuuluu, ja ”heidän”, sodan kokeneen sukupolven, välillä. Peltonen toteaa liikkumisen näiden kahden ryhmän välillä merkinneen eräänlaista tutkija-lukijan piileskelyä tekstin takana, mutta myös aineistoon reagoimiskohtien ja oman viitetyhmän tunnistamista. (Emt, 98.) Peltonen keskustelee roosilaisittain (Roos 1985, 7-10) laajennettujen kokemusten avulla: samalla kun hän lähestyy tutkimusaihettaan yksityisten kansalaisten muisteluiden kautta hän myös määrittelee keskusteluun osallistuneita sukupolvia. Tuija Saresma (1999) on myös toteuttanut dialogisuutta omaelämäkertojen luennassa ja keskustellut lisäksi tulkinnoistaan omaelämäkerran kirjoittajien kanssa.
- 5 Eeva Peltonen ja Katarina Eskola (1997) painottavat muistojen ja inhimillisen vuorovaikutuksen suhdetta. Peltonen ja Eskola puhuvat omaelämäkertatutkimuksesta jatkuvina muistojen dialogina tai dialogeina; muistot luovat tarttumapintaa omaelämäkertoihin. (Emt, 13.) Muistot ovat läsnä silloin kun kuuntelemme musiikkia, katselemme taideteoksia mutta myös silloin kun teemme tutkimusta ja kirjoitamme. Omaelämäkerrat puhuttelevat meitä juuri muistojen kautta eli ne herättävät tunnistettavilla piirteillään muistojamme. Tältä osin dialogia omaelämäkertojen kanssa voisi verrata taideteosten herättämiin elämyksiin. Tutkimus, jota Katarina Eskola ja osittain myös Eeva Peltonen tekevät on sikäli poikkeuksellista, että tutkimus liittyy heidän henkilökohtaiseen menneisyyteensä ja muistoihin. Tällöin tutkijan tunteenomainen

suhtautuminen aineistoon on relevantti osa tutkimuksen "tuloksia". Mutta miten suhtautua niihin tunteisiin, joita tutkimus välttämättä herättää, mutta jotka kertovat enemmän tutkijan muistoista kuin tutkittavasta kohteesta? Voiko tutkijassa heränneet tunteet suorastaan viedä kauemmaksi tutkittavien kohtaamisesta? (Lillrank 1999.)

- 6 Toiseus ei ole itsestään selvästi negatiivinen tai positiivinen termi (Kristeva 1992, 15). Yhtäältä toiseuden olemassaolo luo mahdollisuuden poiketa yhtenäisistä identiteeteistä, joihin emme kuitenkaan täysin sopisi. Toisaalta nainen on joutunut kantamaan suuren osan historian toiseuksista negatiivisessa mielessä alistettuna ja uloslyötynä ensisijaisesta viittauskohteesta (Whitford 1991, 126-127). Toiseus ei siis yksiselitteisesti tarkoita eroa sen enempää kuin erottamattomuuttakaan, koska toiseus muodostuu jonkun toisen (tai ensisijaisen) kautta. Esimerkiksi kirjoittamalla opinnäytetyötä omaelämäkertoista tutkija tuo oman uransa kautta esiin toisten elämänsisältöjä, samalla hän luo kuvaa toisista ja rakentaa toiseutta (Josselson 2000).
- 7 Matti Hyvärinen (1998), kuin myös Teppo Sintonen (1999, 46-49), käyttävät Paul Ricoeurin käsityksiä "juonesta" ja "juonentamisesta", joka järjestää ja sitoo yhteen tarinan tapahtumia ja aikaa. Hyvärisen (emt, 320-321) mukaan juontaminen luo tarinasta "jotain", kaivaa sen hypoteettiset puolet esiin ja käsittelee juonta ikään kuin se olisi jotain enemmän kuin mitä se jo on. Tämä on eräänlainen *as-if* -aspekti juonen yhdistelemiseksi, mikä välittää tarinan jännitteitä, ristiriitaisuutta ja pyrkimystä ristiriidattomaan jatkuvuuteen.
- 8 Katri Komulaisen (1998, 51) mukaan retorisen minän tutkiminen täydentää elämäkertomuksen kokonaisuuteen keskittyvää, narratiivista lähestymistapaa, koska se painottaa puhujan suhdetta kuulijaan. Retorisuus toteutuu dialogisuudessa: puhuja on myös kuulija itselleen, kuulee itsensä puhuvan ja tähän vuorovaikutukseen retorisen minän analyysi muiden muassa kiinnittää huomiota. Vilma Hänninen (1999, 19-20) nimeää omaelämäkertojen avulla *sisäisen tarinan*, joka tarkoittaa mielen sisäistä prosessia, jossa elämää tulkitaan tarinallisten merkitysten kautta. Sisäinen tarina yhdistää sosiaalisen tarinavarannon elämän ja kertomuksen eri puoliin.

Omaelämäkerran narratiiviset ja diskursiiviset lukutavat leikkaavat toisiaan ja siksi yksiselitteinen lukutavan nimeäminen narratiiviseksi onkin vaikeaa. Marja Saarenheimo (1997, 66, 73) kutsuu työtään diskursiiviseksi psykologiaksi, koska menneisyyden tuottamisessa käytetään hyväksi sekä kerronnallisia että muita diskursiivisia resursseja. Saarenheimon tutkimuksessa omaelämäkerrallisuus ei tarkoita joitain tiettyjä muistoja tai paljastuksia, vaan se keskustellaan olemassa olevaksi puhetilanteissa yhdessä vastaanottajan kanssa.

- 9 Jacques Derrida (1985, 6-7), jota voidaan pitää poststruktuurialistina, analysoi esseessään "Otobiographies" Friedrich Nietzschen omaelämäkertaa. Derrida kehittää ajatusta allekirjoituksesta, joka todentuu Nietzschen elämässä ja tuotannossa. Allekirjoitus on konkreettinen päivämäärä, mutta myös vasta tulevaisuudessa toteutuva merkitys. Derridan mukaan Nietzsche ikään kuin allekirjoitti poliittisen tulevaisuuden teoksellaan *Ecce Homo*, jossa hän laittaa ruumiinsa ja toden nimensä näkyviin. Yllätyksellistä sen sijaan on, millaisena Nietzschen tekstit "tulevat takaisin" (return), miten niiden merkitykset muuntautuvat. Esseen pohjalta olisi vaikea kuvitella, että Derrida pitäisi elämää jonain valmiiksi annettuna rakenteena. Samalla hän arvostelee kuitenkin termiä dekonstruktio siitä, että se muka avaisi itsestään selvästi tien valmiiksi annettujen rakenteiden romuttamiseen. (Emt, 86.)
- 10 Foucault'n työhön nojautuvan Stuart Hallin (1997, 45-46) mukaan diskurssianalysissä selvitetään väittämät, joihin tieto perustuu ja säännöt, jotka ohjaavat ja rajoittavat teemasta puhumista. Myös Gavin Kendall ja Gary Wickman (1999) esittävät samankaltaisia ideoita diskurssien tutkimisesta selvittämällä, mitä Foucault tarkoittaa arkeologialla ja genealogialla. He painottavat diskurssien sisältämien väitteiden suhteita toisiin väitteisiin sitä kautta, miten väitteitä toistetaan ja kierrätetään ja miten subjektit asettuvat väitteisiin ja kuinka kohteita kohteellistetaan diskurssissa. (Emt, 26-34.)
- 11 *Diskurssianalyysin aakkoset* -kirjassa tutkijat puhuvat tutkimusprosessin aikana muuttuvasta analyysistä, jolla he perustelevat sitä, että alkuhypoteesien rakentaminen soveltuu diskurssianalyysiin huonosti. Toisin sanoen diskurssianalyysin tutkijat lähestyvät aineistoansa ikään kuin puhtaalta pöydältä

niin, että merkitys systeemien rakentaminen ei ole tutkija-johtoista, vaan tutkija tukeutuu tutkittavien kieleen. (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 50-51.) Olen samaa mieltä diskurssianalyysin tutkijoiden kanssa analyysin muuttuvuudesta tutkimuksen kuluessa, mutta eri mieltä hypoteesien tarpeellisuudesta.

- 12 Tuija Pulkkinen (1994, 169-174) kuvailee metaforisesti modernia identiteettiä riisumisena ja postmodernia pukemisena. Hänen mukaansa modernin identiteetin on oletettu olevan jokseenkin läpinäkyvä ja paljastavan alastoman totuuden sukupuolitetusta subjektista. Postmodernia identiteettiä voisi luonnehtia pukemiseksi sillä perusteella, että sille on ominaista monikerroksisuus ja se ei edes tunnusta mitään alkuperäistä identiteettiä erilaisten kerrosten alla. Itse en aio puhua postmodernista omaelämäkerran yhteydessä, koska poliittinen kiista modernista ja postmodernista ei ole tutkimukseni kiinnostuksen kohde eivätkä siihen liittyvät identiteetit – kuten ei ole essentialismi-konstruktionismi -kahtiajakokaan.

OMAEELÄMÄKERRAN PERFORMATIIVISUUS

Omaelämäkerran kutsuma subjektipositio on siis paikka, joka lainaa emansipatorista ja vapauttavaa ymmärrystä subjektiudesta. Voidaan väittää, että omaelämäkerrasta on tullut houkutteleva itsestä kertomisen väline juuri siksi, että siihen sisältyy lupaus tunnustuksista. Omaelämäkerta on modernin elämämuodon keskeinen merkittäjä, koska se olettaa ”sisäisyyden” ja tunteiden ainutlaatuisuuden olemassaolon, jonka tulisi taata yksilöllisyys.¹ Monet omaelämäkerta-tutkijat näkevätkin vastavuoroisuuden itsen konstruktion ja modernin elämän olosuhteiden välillä (Roos 1987; Roos & Peltonen 1994; Gullestad 1996, 10-11; Kosonen 1998, 106; Josselson & Lieblich 1999). Omaelämäkertaa voidaan pitää vakavana kerronnan lajina siinä mielessä, että se pysyttelee tosiasioissa, viittaa elämään ja dokumentoi sitä (Vilkko 1997, 73, 91, 133). Omaelämäkertaa ei juurikaan parodioida, ironisoida tai esitetä toisenlaisessa valossa kuin mihin elämä antaa ainekset, muutoinhan kertomus ei toimisi omaelämäkerrallisena viittauksena. Anni Vilkko (1997, 53-54) tarkoittaa vakavuudella omaelämäkerran esityksellistä

raskautta, joka on vaikuttanut juuri todellisuuden uudelleen luomisesta, sisäisen kertomuksen muokkauksesta ja lukuisista viittauksista itseensä – Vilkkon nimitetäänkin omaelämäkertaa ”koosteisuudestaan tietoiseksi kertomukseksi”. Vakava tyylilaji ja omaelämäkerrallisessa totuudessa pysyminen virittää kysymyksen siitä, millainen on minun elämäni laatu, eläkö ”hyvää elämää”. Hyvän ja eettisesti kestävä elämän kysymys koskee elämisen tyyliä, elämän valintoja ja valintoihin vaikuttavia ehtoja (Giddens 1991, 214; Roos & Hoikkala 1998). Hyvään elämäntarinaankin pyrkiminen voi olla myös eräänlainen normi omaelämäkerralle, kriteeri sen kirjoittamiselle tai julkaisemiselle.² Vilkon (1997, 52) mukaan omaelämäkerta ”kertomuksena yksilöllisistä valinnoista ja niiden perusteluista” sijoittuu elämänpolitiikan kysymysten alueelle.

”Hyvä elämä” liittyy ennen kaikkea foucault’laiseen ideaan siitä, että tunnustukset ovat keskeisellä sijalla subjektin tuotannossa ja että juuri tunnustuksissa tuotetaan ”totuutta” ja normaaliuden rajoja. Yksilöllinen elämä tulee oletetusti näkyväksi omaelämäkerrallisissa tunnustuksissa. Samalla kun omaelämäkerta tarjoaa mahdollisuuden syvyysiin ulottuvien paljastusten esiin tuomiseen, se myös vahvistaa illuusiota tunnustusten puhdistavasta ja vapauttavasta vaikutuksesta (Foucault 1998, 49). Hyvästä elämästä on tullut normi samalla kun tunnustuksista on tullut eettisesti tietoisin ihmisen hyve (Foucault 1998, 46-58). Kysymys hyvästä elämästä heijastuu yksittäisiin omaelämäkertoihin sen kautta, mistä ihmiset haaveilevat, mitä he kokevat omassa elämässään puutoksena, poissaolona ja tavoiteltavan arvoisena. Anni Vilkon (1997, 217-218) mukaan keski-ikäisen kynnöksellä olevien naisten omaelämäkerrat kuvaavat sanamukaisesti ja symbolisesti ”kotiinpaluuta”,

koska naiset kääntyvät lapsuuden kokemusten puoleen tehdessään eräänlaista elämän välitilinpäätöstä. Omaelämäkertaa kuvataankin kotiin palaamisena alati monimutkaistuvassa yhteiskunnassa, jossa "koti" edustaa vapauttavaa yksilöllistä ja turvallista elämänjärjestystä. Oman elämän kertomiseen liittyy tietynlainen kehityskertomus, joka on eräällä tapaa moderni tarina kodittomuudesta, kotona olemisen ja kotiin palaamisen vuorottaisuudesta. (Gullestad 1996, 10; ks. kodin merkityksistä Jokinen 1996; Rajanti 1996, 338; Vilkkö 1997, 202-218; Granfelt 1998, 108, 162-163). Nostalgisen kotiinpaluun kaipuun lisäksi hyvän ja eettisesti kestävä elämän kertominen on yhteydessä "halun" tematiikkaan, tulevaisuuden lupauksiin. Konkreettisenä kokemusten luentana halu ikään kuin ruumiillistaa omaelämäkerran tulevaisuusperspektiivin. Luen väitöskirjassani "hyvän ja oikean" kysymystä myös yhteiskunnallisten epäkohtien kautta, esimerkiksi sen kautta, että homoseksuaalisiin suhteisiin perustuvilla liitoilla ei ole vielä tähän päivään mennessäkään oikeudellista asemaa maassamme. Kysymys "hyvästä elämästä" on kysymys seksuaalisten erojen moninaisuudesta ja mahdollisuuksista. Petri Sipilä (1998) kysyy, onko pakotettu sukupuoli "oikein". Vastaavasti voi kysyä, onko pakotettu heteroseksuaalisuus oikein.

Omaelämäkertaa on aina käytetty itsen rakentamiseen. Omaelämäkerrassa voi sopivassa määrin korostaa itselleen mieluisia elämän käänteitä ja peitellä epämiellyttäviä asioita. Kirjoitetussa omaelämäkerrassa on salittua pysähtyä juuri tiettyjen kokemusten ääreen ja rakentaa niistä yhteyksiä, joita elämässä ei aiemmin ollut ehkä nähtävissä. Kaikki omaelämäkerrassa rakennettu ei kuitenkaan ole itse tuotettua tai valittua. Omaelämäkerta on tietyllä tapaa esitys tai performanssi, rakennettu

kokonaisuus, johon heteroseksuaalinen järjestys ja hyvän elämän odotukset peilautuvat. Performatiivisen siitä tekee se, että myös omaelämäkerta performatiivin tavoin peittelee subjektinsa rakentumisprosesseja samalla, kun sen tarkoitus on nimenomaan tuoda esiin tunnustuksia subjektiudesta. Erkki Vainikkalaa (1998, 448) lainaten omaelämäkerrassa on kyse mahdottomaan uskomisesta: uskomme omaelämäkerran kertovan totuuden subjektin olemassaolosta, vaikka tiedämme, että se ei ole mahdollista.³ Omaelämäkerta on performatiivisuutta, joka subjektin toimijuutta ilmaistessaan tuottaa kerronnan kohdetta tunnustuksellisenä subjektina.

Väitöskirjassani osoitan, että omaelämäkerrallista ei voi erottaa kaikesta siitä diskursiivisesta, jonka kautta subjekti määrittyy, vaikka subjekti väliaikaisesti ottaakin vallan itselleen ja lainaa kieleemme ja kulttuurimme yksilöllisyyden ja tunnustuksellisuuden rakenteita. Performatiivisesti luettuna omaelämäkerran diskursiivisuus laajenee pitkälle toistamattomaan toiseuteen. Lausuman konteksti ei ole koskaan puhtaasti minun tai sinun, vaan se avaa marginaalin toisin kirjoittamiselle. Se on paikka, johon eron ja toiseuden voi kirjoittaa ja jossa ei ole olemassa jotain kolmatta neutraalia tahoja, joka voi ehdottomasti päättää, missä kontekstissa ja milloin subjekteja on kohdeltu eettisesti ja oikeudenmukaisesti. (Elam 1995, 234-235.) Kyseenalaisen, oudon ja vieraan esiin nouseminen tai pois jättäminen herättää selittämisen halun ja uudelleen kertomisen tarpeen.⁴ Omaelämäkerran inspiroiva, jatkuva lisäkertomisen tarve – kuten tulkitsen erillisessä artikkelissa Jeanette Wintersonin teksteistä – suorastaan pakottaa esille subjektin toiset, kysymykset, jotka nousevat esiin totuuden historiallisuudesta ja uudelleentulkituista merkityksistä. Mutta myös uudelleentulkintaa tehdään hetero-

seksuaalisen matriisin sisäpuolella. Esimerkiksi homo- ja lesbotutkimuksessa epistemologinen tiedon varmuuden tarve ei tyydyty uusia seksuaalisuuden muotoja nimeämällä, koska hiljaisuus, poissaolo ja toiseus ovat joka tapauksessa läsnä, olipa kysymys kuinka laajasta kokemuksesta tai identiteettivalikoimasta tahansa.

Performatiivinen lausuma asettaakin omaelämäkerrallisen subjektin jo välttämättä enemmän "toisen" paikalle, epämääräisen tai *kyseenalaisen* subjektin paikalle – ei niinkään objektin paikalle vaan kysymään, millaisen viittaussuhteen omaelämäkerrallinen subjekti muodostaa suhteessa niihin diskursseihin, joissa se tulee myös oleellisilta osiltaan määritellyksi.

Rakkauden performatiivi

"Rakkaudesta ääneen puhuminen kertoi intohimoisesta suhteesta elämään ja taiteeseen, paljon suuremmasta rohkeudesta kuin seksistä puhuminen. 'Rakkaus' oli kuin luoti, joka sujahti varmasti maaliinsa."

(Hassinen 2000, 32.)

Olen pitkin matkaa tarkastellut rakkautta, rakkauden narratiivia ja rakkausideologiaa performatiivina eli katsonut millaisiin sitoumuksiin, pakkoihin ja vapaaehtoiisiin toistoihin rakkauden performatiivi, lausuma rakastamisesta, subjektinsa sitoo. Tässä luvussa pysähdyn vielä kerran rakkauden ääreen ja tarkastelen rakkautta tunnustusrituaalina, sen suhdetta autoritaariseen käskytämiseen ja subjektin modaliteetteihin. Anthony Giddensiin (1992) viitaten rakkaus ja rakastetuksi tuleminen ovat keskeisiä subjektia rakentavia elämänpoliittisia kysymyksiä. Pirjo Hassisen (2000, 32) heteroseksuaa-

liseen metaforaan viitaten rakkaus on lausuttu suoraan sukupuolijärjestelmän ytimeen. ”Minä rakastan sinua” ei ole paljon lainattuna lainauksena banaali, vaan se osoittaa, että lausumalla on edelleen performatiivinen voima nimetä subjekti, jonka se itse tuottaa.

Sekä homoparisuhdekeskustelun että seksiomaelämäkertojen taustalta löytyy heterojärjestyksen mukainen rakkaussideologia, joka vaikuttaa siihen, mistä haaveilemme ja mitä haluamme. Omaelämäkertojen viittaaminen heteroseksuaaliseen matriisiin ei tee omaelämäkertoista vähemmän ”tosia” tai ”autenttisia”, vaan pikemminkin osoittaa, että rakkaus on kulttuurissamme keskeinen diskursiivisen vallan taistelukenttä. Viittaus rakkauteen ei siis sinällään ole viatonta, vaan sillä on myös konkreettisia, imaginaarisen tavoin ja heteromatriisin kautta vaikuttavia seurauksia. Romanttinen rakkaus on hierarkkinen diskurssi ja se merkitsee eri asioita miehille ja naisille, homomiehille ja lesboille. Kukaan ei ole sukupuoleksi tuottamisen performatiivisuuden ulkopuolella ja siksi toistot ovat aina jostain näkökulmasta katsottuna väkivaltaisia, ne pakottavat subjektiä konventionaaliseksi. Susanna Paasosen (1999, 71) tulkinnassa hääelokuvien rakkaussideologiasta performatiivisuus paikantuu sekä tiedostamattomiin toistoihin että intentionaaliseen tekemiseen.

Yhtäältä seksiomaelämäkertojen tulkinta osoittaa, että viittaus heteroseksuaaliseen valtaan on hetkittäistä ja tilanteista ja että viittaukset heijastavat romantiikan lisäksi olemassa olevia kertomuksia seksistä ja seksuaalisuudesta. Metaforinen puhe seksistä esimerkiksi demonina, tulena, joulukalenterina ja polttoaineena on hyvin tietoista lainaa kulttuurimme seksuaalisuuskäsityksistä. Performatiivit perustuvatkin konventionaalisiin oletuksiin, joiden uskottavuus ja vakuuttavuus testa-

taan suhteessa heteroseksuaaliseen järjestykseen. Metaforat viestivät seksuaalisuuden merkitysten toistoista ja väkivaltaisuudesta, joka seksuaalisuudesta kertomiseen liittyy. Pakottaminen siis sulautuu toiston prosesseihin, joiden avulla heteroseksuaalinen matriisi ylläpitää itseään. Toisaalta subjektiksi tuleminen ristiriitaisuus näytetään erityisesti homoparisuhdekeskustelussa, jossa parisuhteen diskursseja käytetään poliittiseen painostukseen, vaatimukseen tasavertaisuudesta lain edessä, mutta samalla performatiivinen toisto tuottaa samuutta suhteessa heteroseksuaalisuuteen. Heteroseksuaalisen matriisin avioliittodiskurssi pakottaa subjektinsa tietynlaiseksi, vaikka se myös mahdollistaa subjektin toiminnan, toimimisen avioituneena subjektina.

Omaelämäkerrallinen subjekti saa valtaa diskursseissa, se ikään kuin valtuutetaan tai valtautetaan puhumaan (heteroseksuaalisessa) diskurssissa omalla nimellä. Omaelämäkerrallisen subjektin asema onkin kaksisuuntainen, koska performatiivisuus viittaa ensisijaisesti toistamisen prosesseihin, joissa sekä subjektit että sen toiminnot tulevat näkyviin (Butler 1993, 9; Braidotti 1994, 6). Sekä homoparisuhdekeskustelussa että seksiomaelämäkertoissa on keskeisesti kyse rakkauden performatiivisuudesta, rakkauden lainattavuudesta. Voimme olettaa, että näihin diskursseihin osallistuneet subjektit lainaavat tai ovat jo lainanneet lausetta ”minä rakastan sinua”. Performatiivina ”minä rakastan sinua” viittaa tuottavaan tekemiseen, asioihin, jotka syntyvät samalla kun ne lausutaan. ”Minä rakastan sinua” on tunnistuksellinen lausuma. Se on ruumiillinen lausuma: sen täytyy olla ruumiissa todeksi tunnettu, muutoin se olisi pelkkää huijausta. Rakkauden arvioiminen totena tai epätotena performatiivina sopii taas huonosti performatiivisuuden ideaan. Vaikka puheaktien historiallisessa

kehityksessä kielen tekoja tuottavan ominaisuuden alun perin ymmärrettiin koskevan vain todellisuuden tapahtumia, performatiivinen lukutapa vapauttaa loppujen lopuksi totuuden ja ei-totuuden miettimisestä. ”Minä rakastan sinua” on tunnustus subjektin aktiivisuudesta. Se ilmaisee, että subjekti todella haluaa ja osaa rakastaa ja käyttää omaa tahtoaan rakastamiseen. Toisin sanoen se ilmaisee subjektin toiminnan modaliteetteja eli toiminnan vahvuusasteita (modaliteeteista Veijola 1997b). Useinhan rakkautta ei ajatella subjektin tietoisena toimintana. Lausumasta voi kuitenkin lukea myös niitä tiedollisia ehtoja, joilla rakkaus toteutuu tilanteisesti, esimerkiksi lauseesta ”minä luulen rakastavani sinua”. Onko rakkauden tuottavuus siis aina ehdoton? Subjektin toiminta, luuleminen, tietäminen, voiminen ja uskominen rakkauden yhteydessä kiinnittää huomiota rakkauden toteutumisen varmuuteen eli siihen, miten lausuma syntyy ja pannaan toimeen.

Mika Ojakangas (1998, 23, 31-32) tulkitsee Foucault'n käsitystä vallasta tuottavana taisteluna. Genealogisesta näkökulmasta katsottuna totuus syntyy taistelussa ja siksi Foucault puhuukin marxilaisen ideologian sijaan nietzscheläisittäin efekteistä. ”Valta ei perustu suvereenin vallan tavoin kieltoon, sillä se päinvastoin investoi elämään, luo uusia elämän mahdollisuuksia.” (Emt, 31.) Valta asettaa subjektit eritavoin diskurssiin, koska valtaa voi kyllä olla olemassa ilman tietoa, mutta aina kun kyse on tiedosta, on kyse myös vallasta (Kendall & Wickman 1999, 55). ”Minä rakastan sinua” sisältää lupauksen uusista elämän tuotoksista. Se on omaelämäkerrallista tietoa, joka toimii vallan kaltaisesti. Se on tunnustus totuudesta.

”Minä rakastan sinua” on totuudellinen tunnustus, joka viittaa siihen, että minä tunnustan jotakin itsestä-

ni eli tunnustan rakkauteni. Tunnustuksella on myös toiseutta luova merkitys samankaltaisesti kuin jokin ensisijainen taho tunnustaa kansakuntia sekä niiden kansalaisia olemassa oleviksi. Rakkauden tunnustus tunnistaa juuri "sinut", jota lausuva "minä" rakastaa. "Minä rakastan sinua" -lause edellyttää jonkun, jonka puoleen sanoilla voi kääntyä, ja lause salliikin sekä heteroseksuaalisen että homoseksuaalisen rakkauden. Judith Butlerin (1997, 33) esimerkissä "hei sinä siellä" autoritaarisen vallan ilmaisuna tekee "sinusta" subjektin, toisin kuin esimerkiksi "häneksi" puhuttelu. "Sinä" määrittelee "minut" siksi, joka kommunikoi sinun kanssasi (Veijola 1992; Kaskisaari 1995, 20-21). Silti rakkaus tuskin taipuu autoritaarisen läksyttämisen välineeksi.

"Minä rakastan sinua" toimii toistona, jonka kautta sekä heteroseksuaalisen että homoseksuaalisen rakkauden subjekti tulee todelliseksi. Lausuman valtaa ja totuusarvoa ei voi kiistää, sitä voi ainoastaan toistaa useita kertoja, jotta se toteutuisi. Tämä performatiivisuuden jatkuvasti liikkeellä oleva prosessi liittyy yhteen subjektin ja diskurssin. "Minä rakastan sinua" on ilmaus autenttisesta kokemuksesta, mutta myös lainasta, jonka alkuperää ei voi tavoittaa. Toistamalla rakkautta tarpeeksi uskottavasti subjekti lainaa romanttiseen rakkauteen rakentunutta diskursiivista valtaa. Paradoksaalista kylläkin homoparisuhdekeskustelu tekee näkyväksi tämän näennäisesti privaatin ja kahdenkeskeisen lausuman. Soile Veijola ja Eeva Jokinen (2000) analysoivat lausetta "me rakastamme meitä" urheilun ja urheilujulkisuuden sukupuolenmäärittelynä. Jääkiekkjoukkueen voitonjuhlaan liittyvässä lausumassa puhuu monikollinen miessubjektiutta ilmaiseva toimija. Joukkuepelin järjestyksessä radikaalisti toisenlaista ei rakasteta eikä ymmärretä, vaan subjekti luo eroa "tei-

hin”, jotka joukkue on voittanut. ”Me rakastamme meitä” tarkoittaa samaistumista itsemme kanssa samanlaiseen, miesten homososiaalista järjestystä ja osoittaa halveksuntaa niitä kohtaan, jotka eivät kuulu ”meihin”. Halveeraus ei jää ”teihin”, jotka ”me” olemme kukistaneet, vaan laajenee myös ”heihin”, jotka eivät edes osaa pelata jääkiekkoa. Veijolan ja Jokisen mukaan heitä ovat ennen kaikkea naiset, miehiään kotiin odottavat vaimot, äidit ja tyttöystävät.

Homoparisuhdekeskustelussa homoparisuhteen puolustajat ja vastustajat lainaavat auktoriteetteja, kuten politiikan tai ihmissuhteiden asiantuntijoita, ja luovat näin mielipiteilleen painoarvoa. Sekä homoparisuhdetta vastustavat että sitä puolustavat viittaavat avioliiton auktoriteettiasemaan heteroseksuaalisen järjestyksen perustana. Tulkintani homoparisuhdekeskustelusta onkin, että on olemassa vain rajoitettu määrä diskursseja virallistetulle parisuhteelle. Halutessaan puolustaa homojen ja lesbojen parisuhteiden virallistamista puolustajien on puhuttava rakkaudesta ja avioliitosta – mieluiten juuri viittaamalla omiin tai muiden kokemuksiin sekä asiantuntijoiden auktoriteetteihin.

Subjektit eivät ainoastaan alistu heteroseksuaaliseen järjestykseen vaan myös hyväksikäyttävät matriisin muotoja muokatakseen niitä omiin tarkoituksiinsa. Se, että kyse on subjektin tuotannosta, sisältää jo itsessään yllätysmomentin: kuinka tuo subjekti tulee lainaamaan heteroseksuaalista matriisia eli miten ”lainattu” subjektiivisuus oikein toteutuu. Toistava lainaus on se elementti, jonka avulla subjektit testaavat heterojärjestystä, ja matriisi avautuu muutoksille. Toisin sanoen mekanismit, joissa subjektit muokkautuvat, ovat osa sitä valtaa, jonka avulla subjektit neuvottelevat itselleen parempaa elämää. Tekeekö rakkauden lausumasta järjestystä rikkovan

se, että sen lausuu nainen naiselle tai mies miehelle? Mahdollisesti, koska rakkauden lainaaminen tässä yhteydessä *viruttaa* heteroseksuaalisen sietämisen rajoja. ”Avioliiton” toteutuminen homojen ja lesbojen osalta muuttaisi heteroseksuaalista järjestystä, koska avioliitto ei olisi enää liitto naisen ja miehen välillä, vaan muuttuneilla suhteilla olisi välttämättä vaikutuksia siihen, miten ymmärrämme sukupuolieron (ks. Charpentier 1999). Rakkauden lausuma edellyttää tuekseen heteroseksuaalisuudesta poikkeavia käytäntöjä ja niiden rutiinien kyseenalaistamista, jotka asettavat meidät valmiiksi annettuihin subjektipositioihin. Jos homot ja lesbot toistavat riittävästi avioliitonomaisuutta, arjessa ja rutiineissa toistuva käytäntö muokkaisi sekä subjektia että matriisia.

Lohdullista kylläkin performatiivisen toiston ”tuloksia”, subjektin toimintaa matriisissa, ei voi ennalta tietää. Toistojen arvaamattomuus ja salaisuus säilyy jopa tunnustuksellisissa omaelämäkertoissa. Omaelämäkerta kertoo välttämättä minästä, elämästä ja sen kerronnasta, eikä näitä piirteitä voi myöskään erottaa toisistaan (Derrida 1985, 45). Omaelämäkerrallinen subjekti on juuri niin varma tai kyseenalainen kuin subjekti voi olla suhteessa heteroseksuaaliseen valtaan ja järjestykseen. Omaelämäkerta, niin kuin olen sen tutkimuksessani löytänyt, ei palaudu elettyyn elämään eikä kertomukseen, vaan se on jotain niiden välillä ja jossa omaelämäkerrallisen subjektin viittaukset hallitseviin oloihin tulevat näkyviksi. Performatiivisuus omaelämäkerrallisuudessa mahdollistaakin sekä valmiiseen (käsi)kirjoitukseen astumisen että oman kirjoituksen liittämisen kulttuuristen diskurssien jatkumoon. Yksi monista tavoista osallistua heteroseksuaalisen matriisin vallan jakoon on kirjoittaa sen diskurssit osaksi omaa elämää ja allekirjoittaa teksti omaelämäkerraksi (Derrida 1985, 79).

Viitteet

- 1 Omaelämäkerran ja moraalisen (sosiaalisen) tietoisuuden yhteenkietoutumista voisi kuvata historiallisesti "sisäisyyden" syntymisenä. Ajatus on lainaa Charles Taylorilta (1989, 185-186) ja se kertoo omatunnon tai sisäisen äänen historiallisesta syntymisestä. Omatunnossa on siis kysymys sisäisistä tunteista, joista tuli modernin ihmisen keskeinen moraalinen merkittäjä. Tunteissa ilmenevän sisäisyyden on tarkoitus johdatella ihmisiä hyvään ja oikeaan. Tunteiden kautta myös intiimi ja yksityinen mahdollistuivat. Suhde sisäiseen itseen on eräänlainen tae yksilöllisyydestä. (Ks. Gullestad 1996, 22; Kaskisaari 1995, 99.)
- 2 Eeva Peltonen (1995, 89) kritisoi J.P. Roosia (1994a) siitä, että Roos vaatii tavallisten ihmisten omaelämäkertojen olevan kiinnostavia ja mielenkiintoisia. Kiinnostavuuden vaatimus lainaa hyvän elämän diskurssia siitä, että omaelämäkerralla pitäisi olla jotain painavaa sanottavaa, jotta se kannattaisi kirjoittaa tai elämään tulisi sisältyä jokin opetus, jotta se olisi mielenkiintoinen myös omaelämäkerran lukijalle. Toisin sanoen omaelämäkerran tulisi roosilaisessa tulkinnassa opettaa "hyvään elämään" ja mielenkiintoisiin elämänratkaisuihin joko suoraan tai kertomalla kurjuudesta, jota ei kannata tavoitella.
- 3 Uskomme erisnimen tuomaan erityisyyteen, vaikka tunsimme myös muita samannimisiä. Omaelämäkerrallinen sopimus perustuukin samastusketjuun tekijä-kertoja-päähenkilö, ja näiden kolmen elementin samuus ja identiteetti perustuvat juuri yhteiseen nimeen, joka erottaa omaelämäkerran omaelämäkerrallisesta romaanista. Omaelämäkerran voi erottaa itse kertomuksessa syntyvästä samankaltaisuudesta, jolle on tyypillistä merkitysten siirtymät ja tihentymät, omasta itsestä esitetyt tulkinnat, muistivirheet ja vääristymät. (Vainikkala 1998, 448.)
- 4 Omaelämäkerran toiseus liittää kertomisen prosessin loputtomiin toistoihin ja sitä kautta toiseuden yhä uudelleen esiintuomiseen. Juhani Ihanus (1995) huomioi, kuinka omaelämäkerrallinen tieto ja muisti elävöityvät juuri silloin, kun

kokemusyhteydet ovat muutoksessa. Omien sanojen ja niiden ulottuvuuksien tutkiminen, joita sanat synnyttävät, saattaa johtaa "jatkuvaan lisäkirjoittamiseen". "Tällöin pysyvät merkitykset kumoutuvat, itse ja toiset asettavat uusia kysymyksiä, joihin ei pyritä antamaan ehdottomia vastauksia ja joihin ei solmita hallitsevia sidoksia. Pikemminkin kysymyksiä kokeillaan ja tunnustellaan järkevästi ja/tai intohimoisesti, pidättyvästi ja/tai eroottisesti kunkin haluamisen laadun mukaan." (Emt, 169.)

Kirjallisuus

- Acker, Joan & Barry, Kate & Esseveld, Johanna (1991) Objectivity and Truth: Problems in Doing Feminist Research. Teoksessa Fonow, Mary Margaret & Cook, Judith A. (eds.) *Beyond Methodology. Feminist Scholarship as Lived Research.* Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press.
- Alcoff, Linda Martin (1995) The Problem of Speaking for Others. Teoksessa Roof, Judith & Wiegman, Robyn (eds.) *Who Can Speak? Authority and Critical Identity.* University of Illinois Press.
- Austin, John L. (1975) *How to Do Things with Words.* Cambridge, Ma., Harvard University Press. (alkup. 1962)
- Berlant, Lauren & Freeman, Elizabeth (1993) Queer Nationality. Teoksessa Warner, Michael (ed.) *Fear of a Queer Planet. Queer Politics and Social Theory.* Minneapolis & London, University of Minnesota Press.
- Braidotti, Rosi (1993) Riitasointuja. Tampere, Vastapaino.
- Braidotti, Rosi (1994) Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory. New York, Columbia University Press.
- Butler, Judith (1997) *Excitable Speech. A Politics of the Performative.* New York & London, Routledge.
- Butler, Judith (1990) *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity.* New York, Routledge.
- Butler, Judith (1995) Burning Acts. Injurious Speech. Teoksessa Parker Andrew & Sedgwick, Eve Kosofsky (eds.) *Performativity and Performance.* New York & London, Routledge.
- Butler, Judith (1991) Imitation and Gender Subordination. Teoksessa Fuss, Diana (ed.) *Inside/Out. Lesbian Theories, Gay Theories.* New York & London, Routledge.

- Butler, Judith (1993) *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of "Sex"*. New York & London, Routledge.
- Charpentier, Sari (1999) *Sukupuoli uskomusjärjestelmänä. Tutkimus heteroavioliitosta pyhän järjestyksen perustana homoparisuhdekeskustelussa*. Turun yliopisto. Kulttuurien tutkimuksen laitos. Uskontotieteen pro gradu -työ, huhtikuu. (julkaisematon)
- Derrida, Jacques (1985) *Texts and Discussions with Jaques Derrida. "The Ear of the Other. Otobiography, Transference, Translation."* Edited by Christie V. McDonald. New York, Schocken Books.
- Derrida, Jacques (1988) *Limited Inc*. Evanston, IL, Northwestern University Press.
- Elam, Diane (1995) *Speak for Yourself*. Teoksessa Roof, Judith & Wiegman, Robyn (eds.) *Who Can Speak? Authority and Critical Identity*. Urbana & Chicago, University of Illinois Press.
- Eskola, Katarina (toim.) (1998a) *Elämysten jäljillä. Taide ja kirjallisuus suomalaisten omaelämäkerroissa*. Helsinki, SKS.
- Eskola, Katarina (1998b) *Tutkijoiden kutsu, kirjoittajien vastaus*. Teoksessa Eskola, Katarina (toim.) *Elämysten jäljillä. Taide ja kirjallisuus suomalaisten omaelämäkerroissa*. Helsinki, SKS.
- Ferguson, Kathy E. (1993) *The Man Question. Vision of Subjectivity in Feminist Theory*. Berkeley, University of California Press.
- Fleischman, Suzanne (1998) *Gender, the Personal and the Voice of Scholarship: A Viewpoint*. *Signs* vol 23(4), 975-1016.
- Foucault, Michel (1998) *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto, nautintojen käyttö, huoli itsestä*. Helsinki, Gaudeamus.
- Fuss, Diana (1991) *Introduction*. Teoksessa Fuss, Diana (ed.) *Inside/Out. Lesbian Theories, Gay Theories*. New York & London, Routledge.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge, Polity Press.
- Giddens, Anthony (1992) *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love & Eroticism in Modern Societies*. Cambridge, Polity Press.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki, SKS.

- Grosz, Elizabeth (1994) *Volatile Bodies. Toward a Corporeal Feminism*. Bloomington & Indianapolis, Indiana University Press.
- Grosz, Elizabeth (1995a) *Space, Time and Perversion. Essays on the Politics of Bodies*. New York & London, Routledge.
- Grosz, Elizabeth (1995b) *Bodies and Pleasures in Queer Theory*. Teoksessa Roof, Judith & Wiegman, Robyn (eds.): *Who Can Speak? Authority and Critical Identity*. Urbana & Chicago, University of Illinois Press.
- Gullestad, Marianne (1996) *Everyday Life Philosophers. Modernity, Morality, and Autobiography in Norway*. Oslo & Stockholm, Scandinavian University Press.
- Haavio-Mannila, Elina & Hoikkala, Tommi & Peltonen, Eeva & Vilkkko, Anni (toim.) (1995) *Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus*. Helsinki, Gaudeamus.
- Haavio-Mannila, Elina & Roos, J.P. (1998) *Pidättyvyyden polven naisten ja miesten rakkaustyylejä*. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkkko, Anni (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere, Vastapaino.
- Haavio-Mannila, Elina & Roos, J.P. (1999) *Love Stories in Sexual Autobiographies. The Narrative Study of Lives vol 6*. Thousand Oaks & London & New Delhi, Sage, 239-274.
- Hall, Stuart (1997) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London, Sage.
- Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. (Suom. ja toim. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman.) Tampere, Vastapaino.
- Hassinen, Pirjo (2000) *Mansikoita marraskuussa*. Helsinki, Ota-va.
- Herrmann, Anne (1996) *Imitations of Marriage. Crossdressed Couples in Contemporary Lesbian Fiction*. Teoksessa Vicinus, Martha (ed.) *Lesbian Subjects. A Feminist Studies Reader*. Bloomington & Indianapolis, Indiana University Press.
- Holappa, Pentti (1998) *Ystävän muotokuva*. Porvoo, WSOY.
- Hood-Williams, John & Harrison, Wendy Cealey (1988) *The Editorial Board of the Sociological Review*, 73-94.
- Husso, Marita & Hänninen, Jorma & Jokinen, Eeva & Julkunen, Raija & Kaskisaari, Marja & Kokkonen, Tuomo & Kosonen, Ulla & Veijola, Soile (1994) *Ruumiillistuneet erot ja*

- järjestykset. Tutkimussuunnitelma. Embodied Differences and Orders. Research Proposal. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita No. 89.
- Hyvärinen, Matti (1994) Viimeiset taistot. Tampere, Vastapaino.
- Hyvärinen, Matti (1998) Lukemisen neljä käännettä. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.) Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere, Vastapaino.
- Hyvärinen, Matti (2000) Epistemologiset, konstruktionistiset ja ontologiset kertomukset. Esitelmä seminaarissa Minun tarinani. Tutkijat ja narratiivinen tutkimusote. Tampere 22.-23.5.2000.
- Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (1998) Johdanto. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.) Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere, Vastapaino.
- Hänninen, Vilma (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampereen yliopisto.
- Ihanus, Juhani (1995) Toinen. Kirjoituksia psyykestä, halusta ja taiteista. Helsinki, Gaudeamus.
- Jagose, Annamarie (1994) Lesbian Utopics. New York & London, Routledge.
- Jallinoja, Riitta (1984) Rakkauden kolmet kasvot. Tiede & edistys (2), 105-115.
- Jokinen, Eeva (1996) Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Helsinki, Gaudeamus.
- Jokinen, Eeva (1997a) Vihjeet. Teoksessa Jokinen, Eeva (toim.) Ruumiin siteet. Kirjoituksia eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta. Tampere, Vastapaino.
- Jokinen, Eeva (1997b) Kun äiti oli masentunut. Teoksessa Jokinen, Eeva (toim.) Ruumiin siteet. Kirjoituksia eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta. Tampere, Vastapaino.
- Jokinen, Eeva (1998) Diary Narratives and the Desire to Mother. Paper presented in Crossroads in Cultural Studies, Second International Conference. Tampere 28.6.-1.7.1998. (julkaisematon)
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskursianalyysin aakkoset. Tampere, Vastapaino.

- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskursi-
sianalyysi liikkeessä. Tampere, Vastapaino.
- Josselson, Ruthellen (1999) Introduction. In Josselson, Ruth-
ellen & Lieblich, Amia (eds.) Making Meaning of Narratives.
The Narrative Study of Lives vol 6. Thousand Oaks & Lon-
don & New Delhi, Sage.
- Josselson, Ruthellen (2000) The Emergence of Voice and the
Right to Speak. Lecture in Personal Writing Summer School,
Jyväskylä 14.-17.6.2000. (julkaisematon)
- Josselson, Ruthellen & Lieblich Amia (eds.) (1999) Making
Meaning of Narratives. The Narrative Study of Lives vol 6.
Thousand Oaks & London & New Delhi, Sage.
- Kaskisaari, Marja (1993) Minä, vieras ja moderni. Tutkimus les-
bojen omaelämäkertoista. Lisensiaattityö, Jyväskylän yliopis-
to, yhteiskuntapolitiikan laitos. (julkaisematon).
- Kaskisaari, Marja (1995) Lesbokirja. Tampere, Vastapaino.
- Kaskisaari, Marja (1996) Kyseenalainen teoria – homo- ja lesbo-
tutkimuksen tila. Sosiologia 2/96, 114-121.
- Kaskisaari, Marja (1997) Homoparisuhdekeskustelu – diskurssi
ja performatiivi. Teoksessa Jokinen, Eeva (toim.) Ruumiin
siteet. Tekstejä eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta. Tam-
pere, Vastapaino.
- Kaskisaari, Marja (1998) Rakkauden täyttymys. Seksuaaliset erot
ja romanttinen rakkaus. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Pel-
tonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.) Liikkuvat erot. Sukupuoli
elämäkertatutkimuksessa. Tampere, Vastapaino.
- Kaskisaari, Marja (1999) Taidehalu – ruumiilliset kokemukset
ja arjen järjestys naisten taideoamaelämäkertoissa. Nais-
tutkimus 3/1999, 2-17.
- Kaskisaari, Marja (2000) "Kullatuin huulin ja tulisin kielin" –
identiteetti ja ruumis Jeanette Wintersonin teksteissä. Teok-
sessa Mustola, Kati & Suhonen, Marja (toim.) Sydänystäviä,
rikollisia, meikaläisiä. Lesbohistoriaa antiikista postmoder-
niin. Helsinki, Yliopistopaino. (ilmestyy)
- Kendall, Gavin & Wickman, Gary (1999) Using Foucault's
Methods. London, Sage.
- Koivunen, Hannele (1997) Hiljainen tieto. Helsinki, Otava.

- Komulainen, Katri (1998) Kotihiiriä ja ihmisiä. Retorinen minä naisten koulutusta koskevissa elämäkertomuksissa. Joensuu yliopisto yhteiskuntatieteellisissä julkaisuja n:o 35.
- Kontula, Osmo & Haavio-Mannila, Elina (1995) Matkalla intohimoon. Nuoruuden hurma ja kärsimys seksuaalielämäkertojen kuvaamana. Helsinki, WSOY.
- Kontula, Osmo & Haavio-Mannila, Elina (1997) Intohimon hetkiä. Seksuaalisen läheisyyden kaipuu ja täyttyminen omaelämäkertojen kuvaamana. Helsinki, WSOY.
- Kosonen, Päivi (1995) Saamuudesta eroon. Naistekijän osuus George Gusdorfin, Philippe Lejeunen, Paul de Manin ja Nancy K. Millerin autobiografiateorioissa. Tampereen yliopisto, yleinen kirjallisuustiede, julkaisuja 27.
- Kosonen, Päivi (1998) Muodottomat ja sukupuoliottomat? Georges Perecin ja Nathalie Sarrauten katkonaiset kirjailijaomaelämäkerrat. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.) Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere, Vastapaino.
- Kosonen, Päivi (2000) Elämät sanoissa. Eletty ja kerrottu epäjatkuvuus Sarrauten, Durasin, Robbe-Gillet'n ja Perecin omaelämäkerrallisissa teksteissä. Helsinki, Tutkijaliito.
- Kristeva, Julia (1992) Muukalaisia itsellemme. Helsinki, Gaudamus.
- Laitinen, Lea & Rojola, Lea (1998) Sanan voima. Keskustelua performatiivisuudesta. Helsinki, SKS.
- Lakoff, George & Johnson, Mark (1999) Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought. Basic Books. New York.
- Lather, Patti (1991) Getting Smart. Feminist Research Pedagogy with/in the Postmodern. New York & London, Routledge.
- Lather, Patti (1991) Getting Smart. Feminist Research Pedagogy with/in the Postmodern. New York & London, Routledge.
- Lejeune, Philippe (1989) On Autobiography. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Liljeström, Marianne (1999) Lukijalle. Teoksessa Paasonen, Susanna (toim.) Hääkirja. Kirjoituksia rakkaudesta, romantiikasta ja sukupuolesta. Turun yliopisto. Taiteiden tutkimuksen laitos. Naistutkimus Sarja A N:o 43.

- Lillrank, Annika (1999) Samspelet mellan verbal och icke-verbal interaktion i forskningsintervjuer. *Sociologia* vol 36(2), 95-108.
- Lloyd, Moya (1997) Foucault's Ethics and Politics: A Strategy for Feminism? Teoksessa Lloyd, Moya & Thacker, Andrew (eds.) *The Impact of Michel Foucault on the Social Sciences and Humanities*. Hampshire & London, Macmillan Press Ltd.
- Martin, Bidy (1992) Sexual Practice and Changing Lesbian Identities. In Barrett, Michele & Phillips, Anne (eds.) *Destabilizing Theory. Contemporary Feminist Debates*. Polity Press.
- Mills, Sara (1997) *Discourse*. London and New York, Routledge.
- Nikander, Pirjo (1997) Diskursiivinen käänne (sosiaali)psykologiassa. *Psykologia* 32(6), 404-414.
- Norkola, Tero (1998) "Vilpittömästi minun eli omaelämäkerran vapautusliike". Teoksessa Henni Ilomäki, Ulla-Maija Peltonen & Hilpi Saure (toim.) *Salaamatta kirjallisia muistikuvia ja löytöjä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto.
- Ojakangas, Mika (1998) Michel Foucault, yksinkertaisesti Nietzscheläinen. Esipuhe teoksessa Foucault, Michel (1998) *Foucault/Nietzsche*. Helsinki, Tutkijaliitto.
- Paasonen, Susanna (1999) Nyt! Ja ikuisesti – rewind: häät mediaspektaakkelinä. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 61.
- Parke-Suhterland, Tina (1998) *Two-spouted Vessel; Autobiographies and Women's Self-Constitution*. Vierailuluento Jyväskylän yliopistossa 19.11.1998. (julkaisematon).
- Parker, Andrew & Sedgwick, Eve Kosofsky (1995) Introduction: Performativity and Performance. Teoksessa Parker Andrew & Sedgwick, Eve Kosofsky (eds.) *Performativity and Performance*. New York & London, Routledge.
- Peltonen, Eeva (1995) Miksei elämäkertatutkija voi(si) kirjoittaa omaelämäkertaa? Siipeilvän (auto)biografian tunnustuksia. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina & Hoikkala, Tommi & Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.) *Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus*. Helsinki, Gaudamus.

- Peltonen, Eeva (1997) Muistojen sodat – muistien sodat. Teoksessa Eskola, Katariina & Peltonen, Eeva (toim.) Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikkö julkaisuja 54.
- Peltonen, Eeva & Eskola, Katarina (1997) Muisto. Teoksessa Eskola, Katariina & Peltonen, Eeva (toim.) Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikkö julkaisuja 54.
- Piela, Ulla (1993) Arjen unelmat. Teoksessa Piela, Ulla (toim.) Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista. Helsinki, SKS.
- Probyn, Elspeth (1991) This Body Which is not One: Speaking an Embodied Self. *Hypatia* vol 6(3), 111-124.
- Probyn, Elspeth (1995) Queer Belongings. The Politics of Departure. In Grosz, Elizabeth & Probyn, Elsbeth (eds.) *Sexy Bodies. The Strange Carnalities of Feminism*. London & New York, Routledge.
- Probyn, Elspeth (1996) *Outside Belongings*. New York & London, Routledge.
- Pulkkinen (1994) Sukupuolen genealogia eli ristiinpukeutuminen ja postmoderni filosofia. *Ajatus* 50, 169-185.
- Pulkkinen, Tuija (1996) Foucault, genealogia ja poliittinen teoria. *Politiikka* 38(3), 145-157.
- Pulkkinen, Tuija (1998) Postmoderni politiikan filosofia. Helsinki, Gaudeamus.
- Pulkkinen, Tuija (1999) Käsiteseminaari. Jyväskylän yliopisto 2.12.1999. (julkaisematon)
- Rajanti, Taina (1996) Kaupunki on ihmisen koti. *Tiede & edistys* 4, 334-342.
- Rajanti, Taina (1999) Kaupunki on ihmisen koti. Helsinki, Tutkijaliitto.
- Riessman, Catherine Kohler (1993) *Narrative Analysis. Qualitative Research Methods* vol 30. Newbury Park, CA, Sage.
- Rimmon-Kenan, Shlomith (1991) Kertomuksen poetiikka. Helsinki, SKS.
- Rojola, Lea (1998) Mitä Eva söi eli nimen voima. Teoksessa Laitinen, Lea & Rojola, Lea (toim.) (1998) *Sanan voima. Keskustelua performatiivisuudesta*. Helsinki, SKS.

- Rojola, Lea & Laitinen, Lea (1998) Keskusteluja performatiivisuudesta. Teoksessa Laitinen, Lea & Rojola, Lea (toim.) (1998) Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta. Helsinki, SKS.
- Ronkainen, Suvi (1999) Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Helsinki, Gaudeamus.
- Roof, Judith (1991) A Lure of Knowledge. Lesbian Sexuality and Theory. New York, Columbia University Press.
- Roof, Judith & Wiegman, Robyn (ed.) (1995) Who Can Speak? Authority and Critical Identity. Urbana and Chicago, University of Illinois Press.
- Roos, J.P. (1985) Elämäntapaa etsimässä. Helsinki, Tutkijaliitto.
- Roos, J.P. (1987) Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Hämeenlinna, SKS.
- Roos, J.P. (1994a) Kuinka hullusti elämä on meitä heitellyt – suomalaisen miehen elämän kurjuuden pohdiskelua. Teoksessa Roos, J.P. & Peltonen, Eeva (toim.) Miehen elämää. Helsinki, SKS.
- Roos, J.P. (1994b) Paluu todelliseen elämään – omaelämäkerta ja referentiaalisuus "post"-maailmassa. Gerontologia 8(4), 215-220.
- Roos, J.P. (1999) Korjauksia ja oikaisuja. Sosiologia vol 36(1), 49-50.
- Roos, J.P. & Hoikkala, Tommi (toim.) (1998) Elämänpolitiikka. Helsinki, Gaudeamus.
- Roos, J.P. & Peltonen, Eeva (toim.) (1994) Miehen elämää. Helsinki, SKS.
- Ruth, Jan-Erik & Vilkkö, Anni (1996) Emotion in the Construction of Autobiography. Teoksessa Magai, Carol & McFadden, Susan H. (eds.) Handbook of Emotion, Adult Development, and Aging. San Diego & London, Academic Press.
- Saarenheimo, Marja (1994) Muisti ja kertominen. Gerontologia 8(4), 221-226.
- Saarenheimo, Marja (1997) Jos etsit kadonnutta aikaa. Tampere, Vastapaino.
- Saisio, Pirkko (1998) Pienin yhteinen jaettava. Helsinki, WSOY.
- Saresma, Tuija (1999) Rikkiviisaasti: Dialogisesta tutkimuksesta. (käsikirjoitus)

- Searle, John R. (1996) *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press. (alkup. 1969).
- Sedgwick, Eve Kosofsky (1990) *Epistemology of the Closet*. Berkeley, Los Angeles, University of California Press.
- Sintonen, Teppo (1999) *Etninen identiteetti ja narratiivisuus. Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina*. Jyväskylä, SoPhi.
- Sipilä, Petri (1998) *Sukupuolitettu ihminen – kokonainen etiikka. Onko sukupuoli oikein?* Helsinki, Gaudeamus.
- Sironen, Esa (1995) *Urheilun aika ja paikka*. Jyväskylä. LIKES – Research Reports on Sport and Health 100.
- Smith, Sidonie (1993) *Subjectivity, Identity, and the Body. Women's Autobiographical Practices in the Twentieth Century*. Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press.
- Taylor, Charles (1989) *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*. Melbourne, Cambridge University Press.
- Vainikkala, Erkki (1998) *Minä, lukijani, kaltaiseni! Ajatuksia kerrottavasta, autobiografiasta ja Likasta*. Teoksessa Eskola, Katarina (toim.) *Elämysten jäljillä. Taide ja kirjallisuus suomalaisten omaelämäkerroissa*. Helsinki, SKS.
- Veijola, Soile (1992) *Sekapelin metaforat*. Teoksessa Sironen, Esa & Tiuhonen, Arto & Veijola, Soile (toim.) *Urheilukirja*. Tampere, Vastapaino.
- Veijola, Soile (1997a) *Luku, suku ja sosiaalinen. Taipuuko varsinainen sosiaalinen myös naissuvun mukaan?* *Naistutkimus* 4, 2-29.
- Veijola, Soile (1997b) *Modaalisia suhteita pelissä ja keskustelussa*. Teoksessa Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (toim.) *Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Helsinki, Gaudeamus.
- Veijola, Soile (1998) *Liikkuvat subjektit, paikallinen tieto. Tutkimuksia urheilusta, turismista ja sosiologiasta*. Väitöskirjan yhteenveto. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia No. 232.
- Veijola, Soile & Jokinen, Eeva (2000) *Voiko naista rakastaa? Avion ja eron karuselli*. (käsikirjoitus.)
- Vilkko, Anni (1990) *Omaelämäkertojen analysoiminen kertomuksina*. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki, Gaudeamus.

- Vilkko, Anni (1991) Kätellä hansikaskädellä. Naisomaelämäker-
ran tulkitsijan positioista. Naistutkimus 4(4), 6-16.
- Vilkko, Anni (1997) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Nai-
sen elämän kerronta ja luenta. Helsinki, SKS.
- Whitford, Margaret (1991) Luce Irigaray: Philosophy in the
Feminine. London and New York, Routledge.

Väitöskirjan artikkelit

1. Kaskisaari, Marja (1996) Kyseenalainen teoria – homo- ja lesbotutkimuksen tila. *Sociologia* 2/96, 114-121.

2. Kaskisaari, Marja (1997) Homoparisuhdekeskustelu – diskurssi ja performatiivi. Teoksessa Jokinen, Eeva (toim.) *Ruumiin siteet. Tekstejä eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta*. Tampere, Vastapaino.

3. Kaskisaari, Marja (1998) Rakkauden täyttymys. Seksuaaliset erot ja romanttinen rakkaus. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere, Vastapaino.

4. Kaskisaari, Marja (1999) Taidehalu – ruumiilliset kokemukset ja arjen järjestys naisten taideomaelämäkerroissa. *Naistutkimus* 3/1999, 2-17.

5. Kaskisaari, Marja (2000) "Kullatuin huulin ja tulisin kielin" – identiteetti ja ruumis Jeanette Wintersonin teksteissä. Teoksessa Mustola, Kati & Suhonen, Marja (toim.) *Sydänystäviä, rikollisia, meikäläisiä. Lesbohistoriaa antiikista postmoderniin*. Helsinki, Yliopistopaino. (ilmestyy)

KIITOKSET

Kiitän Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitosta ja yhteiskuntapolitiikan ja nais-tutkimuksen henkilökuntaa.

Kiitän väitöskirjan ohjaajia Eeva Jokista uupumat-tomasta käsikirjoitusteni lukemisesta ja Raija Julkusta virallisista lausunnoista.

Kiitän erityisesti seuraavia henkilöitä kommenteista ja arvokkaista keskusteluista: Sari Charpentier, Leena Eräsaari, Riitta Hanifi, Marita Husso, Hannele Harjunen, Vilma Hänninen, Eeva Jokinen, Tuula Juvonen, Tiina Kairistola, Ulla Kosonen, Paula Kuosmanen, Kirsti Lempiäinen, Tuija Pulkkinen, Marjo-Riitta Reinikainen, Suvi Ronkainen, Tuija Saresma, Niina Simanainen, Antu Sorainen, Soile Vejjola, Anni Vilkko ja Tuija Virkki.

Kiitän kaikkia kirjan toimittajia, joiden kirjoissa artik-keleitani on julkaistu: Eeva Jokista, Matti Hyväristä, Eeva Peltosta, Anni Vilkkoa, Kati Mustolaa, Marja Suhosta, Sosiologia- ja Naistutkimuslehden kulloisiakin toimit-tajia ja kaikkia niitä, jotka ovat artikkeleitani työni eri vaiheessa kommentoineet ja lukeneet.

Kiitän esitarkastajiani Pirkkoliisa Ahposta ja Esa Si-rosta innostuksesta ratkaisevassa vaiheessa. Kiitän vasta-väittäjiäni Riitta Jallinojaa ja Anni Vilkkoa sekä kustos-tani Marja Järvelää osallistumisesta väitöskirjaprojektin päätökseen.

Kiitän Juha Virkkiä kirjan toimitustyöstä ja Jussi Kotkavirtaa toimituksellisista kommentteista.

Kiitän perhettäni ja ystäviäni siitä, että olette olleet tukenani ja nähneet väitöskirjani valmistuvan.

Jyväskylässä 31.10.2000

Marja Kaskisaari

Millainen on omaelämäkerta, kun sitä luetaan seksuaalisten erojen kehyksessä?

Tarkastelen omaelämäkerran luentaa subjektiivuden, elämäikäytäntöjen ja kerronnan näkökulmista. Esi-merkkeinä sukupuoli-eroista toimivat seksielämäkerrat, homoparisuhdekeskustelu, taidenautinnot ja fiktiivinen kirjoittaminen.

Omaelämäkertoissa lainataan ja toistetaan diskursseja, jotka tuottavat performatiivisesti omaelämäkerrallista minuutta. Vastauksia omaelämäkerran kriittiseen luentaan etsin feministisestä epistemologiasta, queer-teoriasta, laadullisesta omaelämäkertatutkimuksesta ja ruumiillisuudesta, joiden avulla luon synteisiä omaelämäkerran realististen ja konstruktionististen lukutapojen välille.

Marja Kaskisaari

THE UNIVERSITY OF CHICAGO